

Ing. Vojtech Brabenec, Trenčín:

Priemysel v Trenčíne

Predchodcom priemyselného spôsobu výroby boli od nepamäti remeslá, nakoniec po stáročia organizované v osvedčenej sústave cechov. Rozvoj priemyslu v Uhorsku nastal po Rakúsko-Uhorskom vyrovnaní r. 1867. Spriemyselňovanie bolo dôsledkom najmä domáceho dopytu, ktorý domáca výroba ani zďaleka nestačila pokryť. Štát ju podporoval daňovými úľavami a udeľovaním štátnych dodávok, do r. 1898 v celkovom objeme 24 miliónov zl. korún. Štát umožnil aj zamestnávanie cudzincov, takže okolo r. 1900 ich v uhorskom priemysle bolo 10,6% medzi vyššími úradníkmi a až 24,1% medzi technickými úradníkmi. Ešte v r. 1901 priemysel pokrýval prakticky len domáce potreby.

Cechy boli centrálné zrušené zákonným článkom č. VIII z r. 1872, a už v r. 1874 bol prijatý nový živnostenský zákon. Remeselníci (v r. 1870 ich v Trenčíne bolo 274) pociťovali nástup priemyslu ako svoje ohrozenie, a keďže cechy im vzali, na obranu svojich záujmov sa združovali inak - v Trenčíne v r. 1880 si založili Trenčiansky obchodnícky a remeselnícky spolok. Remeslá sa zčasti zachovali, ale v niektorých odvetviach sa postupne transformovali do začínajúceho priemyslu. V r. 1912 bolo v Trenčíne už len 177 remeselníkov v 54 druhoch remesiel.

Priemysel sa z dnešného hľadiska vyznačuje vo vyššej miere strojovou výrobou, sústredením výrobných kapacít, spoluprácou s poddodávateľmi, objemom výroby, zložitou výrobou aj výrobkov. V počiatkoch spriemyselňovania to ale celkom takto nevnímali, a nazývali priemyslom už rozsiahlejšiu remeselnú výrobu. Rozlíšenie remesiel a živností od priemyslu podľa ich pôvodných názvov spred r. 1918 v úradných záznamoch sťažuje okolnosť, že (na rozdiel od slovenčiny aj nemčiny) vtedy takmer výlučne používaná maďarčina má pre remeslo, živnosť aj priemysel jediné slovo - ipar. Niektoré remeselnícke dielne sa však naozaj menili do takej podoby, že aj z dnešného pohľadu nadobúdali vlastnosti priemyselnej výroby.

Koncom monarchie boli na Slovensku v niektorých odvetviach priemyslu (napr. papier, textil, garbiarstvo, železiarstvo, drevárstvo) výrazne väčšie kapacity, než bol podiel obyvateľstva, čo po vzniku 1. ČSR prinieslo odbytovú krízu, boj o existenciu a zánik mnohých podnikov aj s dobrým menom a dlhou tradíciou. V podmienkach nového štátu k tomu prispela aj istá nedôvera k slovenským podnikom a dvojnásobne vyššie náklady na dopravu na Slovensku, než boli v Čechách. K postupnému zlepšeniu situácie slovenského priemyslu prispelo založenie Ústredného združenia slovenského priemyslu v Bratislave ako aj už dávnejšie existujúce obchodné a priemyselné komory.

V histórii vzniku a rozvoja priemyslu nemôžeme obísť dôležitú špecifickú podmienku každej priemyselnej výroby, a to je energia na pohon strojov. Priemyselná výroba prakticky nebola možná bez zavedenia pohonov väčšieho výkonu, než dokázal vyvinúť človek - to je nanajvýš zopár stovák Wattov ako-tak trvalého výkonu.

Až zavedenie piestových parných strojov dalo k dispozícii vyšší výkon, čím sa umožnil vznik skutočnej hromadnej priemyselnej výroby. Tieto parné stroje s kotlami však boli vhodné viac na

Toto je digitálna forma (.pdf) papierového vydania*

1. strana - Trenčan Trenčanom o Trenčíne - TTT 2 – jan. 2011 (Priemysel v Trenčíne)

ISBN 978-80-970651-0-2 (papierové vydanie)

Ak nie je uvedené inak, autorom diel, fotografií, textov, spracovania je Ing. Vojtech Brabenec, Trenčín

konštantný, než na premenlivý výkon. Okrem problémov s reguláciou ich výkonu tu ešte pristupovala potreba viac-menej trvalej obsluhy so špecifickou kvalifikáciou, nároky na priestor nielen pre stroj samotný, ale aj pre kotol na výrobu pary a skládku paliva. Výhodou bola jednoduchosť prevádzky aj údržby, robustnosť a neveliká závislosť na druhu paliva, určená len druhom kotla, ktorý vyrábala paru.

Ako pohony sa kde-tu vyskytli aj parné turbíny, avšak v značne menšej miere než parné stroje.

Po parných strojoch sa dokonalejším zdrojom energie stali výbušné motory, Dieselove (výbušné naftové) aj benzínové (vznetové). Pri porovnateľnom výkone mali voči parným strojom výhodu v menších rozmeroch, pohotovejšom výkone, menších nárokoch na obsluhu a lepšej regulácii výkonu. Naopak, ich nevýhodou bola úplná závislosť na dostupnosti špeciálneho paliva, väčšia zložitosť, menšia robustnosť a väčšia náročnosť na údržbu.

Ďalším zdokonalením boli motory elektrické. Nepriniesli síce voči výbušným motorom radikálne zmenšenie rozmerov, zato však jednoduchšiu konštrukciu, ktorá nekládla až také nároky na údržbu. Elektriina pre ne však bola ešte viac špeciálnym "palivom", najmä tým, že sa prakticky nedala uskladniť (ak máme na mysli väčšie výkony). Chod elektromotorov je už plne závislý na okamžitej a trvalej dostupnosti vhodnej formy elektrickej energie. Bežné el. motory však pre obsluhu nevyžadovali žiadne špeciálne znalosti. Variabilita druhov elektrických pohonov umožnila ich lepšie prispôsobenie charakteru mechanickej záťaže.

Všetky uvedené druhy pohonov sa historicky uplatnili pri vzniku priemyslu aj v Trenčíne, avšak trvale sa napokon udržali elektromotory, na ktoré sa postupne prešlo z parných aj výbušných motorov.

Pri pohonoch strojov okrem druhu paliva zaznamenávame historický vývoj aj v spôsobe pripojenia: v počiatkoch priemyslu (aj v Trenčíne) sa používal skupinový pohon viacerých strojov, poháňaných jedným spoločným pohonom (motorom parným, alebo výbušným, či elektrickým) cez transmisné prevody. Ich transmisné hriadele boli umiestnené pod stropom, zväčša na stenách. Z remeníc upevnených na hriadeľoch spravidla klinmi boli plochými koženými remeňmi poháňané remenice jednotlivých strojov, vybavených mechanickej spojku. Spojka na stroji umožňovala jeho individuálne pripojenie a odpojenie, zatiaľ čo spoločný pohon aj s transmisným prevodom zostávali v chode. Transmisné prevody bývali otvorené (nechránené), čo vytváralo trvalý zdroj nebezpečenstva úrazu. Neskôr sa transmisie nahradzovali samostatnými elektromotormi pre každý stroj. Veľkosť zaťaženia takéhoto skupinového pohonu bola o to menej závislá na pripojení či odpojení jedného stroja, o čo viac strojov bolo z neho poháňaných. Inak povedané, pri väčšom počte strojov na jeden spoločný pohon sa zaťaženie pohonu až tak veľmi nemenilo, čo bolo výhodné pre horšie regulovateľné pohony, hlavne parné stroje.

Začínajúca priemyselná činnosť sa čoskoro stala predmetom štátneho dozoru. Bezpečnosť v priemysle riešili zákonné články č. XVII z r. 1885 a č. XXVIII z r. 1893. V r. 1886 vyšlo ministerské nariadenie č. 22.790 o dozore nad parnými kotlami. Dozorom nad priemyslom boli od r. 1901 poverení takzvaní priemyselní inšpektori (Iparýfelügyelő), okrem iného vykonávali dozor nad parnými strojmi, acetylénovými prístrojmi, elektrotechnikou. Ich činnosť trpela nedostatkami hlavne z dôvodu ich nedostatočných skúseností a svoju prácu vykonávali zväčša byrokraticky. Preto si časom samotní priemyselníci zaviedli vlastnú skúšobnú spoločnosť podľa rakúskeho vzoru, ktorá mala aj štátnu autorizáciu. Nový československý štát síce prevzal uhorský priemyselný inšpektorát, maďarské osadenstvo však prepustil ako štátne nespoľahlivé a inštitúciu zreorganizoval zriadením komisariátov obsadených "československými" odborníkmi. Aj v Trenčíne bol zriadený tzv. kotolný komisariát. Vykonával revízie zariadení ako platenú službu. Pôsobnosť komisariátu však bola širšia než uvádzal jeho názov, pokrývala okrem kotlov aj acetylénové prístroje a elektrotechnické zariadenia. Nariadením ministra s plnou mocou pre správu Slovenska č. 22 z 26.5.1921 sa komisariáty rozdelili na strojný a elektrotechnický. V r.

Toto je digitálna forma (.pdf) papierového vydania*

2. strana - Trenčan Trenčanom o Trenčíne - TTT 2 – jan. 2011 (Priemysel v Trenčíne)

ISBN 978-80-970651-0-2 (papierové vydanie)

Ak nie je uvedené inak, autorom diel, fotografií, textov, spracovania je Ing. Vojtech Brabenec, Trenčín

1922 bol dozor nad kotlami podriadený technickým odborom župných úradov až do r. 1.7.1928, kedy vytvorili samostatné strojné oddelenia v rámci okresných úradov nového krajinského zriadenia. Priemyselný dozor prechádzal postupne ďalšími zmenami v rámci oddelenia pre strojnictvo a elektrotechniku vládneho referátu pre verejné práce, a členil sa na viaceré pododdelenia.

V uvedenom rámci vznikala aj priemyselná výroba v Trenčíne, avšak o niečo neskôr než v iných porovnateľných slovenských mestách. V r. 1891 z 15 najvýznamnejších tovární v celej župe nebola ani jedna v Trenčíne. Postupná zmena nastala okolo r. 1900 a významne ju podporilo pripojenie Trenčína na železničnú sieť:

1878 vybudovanie železnice po Trenčín, končila v Zlatovciach

1883 postavenie prvého trenčianskeho železničného mosta cez Váh a predĺženie železnice do Trenčína a Žiliny

1901 vybudovanie železnice do Topoľčian

1905 postavenie druhého trenčianskeho železničného mosta cez Váh a vybudovanie druhej koľaje

V lete 1918 boli už Trenčíne tieto významnejšie priemyselné podniky (v zátvorke je vtedajší počet pracovníkov):

súkenka Tiberghien Fils (140), liehovar Kornhauser a Herzka (51), borovičková továreň (27), výrobňa trhavín Hunnia (19), gumonka Reithoffer (14), mestská elektráreň (7), tlačiareň Gansel, kotláreň Lonský

Priemyselné prevádzky v samom počiatku (druhá polovica 19. storočia) sa umiestňovali neplánovane, aj v strede mesta. Ako príklad môžeme uviesť Ganselovu tlačiareň, továreň Karola Lonského, ateliér Tatrafilmu, Cvičekov "kozmetický závod" a azda aj Hornovu a Schanerovu továreň.

Pre tie väčšie priemyselné prevádzky však bolo dôležitejšie napojenie na okolie (doprava, voda, odkanalizovanie), závažnosť ich vplyvov na okolie (komíny, hluk, odpady) ako aj väčšia náročnosť na zabratie plochy. Toto všetko už pomerne skoro viedlo k sústreďovaniu priemyslu mimo stredu mesta. Najskôr to bola terajšia Štefánikova (vtedy Fridrichova) ulica, kde po (Fridrichových) kasárňach vznikali po r. 1900 továrne Titanit, Tiberghien (+ jej bytovky a vilky), Borovičková, továreň na rámy, tuzemský lesný priemysel, Reithofferova gumonka, valcový mlyn, tehelňa, kameňolom, Fridrichove kasárne, muničný sklad, vojenská nemocnica, prístavba kasární, neskôr mliekareň, dôstojnícke a ďalšie domy 1.ČSR, ...)

Výroba sa najmä neskôr orientovala aj na pravobrežnú časť mesta. Krátko po r. 1900 za mostom síce vznikla Dieterova továreň na pieskový a cementový tovar, ale ďalší priemysel na pravom brehu Váhu vyrástol až po niekoľkých desaťročiach: autoopravovňa (AOZ), vojenský sklad benzínu, Kvasnicová, Nehera (Odeva), píla poniže Ištebníckej žel. stanice, po 2. svet. vojne aj nábytkáreň, pekáreň, bavlnárske závody.

Mestský pivovar

V Trenčíne je dávna tradícia varenia piva, o čom sa zachovalo množstvo archívnych záznamov. Už v roku 1380 Trenčín dostal od Ľudovíta I. právo variť a predávať (čapovať) pivo. Príjem z predaja piva bol najvýznamnejšou položkou v príjmoch mesta. Výlučné právo mesta Trenčín na varenie pšeničného piva obnovil Ferdinand I. listinou z 16. februára 1546 s tým, že výnos sa má použiť na údržbu mestských opevnení. Varenie iného piva však bolo dovolené komukoľvek.

V roku 1553 bol postavený nový rozsiahly mestský pivovar s pomerne veľkou kapacitou - zamestnával až štyroch sládkov. Varilo sa v ňom prevažne pšeničné pivo s prísadou

Toto je digitálna forma (.pdf) papierového vydania*

3. strana - Trenčan Trenčanom o Trenčíne - TTT 2 – jan. 2011 (Priemysel v Trenčíne)

ISBN 978-80-970651-0-2 (papierové vydanie)

Ak nie je uvedené inak, autorom diel, fotografií, textov, spracovania je Ing. Vojtech Brabenec, Trenčín

jačmenného sladu a chmeľu. Za poplatok si v ňom tiež dávali variť pivo obyvatelia z okolia. Mešťanom sa pivo varilo za nižší poplatok. V 17. storočí malo už trenčianske pivo (všeobecne nazývané slovenským pivom) dobré meno aj mimo mesta a vyvážalo sa do širokého okolia, často na pltiach až na Dolnú zem. Miestna úroda obilia na majeroch a chmeľu z mestských chmeľníc už stúpajúcej produkcii pivovaru nestačila, preto sa museli dokupovať v okolí. Mestský pivovar v roku 1708 vyhorel, ale čoskoro bol opäť v prevádzke a postupne zvyšoval výrobu. Vtedy sa už varilo jačmenné pivo. Ročne sa uvarilo okolo 25 várok piva. Časť z každej várky sa odovzdávala ako odmena mestským zamestnancom, od richtára a farára až po mestských hájnikov.

Budova mestského pivovaru, tzv. Bauerov dom, bola po druhej svetovej vojne zbúraná na Vajanského ulici (teraz je to oblasť hotel Laugaricio - obchodný dom Prior). Keď budova tohoto pivovaru kedysi prestala slúžiť výrobe piva, používala sa na bývanie, istý čas po vzniku 1. ČSR tam bola aj krčma.

V archíve sa zachoval plán pivovaru v dolnej mestskej časti Humná, datovaný 1788.

Dňa 11. júna 1790 v Trenčíne zhorel pivovar.

Okrem mesta mali aj Illésházyovci jeden, neskôr dva pivovary, popri nich aj výčapy. V 18. storočí, najmä však po vyhorení mestského pivovaru v roku 1708, pribúdajúce šľachtické súkromné pivovary predstavovali pre mestské pivo nepovolenú konkurenciu, ktorej však mesto len ťažko čelilo, hoci bolo v práve.

Mestské pivné právo sa však nevyužívalo len v mestskom pivovare, ale za poplatok sa aj prenajímalo mešťanom, ktorí ho využívali vo svojich drobných súkromných pivovaroach. Ich počet v priebehu 17. storočia postupne narastal zo štyroch až na desaťnásobok.

V trenčianskom pivovare, ktorého majiteľa boli Kugel a Spitzer, v tretej štvrtine 19. storočia pracoval jeden sládok a dvaja robotníci. Pivo sa varilo v štvorrohej panvici počas celého roka. Tu sa v roku 1872 vyrobilo 2008 vedier piva, nasledujúci rok iba 1548 vedier, o ďalší rok neskôr však už len 736 vedier. Tento pokles výroby dokumentuje zákonitý pokles a následný zánik malovýrobcov s príchodom priemyselnej éry koncom 19. storočia, kedy ju nahradila veľkovýroba piva v moderných priemyselných pivovaroach nie síce priamo v našom meste, ale v Ilave a v Bytči.

Do Trenčína sa dovážalo aj moravské pivo, z Brumova a Jarošova, čomu dozaista prispelo aj postavenie železnice z Trenč. Teplej na Moravu v roku 1888.

Varenie piva v Trenčíne zaniklo v závere 19. storočia.

Ilavské pivo a jeho konzum dali meno novému hotelu postavenému začiatkom 20. storočia pri evanjelickom kostole: barón Popper, majiteľ Ilavského pivovaru aj nového hotela ho nazval Ilava. Neskôr (azda aby neprípomínalo väznicu?) nový majiteľ nazval hotel svojím menom: Janík, neskôr známy ako Trenčan.

Pivo dovážané za 1.ČSR z Uherského Brodu sa rozvážalo zo známeho Zelíkovho skladu vo dvore Vlachého hostinca na námestí sv. Anny č. 6 (teraz ázijská reštaurácia). Nebol to však jediný sklad piva v Trenčíne. V r. 1943 sklad patrilo už vdove Amálii Zelíkovej. Pivo sa tam chladilo kusmi ľadu nasekanými v zime z Váhu a uskladňovanými pod pilinami až do leta, alebo ľadom umelo vyrobeným v trenčianskej ľadovni pani Defriesovej na Hasičskej ulici, susediacej s južným okrajom vtedajšej hasičskej zbrojnice. Mestská ľadáreň bola v činnosti od r. 1912, denne vraj vyrobila pol vagóna ľadu.

Majiteľom ďalšieho bol J. Vyskočil, sklad a vývoz piva, filiálka v Trenčíne na Štefánikovej ulici 26, tel. 134. Neskôr sídlil neďaleko spomenutej ľadovne na dnešnej Pribinovej (kedysi Váhovej) ulici č. 1, na jej juhovýchodnej strane, zhruba oproti činžovému domu, v asi treťom dome povyššie katolíckeho kultúrneho domu.

Toto je digitálna forma (.pdf) papierového vydania*

4. strana - Trenčan Trenčanom o Trenčíne - TTT 2 – jan. 2011 (Priemysel v Trenčíne)

ISBN 978-80-970651-0-2 (papierové vydanie)

Ak nie je uvedené inak, autorom diel, fotografií, textov, spracovania je Ing. Vojtech Brabenec, Trenčín

Ďalší bol sklad piva Winterstein a Kola Trenčín, Štúrovo námestie 141 (kde bol neskôr mliečny bar). Keďže to bol židovský podnik, koniec 1.ČSR neprežil.

História varenia piva v našom meste, zdá sa, nemusí byť uzavretá. Od leta 1996 na sídlisku Juh v nákupnom stredisku Južanka v Prvom trenčianskom pivovare Matúš Čák Trenčiansky varili Kucharovič a Weiner svetlý ležiak pod názvom Matúš Čák; neplnilo sa do fliaš, ale čapovalo sa v podniku, kde sa vyrábalo.

Spomeňme aspoň stručne aj trenčianske víno. V Trenčíne sa vyrábali nielen destiláty, ale aj víno, a to ovocné ale tiež hroznové, dokonca z tunajšieho hrozna. Oblasť Trenčína je totiž na Považí severnou hranicou rozšírenia viniča. Tento sa tu pestoval od nepamäti najmä v Zlatovciach až do rokov 1870 - 1880, kedy najmä následkom rozšírenia chorôb viniča jeho pestovanie postupne zaniklo a neskôr sa už neobnovilo. Netreba však ľutovať, lebo, zrejme v dôsledku malého obsahu cukru zapríčineným naším pre hrozno predsa len dosť chladným podnebí, trenčianske víno bolo vraj také kyslé, že sa pilo, ako píše Branecký vo svojom historickom vtipe, iba za trest. Uvádza, že istý obvinený sa radšej priznal, než aby bol prinútený vypiť pohár trenčianskeho vína. Pamiatkou na tieto časy je doteraz pretrvávajúce a často používané miestne pomenovanie výrazného kopca (Čechovka) medzi Zlatovcami a Orechovým ako "Vinohrady". Divoké domáce hrozno (svetlé aj tmavé) sa od nepamäti aj naďalej kde-tu v Trenčíne a okolí v nevelikom množstve pestuje pri domoch, a hoci nie je nadmerne kyslé, používa sa len na priamu spotrebu ako pochúťka.

Tlačiarne

Prvú trenčiansku tlačiareň založil prisťahovaný pražský exulant Václav Vokál v r. 1637, ktorá (po jeho smrti v rukách jeho nasledovníkov) tu fungovala až do r. 1664, kedy bola predaná do Žiliny. Nie je celkom objasnené, či nasledujúce dve storočia bola v Trenčíne tlačiareň.

V roku 1850 založil v Trenčíne svoju tlačiareň Leopold Gansel (nar. 1826 v Uherskom Brode, zomrel v Trenčíne v r. 1905) vo dvore domu č. 40 na severovýchode trenčianskeho hlavného námestia. Mala dva ručné lisy a sedem zamestnancov.

V roku 1901-1902 Ganselova firma presídlila do prízemí budovy bývalého hotela Zlatý baran na hlavnom námestí (budova č. 19). Okrem tlačiarne súčasťou podniku bolo aj vydavateľstvo, a obchod papiernictvo a kníhkupectvo. V predaji bol okrem iného veľký výber pohľadníc a všeobecných aj špeciálnych máp. Obchod bol až do znárodnenia na južnejšom rohu podchodu pod budovou bývalého hotela Zlatý Baran, s vchodom z hlavného námestia (Masarykovo nám. 12). Za obchodom bola jedna miestnosť, v ktorej bola tlačiareň, vybavená 4 rýchlolisami a dvomi príklopkami. Na prvom poschodí bola knižárska dielňa a v zadnej, vtedy prízemnej, časti bol sklad papiera.

Zmienenú budovu v r. 1919 prestavovali. V dovtedajšom širokom podjazde spájajúcom hlavné námestie s Palackého ulicou vybudovali schodište na šírku takmer celého podjazdu, zostal len prechod úzky len málo vyše metra. Schodište viedlo na poschodie, do kinosály nového kina Bio Zora v nadstavbe nad západnou časťou prejazdu. Pod samotným schodišťom zriadili mestské záchody. V priestore za schodišťom, teda pod kinosálou, vybudovali halu s okennou stenou na Palackého ulicu. Do tejto haly sa tlačiareň v r. 1920 rozšírila. V pôvodných priestoroch zostalo 6 rýchlolisov a knižárska dielňa. Do novej haly umiestnili sadziareň a dva rýchlolisy, jeden rastrovací stroj, tri príklopky a rezačka. V r. 1924 tlačiareň získala prvý sádzací stroj z Rakúska - dovtedy sa sádzalo ručne.

Ganselova tlačiareň bola svojho času prvou modernou a najvýznamnejšou tlačiarňou v Trenčíne, ba aj na strednom Považí. Tlačila sa v nej väčšina nielen textových tlačovín (novín, časopisov, kníh, rôznych letákov), ale vo významnej miere aj pohľadníc, najmä v období od r. 1897 do polovice dvadsiatych rokov. V r. 1920 tlačiareň dostala väčšie zákazky, hlavne od

Toto je digitálna forma (.pdf) papierového vydania*

5. strana - Trenčan Trenčanom o Trenčíne - TTT 2 – jan. 2011 (Priemysel v Trenčíne)

ISBN 978-80-970651-0-2 (papierové vydanie)

Ak nie je uvedené inak, autorom diel, fotografií, textov, spracovania je Ing. Vojtech Brabenec, Trenčín

železníc. Vtedy zažila svoj najväčší rozvoj. V tom čase v nej pracovalo až 40 zamestnancov, z toho 12 sadzačov.

Od r. 1902 v podnikaní pokračoval syn Leopolda Gansela Izidor (nar. 1868 v Trenčíne), ktorý si v období I. svetovej vojny zmenil priezvisko na Gábor. Po ňom prevzal podnik jeho syn Andor (Andrej) Gábor (nar. 1900 v Trenčíne) až do r. 1940. Dovtedy podnik stále niesol meno zakladateľa "Leopold Gansel". V roku 1940 Ganselovu firmu kúpil a v podnikaní pokračoval pod svojím menom JUDr. Vojtech Čelko (tiež "Cselko"), ktorý v r. 1942 - 1944 aj doplnil ďalšie potrebné stroje. V r. 1945 rozhodnutím ONV bola tlačiareň daná pod národnú správu, ktorá bola v r. 1946 zrušená a podľa vtedajšieho reštitučného zákona bol podnik vrátený pôvodným majiteľom Gáborovcom, od ktorých ju Dr. V. Čelko znova odkúpil. Avšak už v r. 1949 uznesením Zboru povereníkov bola začlenená do vytvorenej Kumulatívnej národnej správy a správcami tlačiarne sa stali Július Truska a Dr. V. Čelko. V rámci znárodnenia bol vytvorený národný podnik Záposlovenské tlačiarne, do ktorého v r. 1949 začlenili znárodnené trenčianske tlačiarne. Bývalá Ganselova tlačiareň sa stala jedným z ich závodov, viedol ho bývalý majiteľ Dr. V. Čelko. K závodu pričlenili aj okolité prevádzky mimo Trenčína.

V povojnových podmienkach sa nové stroje istý čas nedali zadovážiť, ako si to žiadala zmena sortimentu a zvýšenie objemu najmä tlačív. Po znárodnení sa strojový park do istej miery postupne modernizoval. V r. 1951 zrušili obchod a do jeho priestorov premiestnili knižársku dielňu a na prvé poschodie umiestnili strojovú aj ručnú sadziareň.

Od r. 1953 sa závod nazýval Merkantilné tlačiarne, n.p. Bratislava, prevádzkareň Trenčín a od r. 1958 znova Záposlovenské tlačiarne, n.p., závod 07, Trenčín. Tlačiareň do januára 1959 viedol Jozef Brunovský. Celý ten čas bývalá Ganselova tlačiareň existovala v zmienenej prízemnej zostavbe v podchode medzi hlavným námestím a Palackého ulicou. Tunajšie priestory neposkytovali dobré pracovné podmienky: boli studené, zle osvetlené, zčasti vlhké, nepriaznivé pre medzioperčnú dopravu.

V r. 1959 sa tlačiareň presťahovala do novostavby na vtedajšej Krížovej ulici a jej strojový park bol radikálne vymenený tak, že vyhovoval pre široký rozsah tlačových úloh, okrem výroby kníh. Tlačiareň nahradila tri predvojnové tlačiarne v Trenčíne a päť v okolí. Oproti povojnovému sa stav zamestnancov zvýšil o štvrtinu a objem výroby na dvojnásobok. Tlačiareň od januára 1959 do apríla 1961 viedol Vladimír Boško, po ňom do októbra 1963 Vincent Topolčány, potom Štefan Lajda. Po spoločenských zmenách roku 1989 bola tlačiareň sprivatizovaná firmou Ludoprint, ktorá vlastnila aj papiereň v Bobote. Po čase bol pristavaný obytný priestor, výroba zastavená, strojné zariadenie zlikvidované. Areál a prázdnu budovu prevzali noviny Pardon, kde zriadili aj vlastnú tlačiareň s novým strojným zariadením.

Po Ganselovi založil ďalšiu tlačiareň v Trenčíne v r. 1862 František Xaver Škarnitzel mladší zo Skalice. Sídlila na prízemí domu č. 33 na hlavnom námestí, v prízemí bývalej vyššej dievčenskej školy. Zakladateľ bol synom skalického kníhtlačiara, odkiaľ si priviezol aj časť tlačiarneho zariadenia. Škarnitzel nielen že tlačil pre potreby mesta a župy. Okrem toho založil, vydával, vlastnil aj redigoval miestny týždeník "Vágvölgyi lapok". Škarnitzel si v r. 1903 zmenil meno na "Ferenc Sándor", čo nasledujúceho roku premietol aj do pozmeneného názvu svojej firmy. Časom sa stal majiteľom domu, ktorý stál na rohu, kde sa stretá Palackého ulica s hlavným námestím (pri hoteli Tatra). Do časti tohoto domu premiestnil svoju tlačiareň. Tu existovala do r. 1918, potom zanikla.

V r. 1930 - 1935 existovala Kníhtlačiareň okružných notárov. Jej názov hovorí o jej zameraní aj dôvode vzniku. Po zániku splynula s Ganselovou tlačiarňou.

Nevelkú tlačiareň založil v Trenčíne v r. 1906 Ignác Landstein na Palackého ulici č.9. Od r. 1915 ju vlastnil Michal Balogfalvy a presťahoval ju neskôr na Štúrovo námestie č. 5. Po jeho bankrote sa ďalším majiteľom tlačiarne od r. 1919 stala Myjavská banka. Od nej ju odkúpil prvý

Toto je digitálna forma (.pdf) papierového vydania*

6. strana - Trenčan Trenčanom o Trenčíne - TTT 2 – jan. 2011 (Priemysel v Trenčíne)

ISBN 978-80-970651-0-2 (papierové vydanie)

Ak nie je uvedené inak, autorom diel, fotografií, textov, spracovania je Ing. Vojtech Brabenec, Trenčín

majiteľ Ignác Landstein. V jeho rukách od r. 1922 tlačila pod firmou "Grafia" a časom presídlila do ulice Ľudový hájik č. 3. Ako bývalý židovský majetok prešla v r. 1940 do rúk Františka Pinčáka. V r. 1942-1945 je ako majiteľ Grafie uvedený František Švehla. Potom ju až do znárodnenia viedol Štefan Černík, pod menom ktorého bola tlačiareň v Trenčíne známa. Pôvodný majiteľ I. Landstein zahynul v priebehu druhej svetovej vojny. Po vojne sa v apríli a máji 1945 v Grafii tlačili Frontové zprávy Malinovského armády. V r. 1948 -1949 bola už znárodnená tlačiareň Grafia začlenená do znárodnenej Ganselovej tlačiarne, čím zanikla.

Malú tlačiareň mal v Trenčíne od r. 1935 aj Alexander Schulz, bývalý prvý strojný sadzač v Ganselovej tlačiarňi, ktorý sa osamostatnil z finančných dôvodov. Jeho tlačiareň bola na Štúrovom námestí č. 5 vo dvore. V roku 1940 bola táto tlačiareň od tlakom konkurencie väčších tlačiarňi zanikla a bola včlenená do tlačiarne Grafia.

Od r. 1899 do 1913 existovala v Trenčíne aj tlačiareň Szold Henrik, jej majiteľ tiež vydával pohľadnice. Po jej zániku prevzal jej strojnú zariadenie a zriadil si vlastnú tlačiarňu v r. 1913 aj Zoltán Mihályfy. Zanikla bez pokračovateľa v júli 1919.

V decembri 1918 JUDr. Karol Štúr založil pre svoje noviny Kníhtlačiareň Trenčanských novín. Zanikla v marci 1919 a prevzala ju Kníhtlačiareň okružných notárov.

Liehovar a kvasnicová továreň Kornhauser a Herzka

Už v roku 1872 v Trenčíne existoval liehovar ktorého majiteľ bol Leopold Kornhauser. Denne spracoval 90 vedier kvasu a ročne vyrobil okolo 700 vedier liehu. Zamestnával 1 páliča a 9 robotníkov počas 7 - 8 mesiacov prevádzky v roku. Na výrobu už používal destilačnú kolónu. Už od r. 1883 vyrábali v Trenčíne kvasnice.

V roku 1886 bol v Trenčíne založený malý hospodársky liehovar, zariadený na spracovanie obilia. Jeho majitelia boli Kornhauser a Herzka.

Stál neďaleko tzv. "Dolnej" železničnej stanice, na mieste, kde bola neskôr v čase 1.ČSR postavená veľká budova Nemocenskej poisťovne.

V roku 1887 tu vyskúšali prototyp nového prístroja na pálenie liehu, ktorý vynašiel aj vyrobil známy trenčiansky remeselník František Lonský, kotlár a medikováč. Týmto prístrojom sa veľmi významne skrátil čas pálenia (z pôvodných 4 hodín na 1 hod 20 min.), tiež sa zvýšila výťažnosť suroviny a zjednodušila sa obsluha. 28. júna 1887 bol Lonskému prístroj v Uhorsku patentovaný.

Na odpade z liehovaru, neskôr aj z výroby kvasníc založili vedľajšiu produkciu: využívali ho na výkrm vlastných volov, ktorých potom vyvážali do Viedne v množstve 150 - 200 kusov ročne. Zrejme sa nejednalo len o volov, ale aj o kravy, pretože v lete 1917, v čase vojnovnej núdze o všetko, hlavne o potraviny, uzavrelo mesto s liehovarom zmluvu, podľa ktorej liehovar dodá mestu denne 400l mlieka, a za to od mesta dostane časť krmiva a uhlia.

Liehovaru koncom osemdesiatych rokov pribudol nový parný kotol, čím sa stal jednou z prvých tovární na území Trenčína. Tu vyrástol aj jeden z prvých "vysokých" priemyselných komínov v celej histórii nášho mesta. Okolo roku 1900 mal už liehovar dva komíny.

V roku 1889 k liehovaru pribudla výroba kvasníc, ktoré sa však väčšinou vyvážali do Viedne. Táto výroba znamenala začiatok priemyselnej éry v Trenčíne. Kvasnice sa vyrábali z obilných zápar.

V roku 1914 už liehovar patril do zväzu viedenských firiem Ernst a Erdös. V čase prvej svetovej vojny bol nedostatok obilia, preto sa začala spracúvať aj melasa. V júni 1918 tu bolo zamestnaných 21 civilov a 30 vojnových zajatcov.

Toto je digitálna forma (.pdf) papierového vydania*

7. strana - Trenčan Trenčanom o Trenčíne - TTT 2 – jan. 2011 (Priemysel v Trenčíne)

ISBN 978-80-970651-0-2 (papierové vydanie)

Ak nie je uvedené inak, autorom diel, fotografií, textov, spracovania je Ing. Vojtech Brabenec, Trenčín

Po prevrate v roku 1918 bol podnik pretvorený na účastinnú spoločnosť s majetkom 3 milióny korún a ďalej rekonštruovaný. Hlavnými akcionármi boli Tatrabanka a spoločnosti Ernst a Fleischl Budapešť. Tak vznikla "Prvá slovenská továrňa na droždie, lieh a pokrmové masti, úč. spol." Jej riaditeľom sa stal inž. Ján Komárek. V roku 1924 sa uvádza ako "Prvá slovenská továrňa na lieh a droždie", Fabričná (!) ul. 398.

V roku 1926 továreň kúpil majiteľ Časlavskej droždiarne Ing. Emil Pick. Výroba sa postupne preorientovala na spracovanie melasy a neustále sa zvyšovala. Počet zamestnancov sa z 30 zväčšil až na 60 v roku 1930. Riaditeľom bol naďalej inž. Komárek.

Postupne bolo čoraz jasnejšie, že umiestnenie sa čoraz viac stáva faktorom obmedzujúcim ďalší rozvoj a zväčšovanie podniku, pretože na dovtedajšom mieste už nevyhovoval ani pre podnik samotný, ani pre jeho okolie.

Preto sa jeho majitelia rozhodli riešiť celú otázku veľkoryso novou výstavbou na úplne inom mieste.

Pre nové umiestnenie podniku bolo dôležité jeho odkanalizovanie a pripojenie na železnicu.

Pôvodne sa počítalo s umiestnením novej továrne oproti vtedajšej železničnej stanici, t.j. približne na dnešnej Hodžovej ulici na Sihoti. Došlo už ku kúpe pozemkov, boli vykonané prípravné práce a bola zisťovaná únosnosť pôdy.

Z technických príčin bolo však potrebné pôvodné stavenisko opustiť a vyhľadať nové miesto. Bolo nakoniec nájdené v najjužnejšom cípe katastra obce Istebník, kde továreň stojí dodnes.

Výstavba novej továrne sa uskutočnila v čase veľkej hospodárskej krízy, preto bola v tom čase nielen veľmi významnou investičnou akciou, ale aj jednou z mála nových pracovných príležitostí. Budova hlavnej strojovne dodnes nesie tabuľku s letopočtom postavenia: 1930. Na okraji areálu bol postavený kultúrny dom so sálou.

Na výstavbe novej továrne sa významne podieľal známy trenčiansky staviteľ Dominik Filipp.

V rámci výstavby bol postavený aj približne 42 metrov vysoký továrenský komín z pálených tehál (okolo r. 1990 bol rozobraný).

Objekty pôvodného liehovaru boli neskôr zrušené zrejme pri výstavbe "paláca" Nemocenskej poisťovne niekedy v tridsiatych rokoch. Zostala len stará prízemná budova na rohu ulíc K dolnému nádražiu a Krížová (teraz Jilemnického), používaná potom na bývanie, neskôr ako sídlo lekárskej posudkovej komisie; zbúraná bola na jeseň roku 1997. Na jej mieste stojí nová budova sociálnej poisťovne.

Po dostavaní novej továrne bola do nej prenesená výroba kvasníc nielen zo starej trenčianskej továrne, ale aj z veľkej továrne v Časlavi, ktorá bola súčasne zastavená. Táto výroba spočiatku nakrátko figurovala pod hlavičkou pôvodnej firmy: PICK, drožďárna Čáslav, v Trenčíne.

Nová továreň v Istebníku začala pracovať dňa 5. januára 1932 a bola v tom čase najväčšou továrňou na kvasnice v celej vtedajšej republike (1500 až 2000 ton ročne). V priebehu r. 1932 bola spojená s firmou Veľkotopolčianska čistiareň liehu a výroba pokrmových masťí v Topoľčanoch. Vyrábala sa tam okrem liehu aj borovička. Odtiaľ bola v roku 1933 do Istebníka prenesená aj rafinéria liehu a bola prehlásená za slobodné skladište. V priestoroch, ktoré sa takto v Topoľčanoch uvoľnili, bol potom zriadený závod na výroby z uhlíka, neskorší známy Elektrokarbon. Účastinný kapitál sa zvýšil na 6.075.000 korún.

V novej továrni v Trenčíne - Istebníku čoskoro pribudla aj výroba čistého liehu, neskôr aj výroba jedlých tukov, pre ktorú sa začala v roku 1935 stavať nová budova. Výroba tukov v novej budove započala na jeseň roku 1935 a v decembri toho istého roku bola uvedená do prevádzky aj rafinéria tukov. Bola sem pričlenená výroba pokrmových a jedlých tukov z Topoľčan a tiež výroba z Užhorodu (Kosmos). V r. 1936 sa sem premiestnila výroba likérov z Topoľčan. V roku 1937 sa podarilo pozemok továrne rozšíriť kúpou obytného domu č. p. 68. V ňom bola po

Toto je digitálna forma (.pdf) papierového vydania*

8. strana - Trenčan Trenčanom o Trenčíne - TTT 2 – jan. 2011 (Priemysel v Trenčíne)

ISBN 978-80-970651-0-2 (papierové vydanie)

Ak nie je uvedené inak, autorom diel, fotografií, textov, spracovania je Ing. Vojtech Brabenec, Trenčín

adaptácii zriadená bezdaňová destilovňa pre výrobu jemných likérov a bolo sem tiež prenesené likérové oddelenie z Topoľčian.

V roku 1939 bola kapacita výroby kvasníc 10 ton denne. Toto množstvo nebolo možné na Slovensku spotrebovať, preto sa kvasnice vyvážali nielen do Čiech, ale aj do iných štátov. Pre vývoz do trópov boli už za 1. ČSR vyvinuté a vyrábané sušené kvasnice. Výroba kvasníc vychádzala z melasy ako zdroja cukru pre výživu kvasiniek a určité chemikálie potrebné pre výrobu sa dovážali z Čiech.

Okrem pekárskych kvasníc značky "KHN" sa vyrábali aj iné špeciálne druhy kvasníc a kvasiniek, napr. na výrobu liehu a pre lekárske účely.

Rafinéria liehu spracúvala lieh nielen z vlastnej výroby, ale aj z iných liehovarov. Získavalo sa nielen viacero druhov liehu potravinárskeho (vodkový, exportný a jemný tuzemský), ale vyrábalo sa aj denaturovaný lieh. Výrobnia likérov bola veľmi známa svojimi značkovými výrobkami "Old Herold".

Oddelenie pokrmových tukov rafinovalo zahraničné surové tuky (oleje) dovezené zo zámoria a vyrábalo z nich známe výrobky: kokosový tuk "Tatra", ľudový pokrmový tuk "Treta", rastlinné margaríny "Kolos" a "Cedra", mliečny tuk "Cedrus, margaríny "Figaro" a "Rosma".

V tom čase používanie umelých jedlých tukov v kuchyni bolo novinkou a nie každá gazdinka bolo ochotná v svojej domácnosti túto novotu prijať.

Vyrábalo sa aj polievkové korenie "Fenom".

V čase druhej svetovej vojny bol riaditeľom továrne Trenčan Jozef Tiso. V tej dobe bol faktorom obmedzujúcim výrobu tukárne prídel devíz na dovoz surových tukov (olejov), hoci oddelenia výroby kvasníc, liehu a liehovín svojím vývozom sa na získavaní devíz podieľalo.

Továreň na začiatku druhej svetovej vojny zamestnávala vyše 200 robotníkov a 30 úradníkov. Telefón do firmy mal číslo 10 v roku 1940.

V roku 1941 továreň prešla pod Družstvo hospodárskych liehovarov so sídlom v Bratislave.

Prechod frontu na jar 1945 cez Trenčín bol pre závod nešťastím. 1. apríla 1945 Räumungskommando IX. nemeckej armády prikázalo zastaviť výrobu a ochromiť závod demontážou a odovzdaním obidvoch regulátorov parných strojov. V továrni bola veľká zásoba liehu, z toho časť mala byť naložená na pripravené cisterny, zvyšok mal byť zničený. Nasledujúci deň sa ukončila výroba a začala sa montáž potrubia (od nádrží po továrenský kanál) na vypustenie liehu do Váhu. Tiež sa začalo plnenie cisterien, ktoré trvalo do 5. apríla. Spolu sa naplnilo 13 cisterien liehu a 3 cisterny surového oleja. Odišli 5. apríla aj s demontovanými regulátormi a 3 000 litrami liehovín. Pred odvezením sa podarilo zachrániť jednu cisternu liehu a jednu cisternu benzínu tak, že vstupy k nim boli zamurované. Vypúšťanie liehu (zriedeného na 40% vodou) do Váhu trvalo plné štyri dni a noci, od popoludnia 2. apríla do 6. apríla popoludní. Lieh vytekal do Váhu cez výustné odpadové ocelové potrubie priemeru vari štvrt metra, ústiace do Váhu len kúsok poniže železničného mosta (je tam dodnes, plytko pod hladinou vody). Všetci, ktorí to vtedy zažili, spomínajú na tento nevšedný zážitok dodnes.

Civilné obyvateľstvo z celého okolia sa nakopilo v mieste vypúšťania a do akýchkoľvek nádob sa snažilo nabrať si čo najviac liehu. To nestačilo, ľudia dokonca prelomili plot továrne a naberali lieh najprv z továrenského kanála, potom prerušili prírodné potrubie z nádrží a "čapovali" si rovno z neho. Keď dostali chuť aj na skladište likérov, bol na ochranu povolán asi 25 členný oddiel žandárov. Potom sa situácia ukludnila a pod asistenciou žandárov si ľudia už len naberali vypúšťaný lieh.

Keď o niekoľko dní v továrni vypukol požiar, bolo šťastím, že už bol lieh vypustený a nemohol sa stať potravou pre oheň.

Toto je digitálna forma (.pdf) papierového vydania*

9. strana - Trenčan Trenčanom o Trenčíne - TTT 2 – jan. 2011 (Priemysel v Trenčíne)

ISBN 978-80-970651-0-2 (papierové vydanie)

Ak nie je uvedené inak, autorom diel, fotografií, textov, spracovania je Ing. Vojtech Brabenec, Trenčín

Dňa 4. a 5. apríla okoloidúce ustupujúce vojská všetkých národností (najmä nemecké, ale aj maďarské a slovenské gardisti), ku ktorým sa vďaka pripojili aj civili, vyrabovali továreň a spôsobili aj škody na zariadení.

Večer 7. apríla nemecké vojsko započalo ničenie koľajníc od istebníckej železničnej stanice až po továreň. Ďalší deň prišli s úmyslom trhavinou odstrelit' ústredný železobetónový stĺp v hlavnej strojovni a tak vlastne zvalit' jej strop. Tým by sa bolo zničilo strojné zariadenie. K tomu už našťastie nedošlo, stĺp aj strojovňa, postavené v roku 1930, stoja dodnes. 8. apríla však nemecká armáda vyhodila do vzduchu malý železničný mostík nad cestou v tesnej blízkosti továrne, kde výbuch spôsobil tiež značné škody na zariadení a črepiny poškodili nádrže. Melasa, ktorá z nich vytekla v množstve zhruba 70 vagónov (asi 900 000 kg, t. j. asi polovica zásob), zaplavila okolie, čím znemožnila ďalšie rabovanie.

Od 10. apríla 1945 Váh, neďaleko ktorého továreň stojí, bol po takmer tri týždne hraničnou riekou medzi obidvoma bojujúcimi vojskami. Okrem továrne v tom čase nebolo na okolí väčšej stavby. Akiste aj preto nemecké vojsko sa počas prestreliek usalašilo priamo v továrni. Žiaden div, že všetky časti továrne boli silne poškodené nielen ďalším rabovaním, ale aj strelbou z pechotných zbraní, guľometov, mínometov, diel. Komín bol šesťkrát prestrelený, deravé boli nádrže na melasu aj na lieh. Podarilo sa však zachrániť destilačné prístroje, kontrolné meradlá, zásoby esencií. 27. mája sa našli a vrátili obidva parné regulátory.

Ráno 29. apríla 1945 do továrne vstúpili vojská Červenej armády. Ďalší deň poručík Ruskov, ako dozor nad priemyslovými podnikmi, spísal protokol o kapacite továrne. 3. mája sa zvolávali zamestnanci, ďalší deň začali opravy továrne. Výroba liehu a kvasníc boli obnovené už 12. mája 1945, zatiaľ len v obmedzenej miere (300 - 400 kg kvasníc denne) pre nedostatok pohonnej energie - používal sa dieselgenerátor 25 HP. Zachránené zásoby liehovín spolu s novou výrobou stali sa zdrojom finančných prostriedkov potrebných pre obnovenie prevádzky v továrni.

Po prechode frontu v roku 1945 bola továreň daná pod národnú správu a bola zrekonštruovaná. Vtedy ju viedli dovtedajší riaditeľ Jozef Tiso, Dr. Ing. Stuchlík a Štefan Chrmo. V novembri 1946 riadenie prebrala správa Družstva hospodárskych liehovarov do roku 1948, kedy bola továreň znárodnená. Ani ona sa nevyhla postupne prichádzajúcemu procesu centralizácie a koncentrácie spojenému s rôznymi reorganizáciami. Stala sa súčasťou vzniknutého podniku Stredoslovenský kvasný priemysel, národný podnik, so sídlom v závode Trenčín. Patrilo sem viac závodov na strednom aj severnom Slovensku. V sept. 1951 sa od Kvasného priemyslu Trenčín odčlenil majer a bol pričlenený k práve zakladanému (8. aug. 1951) Jednotnému Roľníckemu Družstvu v Zlatovciach a v Hanzlíkovej. Po niekoľkých reorganizáciách vznikol v roku 1953 Kvasný priemysel, n.p. Zlúčením všetkých liehovarníckych a konzervárenských závodov vo vtedajšom Západoslovenskom kraji vznikol dňa 1. júla 1960 podnik Západoslovenské konzervárne a liehovary, národný podnik Trenčín.

V roku 1970 sa podnik premenoval na Slovlik, kvasný a konzervárenský priemysel, národný podnik, Trenčín. Okrem trenčianskeho závodu (bola to nielen "Kvasnicová" ale aj výrobná "Borovičková") sem patrili aj ďalšie závody v Novom Meste n. V., Leopoldove, Dunajskej Strede, Malackách, Moravskom Jáne a v Stupave, ako aj egalizačná stanica Vrbové a až 81 pestovateľských páleníc. Podnik zahrnoval nielen klasické výroby čerstvých i sušených kvasníc, liehu, ovocných a vínnych destilátov, ovocných vín, ale aj výrobu octu, kyseliny citrónovej, enzýmov, kŕmnych bielkovín. Posledná z nich sa stala svojím zápachom na takmer tri desaťročia po vojne známou všetkým Trenčanom bez rozdielu, avšak najmä tým z okolia závodu. Kŕmne bielkoviny (známa torula) sa tu vyrábali z odpadu pri výrobe liehu, z melasy a kyseliny citrónovej. Od roku 1964 sa vyrábali sušené kŕmne bielkoviny. Prvotná výroba liehu v Trenčíne bola najskôr obmedzená, neskôr bola zastavená v súvislosti s modernizáciou výroby kvasníc na až 6000 ton ročne. Lieh sa vyrábala už len v jedinom priemyselnom liehovare na

Toto je digitálna forma (.pdf) papierového vydania*

10. strana - Trenčan Trenčanom o Trenčíne - TTT 2 – jan. 2011 (Priemysel v Trenčíne)

ISBN 978-80-970651-0-2 (papierové vydanie)

Ak nie je uvedené inak, autorom diel, fotografií, textov, spracovania je Ing. Vojtech Brabenec, Trenčín

Slovensku v Leopoldove, a to z melasy. V Trenčíne zostala rafinéria liehu, vyrábal sa tu aj denaturovaný lieh, ale najmä verejnosti dobre známe obľúbené destiláty nielen klasické (borovička), ale aj nová séria pod značkou Old Herold: Angelika, Encián, Radix, Gin, Laugaricio vodka, Marhuľa.

Počas spoločenských premien koncom 80. rokov sa podnik pretvoril z národného na štátny pod novým názvom Old Herold Ferm, ktorý sa od 1. mája 1992 zmenil na štátnu akciovú spoločnosť rovnakého mena, a za pár mesiacov bol úspešne sprivatizovaný v prvej vlne kupónovej privatizácie ako akciová spoločnosť vzniknutá 17.4.1992. V roku 1998 bola jedným z najväčších daňových dlžníkov v celom štáte a od 21.9.1998 sa Old Herold stal už len spoločnosťou s ručením obmedzeným a pôvodná akciová spoločnosť išla 27.7.2007 do konkurzu.

V rámci reštrukturalizácie sa v roku 1992 osamostatnila výroba kvasníc a od jej nového majiteľa ju v roku 2003 odkúpila kanadská spoločnosť Lallemand Inc. prostredníctvom dcérskej firmy Hagold Hefe GmbH Wien. Od 31.7.2003 existuje pod názvom Old Herold Hefe s.r.o.. Z obchodných dôvodov sa zachoval pôvodný názov firmy aj obchodná značka „Trenčianske pekárske droždie“.

Sódovkárne

Vynálezcom výroby sódovej vody je Slovák Jedlík. Jej používanie sa rozšírilo v priebehu 19. storočia. Čoskoro sa rozšírila a stala obľúbenou aj u nás. Zrejme bola zaujímavým podnikateľským artiklom.

Už v máji roku 1875 v Trenčíne existovala Zieglerova výrobňa sódovej vody. Stála na rohu ulice Horný Šanec a Hollého ulice, na adrese nám. sv. Anny 5. (Hollého ulica zanikla pri prestavbe Hviezdoslavovej ulice okolo r. 1974. Budova sódovkárne zanikla skôr, už pri výstavbe novej budovy mestského bytového podniku, ktorú postavili na mieste bývalej sódovkárne). V čase prvej Slovenskej republiky sa novým vlastníkom továrne stal Ján Božík (a spol.), dovtedajší Zieglerov zamestnanec.

Po prvej svetovej vojne boli v Trenčíne aj ďalšie výrobné sódovej vody:

J. Vyskočil na Váhovej (neskôr Pribinovej) ulici vyrábal sódovú vodu a "limonády" aj skladoval pivo. V r. 1924 mal filiálku - sklad piva na Štefánikovej 26. (1936). Uvádza sa aj Rudolf Vyskočil.

Ďalšia výrobňa sódovej vody bola na Električnej ulici č. 7, na okraji tzv. Kollárovej štvrte. Majiteľ bol pán Brunclík, zať majiteľa skladu piva Vyskočila. V r. 1943 bola majiteľkou Anežka Lukášková.

Sódovú vodu a malinovky vyrábala aj Herbaria na Štefánikovej ulici.

Výroba sódovej vody bola jednoduchá: do vody sa cez redukčný ventil nadávkoval kyslíčnik uhličitý z tlakovej kovovej fľaše (typicky 40 litrovej).

K spotrebiteľom sa sódová voda dostávala v dvoch historických charakteristických baleniach, ktoré dnes môžeme vidieť iba u zberateľov:

- vo väčších čírych sklenených fľašiach (azda 1-2 litre) s hliníkovou hlavicou s výpustnou rúrkou nasmerovaniu nadol a vyčnievajúcou páčkou ventilu, ktorej stlačením sa sódovka z fľaše dávkovala

- čírou sklenenou fľašou veľkosti pivovej, ktorá mala v hrdle jednoduchý ventil tvorený sklenenou guľkou tesniacou do gumového krúžku vloženého do vnútorného zápichu v sklenenom hrdle fľaše. Tlak vo fľaši guľku tlačil nahor k tesneniu, a pre vypustenie celého obsahu bolo treba guľku zatlačiť do vnútra fľaše. Aby sklaná guľka v prázdnej fľaši príliš nehrkala, jej pohyb v hrdle fľaše bol obmedzený charakteristickým zúžením hrdla.

Toto je digitálna forma (.pdf) papierového vydania*

11. strana - Trenčan Trenčanom o Trenčíne - TTT 2 – jan. 2011 (Priemysel v Trenčíne)

ISBN 978-80-970651-0-2 (papierové vydanie)

Ak nie je uvedené inak, autorom diel, fotografií, textov, spracovania je Ing. Vojtech Brabenec, Trenčín

Obidva typy fliaš boli prirodzene vratné, zrejme sa za ne platila záloha. Keď sa tá menšia fľaša nedopatrenám rozbila, sklenená guľka z nej ešte dlho slúžila deťom na hranie.

Časom sa sóda vyrábala aj vo veľkospotrebitel'skom balení do kovových fliaš a bola bežným artiklom napríklad v cukrárnach, pohár stál po Gottwaldovej mene 5 halierov. Niektoré väčšie podniky si pre svojich zamestnancov sami vyrábali sódovú vodu, napríklad Merina ešte aj v r. 1980.

Prvá trenčianska nábytková továreň

V južnej časti Trenčína, na pozemku nazývanom zrejme podľa svojho majiteľa Toscano, kde kedysi boli jazdecké kasárne, v roku 1892 Trenčania S. Višňovský a H. Coufal založili továreň na výrobu nábytku s parným pohonom. Stála na Soblahovskej ul. 4, na južnej strane križovatky terajších ulíc Legionárska, Dolný Šanec, Soblahovská. Pri výstavbe továrne pravdepodobne využili niektoré vhodné časti objektov bývalých kasární.

V roku 1897 (iný údaj: 1907) bol jej názov zmenený na Prvá trenčianska nábytková a drevospracujúca továreň. Mala vzorkovňu aj výrobňu, ale prevažne vyrábala na objednávky, nie na sklad. V roku 1901 vlastníctvo továrne prevzal Armin Mahrer. V rokoch 1905, 1909, 1911 boli v továrni štrajky. Po zavedení elektriny v meste sa aj továreň prerobila z dovtedajšieho parného na elektrický pohon. V továrni vyrobili nábytok v biedermeierskom štýle do nového horela Erzsébeth (1901). Po postavení nového mestského domu (1937) do jeho zasadačky vyrobili stoly a stoličky, ktoré sa používajú doteraz. V roku 1930 dobová reklama uvádzala názov Prvá trenčianska továrňa na nábytok a drevený tovar, predtým Armin Márer; ponúkala výrobu prvotriedneho nábytku všetkého druhu: spálne, jedálne, panské pokoje a tiež kancelárske zariadenie. Šesť rokov neskôr (1936) už mala názov Prvá trenčianska nábytková továrňa, jej majiteľom bol Jozef Knöpfelmacher a vyrábala nábytok každého druhu: spálne, jedálne, kuchynský, kancelársky.

Od r. 1939 bol majiteľom Prvej trenčianskej nábytkovej továrne J. Repka a spol. Ďalší osud továrne sa nemohol líšiť od iných: po vojne nútená správa, po r. 1948 znárodnenie. Vznikla z nej starším Trenčanom dobre známa nábytková továreň Družba, ktorá na pôvodnom mieste pokračovala vo výrobe nábytku. Neskôr sa presťahovala do Zlatoviec ku Kasárenskej ulici. Pôvodné priestory boli istý čas prázdne a nevyužitú, ale potom budovy zbúrali. Na mieste bývalej nábytkovej továrne postavili okolo r. 1980 jednoposchodové nákupné stredisko s bunkrom v podzemí, ktoré dostalo meno podľa posledného mena továrne Družba. O niekoľko rokov vedľa neho postavili vysokú novú budovu riaditeľ'stvy Vodných elektrární, potom ešte nevelkú bodovu pracoviska Národnej banky.

Továreň na salámy a jemné údenárske výrobky Šimon Horn

Prvú továreň na spracovanie mäsa v Trenčíne založil v r. 1893 Šimon Horn na vtedajšej Považskej ul. 409 (tiež "Váhová ulica", približne od roku 1939 názov "Pribinova"), v budove na jej východnej strane, poniže niekdajšieho Kovošrotu, ktorá bola zbúraná okolo roku 1985 pri úprave ciest v strede mesta. Predajňu mal na Sládkovičovej ul. 62-63 (vedľa Schanerovej). Patril mu tiež bytový dom oproti továrni, dole obložený červenohnedými obkladačkami (stojí doteraz). Vyrábali šunku, salámy, nárezy, klobásy. Továreň mala v r. 1930 na tú dobu moderné technické zariadenie, veľké "americké" chladiarne, zamestnávala v továrni 35 ľudí a mala tri predajne. Už v r. 1930 firmu viedol syn zakladateľa. Firma "Horn S. a syn" bola za prvej Slovenskej republiky zlikvidovaná ako židovský podnik a vplynula do firmy Slovpol, družstvo s r.o. v Bratislava, ako jej trenčianska továreň na salámy a konzervy. Firma Slovpol bola po r. 1989 obnovená, ale už na celkom inom mieste a inou činnosťou, než bol Hornov podnik.

Toto je digitálna forma (.pdf) papierového vydania*

12. strana - Trenčan Trenčanom o Trenčíne - TTT 2 – jan. 2011 (Priemysel v Trenčíne)

ISBN 978-80-970651-0-2 (papierové vydanie)

Ak nie je uvedené inak, autorom diel, fotografií, textov, spracovania je Ing. Vojtech Brabenec, Trenčín

Továreň na spracovanie mäsa Rudolf Schaner

Firmu založil v roku 1894 Rudolf Schaner starší. Firma začínala v budove poniže mestskej veže, na terajšej Sládkovičovej ulici. Zakladateľ firmy Rudolf Schaner starší s úspechom vyvážal svoje údeniny do Viedne, Budapešti a iných veľkých miest vtedajšej monarchie.

Po prvej svetovej vojne prevzal otcov podnik Rudolf Schaner mladší. Už v r. 1924 mal továreň na Ďurčekovej ul. 186. V r. 1928 postavil rozsiahle výrobné priestory (budovy aj voľné dláždené plochy na spracovanie mäsa) na Hornom Šanci s trojposchodovou budovou na rohu Ďurčekovej (teraz Braneckého) ulice a Horného Šanca. Na Sládkovičovej ul. 60 však naďalej existovala predajňa. V rokoch 1938 - 1939 priestory rozšíril prístavbou na Ďurčekovej ulici smerom k stredu mesta. To sa už jednalo o naozajstnú veľkovýrobu s mnohými zamestnancami.

Továreň okrem vlastnej mäsovej výroby usporiadanej do výrobných liniek mala ako jedna z prvých na Slovensku stroje na vákuovanie a uzatváranie konzerv, vlastnú varňu, rozsiahle chladiarne na 300 bravov alebo 100 kráv, a expedičnú baliareň a sklady, výťah, vlastnú údržbu strojov, kotolňu so strojovňou, parné vykurovanie, zabudovanú vežovú transformačnú stanicu, park nákladných aj osobných automobilov (s firemnými reklamami) vrátane vlastného benzínového čerpadla. Továreň mala murovaný komín, ktorý sa zachoval až do súčasnosti.

V roku 1930 továreň za týždeň spracovala do 500 prasiat a do 150 kráv, pracovalo v nej 50 robotníkov a denne expedovali výrobky tri nákladné autá.

Svoje miesto vo firemnej politike mala aj starostlivosť o zamestnancov, pre nich mala firma závodnú jedáleň, aj hromadnú ubytovňu.

Rudolf Schaner bol členom Klubu československých turistov, a jeho členom poskytoval 5% zľavu.

V roku 1943 okrem Rudolfa Schanera je zaregistrované aj mäsiarstvo Karola Schanera.

Schanerove mäsové výrobky boli dobre známe aj mimo Trenčína. Ich sortiment bol naozaj široký: údeniny, lahôdková šunka, trvanlivá uhorská saláma Schaner; cigánska, rascová a papriková pečeň, kabanosy, čajová slanina, čierna anglická slanina, pečené čierne moravské boky, lososové mäso, v Nemecku obľúbené mestské salámy a „draždianky“, vykladané rolády, Schanerove čajovky, české a žemľové jaternice, krvavnice; vínné, smotanové, cesnakové a citrónové klobásy, ale aj široký sortiment konzervovaných výrobkov: husie a pečienkové paštéty, plnená paprika, telacie a bravčové prírodné rezne, guláše, srňacina, koložvárska kapusta.

V čase svojho najväčšieho rozmachu mala firma sieť vlastných obchodov. Len v Trenčíne boli hneď tri: na Sládkovičovej ulici č. 4 (pri mestskej veži, kde firma kedysi začínala; v r. 1924 sa uvádza obchod na Sládkovičovej 60), druhý bol na rohu Ďurčekovej ulice a Horného Šanca (na rohu budovy továrne), tretí pri zákrute Tyršovej (od roku 1939 Bratislavskej) cesty.

Ďalšie obchody mala firma mimo Trenčína: V Novom Meste nad Váhom, v Trenčianskej Teplej, v Piešťanoch, v Uherskom Brode, Topoľčanoch, Nitre, Leviciach, Žabokrekochoch nad Nitrou. Ďalej mal továrenské sklady v Banskej Bystrici, Turčianskom Sv. Martine a Hlohovci.

Firma Schaner zanikla krátko po druhej svetovej vojne znárodnením, ale výroba v továrni pokračovala v národnom podniku Západoslovenský mäsiarstvo. Krátko po r. 1989 výrobu zastavili, budovy na Hornom Šanci stavebne prispôsobili a využívali na rôzne obchody a reštaurácie.

Toto je digitálna forma (.pdf) papierového vydania*

13. strana - Trenčan Trenčanom o Trenčíne - TTT 2 – jan. 2011 (Priemysel v Trenčíne)

ISBN 978-80-970651-0-2 (papierové vydanie)

Ak nie je uvedené inak, autorom diel, fotografií, textov, spracovania je Ing. Vojtech Brabenec, Trenčín

Urbánek

Ešte pred Hornom a Schanerom založil svoj mäsiarsky podnik v Trenčíne Vojtech Urbánek v r. 1891 svoje veľkomäsiarstvo a veľkoudenárstvo. Jeho výrobky boli koncom monarchie vyznamenané zlatou medailou v Londýne a v Paríži. V r. 1924 sa uvádza ako Vojtech Urbánek, údenár a mäsiar, Hviezdoslavova 84, v r. 1936 sídlilo na Hviezdoslavovej ul. 11. V roku 1943 je tiež zaregistrované mäsiarstvo Antona Urbánka na námestí sv. Anny 29.

Mestská jatka

Vo všeobecnej núdzi pred koncom prvej svetovej vojny, aby pomohlo svojím občanom, otvorilo (1917) mestskú jatku, kde sa predávalo mäso zabitých zvierat. To bol začiatok trenčianskeho mestského všeobecného bitúnku, ktorý bol na Električnej ul., medzi hrádzou Váhu a železničnou traťou do Bánoviec, už v r. 1924. Vjazd mal z Rybárskej ulice. Prevádzka v ňom sa zastavila až v deväťdesiatych rokoch. Niekoľko rokov bol nevyužitý a chátral. Okolo r. 2005 ho zbúrali a na jeho mieste vzápätí postavili bytovky.

Tehelne

Pri určení času začiatku tehliarskej výroby v Trenčíne narážame na ťažkosti. Je zrejmé, že tehly vzhľadom na svoj charakter výroby, suroviny ale najmä značnú váhu, taktiež v podmienkach historickej dopravy nemalo význam dopravovať na veľké vzdialenosti. Z toho vychádza, že aj najstaršie nájdené tehly boli zrejme miestneho pôvodu, z blízkeho alebo vzdialenejšieho okolia.

Výroba tehál na území terajšieho Slovenska je doložená už v prvom storočí, a uvádza sa, že v druhom storočí už tehly pálili aj v Trenčíne. Najstaršie funkčné tehly nachádzame v najstarších miestach Trenčianskeho hradu, v kamenno-tehlovom murive, kde slúžia už bezmála tisíc rokov doteraz.

Použitie tehál vyžadovalo vždy hromadnú výrobu, ktorá bola v historických dobách remeselného charakteru s výlučne ručným spracovaním.

Vhodná surovina (tehliarsky íl) sa dobývala v hliníku (miesto ťažby hliny) rýľmi a lopatami, dopravovala dvojmužnými nosítkami. Neskôr sa používali aj vozíky ("pomvágle") na koľajniciach, a hlina sa niekde ťažila aj korčekovými rýpadlami. Hlina premfza do hĺbky ani nie meter, a v hliníku odťažaná hlina bola aj z väčšej hĺbky, preto podľa možnosti najlepšie bolo nechať surovinu cez zimu aj premrznúť v odležiarni, kde sa do istej miery zhomogenizovala. Odležaná hlina sa v dávkach ďalej homogenizovala - miešala nohami.

Dôležité bolo, aby v hline nebol vápenec ("cicvár"), lebo výpalom tehly z neho vzniklo pálené vápno, ktoré neskôr reagovalo v styku s vodou - tehla "strelila". Výskyt vápenca bol náhodný, menil sa podľa miesta ťažby a bol premenlivý. Cicvár tvoril aj vo vypálenej tehle biele flaky, takže ho ľahko rozoznali. Ak sa vápencu v surovine nedalo vyhnúť, hotové vypálené tehly niekedy ešte pred vyskladnením striekali vodou alebo ich máčali vo vode, kde sa vadné kusy rozpadli, a tak sa vôbec nedostali k zákazníkovi.

Skúsenosti tehliarskych generácií ukázali, že tehla z homogénnej hliny môže ľahšie prasknúť. Predchádza sa tomu tak, že do tehliarskej suroviny sa pridáva v nevelkom množstve (niekoľko percent) takzvané "ostrivo" čo môžu byť rôzne materiály, najčastejšie horľavé, ako sú plevy, piliny, uhoľný prach, a pod., ale aj nehorľavé, napríklad škvára, piesok.

Ku hline s ostrivom sa pridala v potrebnom množstve voda, zmes sa premiesila a natlačila do drevených foriem. Dôležité bolo, aby sa forma úplne zaplnila materiálom, a aby ani vnútri neboli vzduchové bubliny, ktoré pri výpale mohli spôsobiť explóziu. Formy bývali drevené i kovové, s uchami na boku, obvykle mali na dne značku tehelne. Pred natlačením hliny sa povrch vnútri formy upravil separačným materiálom (napr. piesok, plevy), aby sa hlina neprilepila. Prebytočná

Toto je digitálna forma (.pdf) papierového vydania*

14. strana - Trenčan Trenčanom o Trenčíne - TTT 2 – jan. 2011 (Priemysel v Trenčíne)

ISBN 978-80-970651-0-2 (papierové vydanie)

Ak nie je uvedené inak, autorom diel, fotografií, textov, spracovania je Ing. Vojtech Brabenec, Trenčín

hlina sa z formy na vrchu zotrela a urovnala drevenou lištou. Forma sa vyklopila, vyformovaná tehla sa vybrala a uložila do sušiarne. Tehly sa sušili voľne na vzduchu, pravidelne poukladané vedľa seba s medzerami, vo viacerých radoch na sebe, a po čase sa prekladali do inej polohy, aby schli čo najviac rovnomerne, a aby sa nedeformovali. Neskôr sa stavali prírodné sušiarne so stojanmi s obojstrannými prievzdušnými regálmi, kryté proti dažďu aspoň strieškou. Dobře vysušené tehly sa potom vypaľovali.

Na výpal tehál sa odpradávná klasicky používali len miliere. Výpal v nich prebiehal v dávkach, trval viac dní a akosť tehál po výpale nebola rovnomerná. Istá časť tehál vypálených v milieroch bola nepoužiteľná, pretože v strede boli tehly prepálené (až čierne, so sklovitým povrchom a deformáciami) a pri povrchu nedopálené. Správne poskladať milier z vysušených nevypálených tehál a paliva vyžadovalo vedomosti, bolo treba vytvoriť kanáliky na prívod vzduchu, na odvod spalín, na zakúrenie. Keď tehliarsky milier dohorel, nechal sa vychladnúť a rozobral sa. Tehly sa vytriedili a vyexpedovali na stavenisko.

Od 19. storočia sa klasická tehliarska výroba začala meniť. Viedenský podnikateľ Miesbach v r. 1835 vynašiel stroj na uhladzovanie tehál, namiesto milierov navrhol a postavil tehliarske pece. V roku 1850 mal na okraji Viedne 42 pecí s 5000 robotníkmi a výrobou 107 mil. ks ročne. V roku 1860 Miesbachov nástupca Heinrich Drasche kúpil aj realizoval patent na kruhovú pec, ktorú 1858 vynašiel v Berlíne Friedrich Hoffman. Tieto technológie sa čoskoro rozšírili do okolia.

Tehliarska kruhová pec nesie názov podľa ohňa, ktorý v peci postupuje dookola. Umožňuje kontinuálnu a energeticky úspornú výrobu. Je murovaná z tehál, má viacero (napr. 16) komôr usporiadaných dookola vedľa seba, prístupných otvormi zvonku po obvode. Cez ne sa komory úplne zaplnia vysušenými tehľami, otvory medzi komorami sa uzavrujú prepážkou z pevného "šúbrového" papiera, ktorý znemožňuje prúdenie vzduchu, ale zhorí, keď do komory postúpi oheň. Tehly sa do komôr kladú určeným spôsobom s medzerami pre prívod vzduchu pre horenie, aj pre odvod spalín. Otvory zvonku, ktorými sa do pece zaviezli tehly, sa uzavrujú tehľami a zamažú blatom. Zhora sa do komôr ručne (do korýtka tvarovanými lopatkami) podľa potreby nasýpa uhlie cez sypacie otvory ("sypáky"), ktoré sú inak zakryté železnými vekami. Spaliny sa odvádzajú spodom, kanálikmi v podlahe do komína s prirodzeným ťahom, prípadne podporeným ventilátorom. Odťah vzduchu z komôr do kanáliku sa podľa polohy ohňa ručne reguluje zasúvacími plechmi. Komín máva výšku okolo 40 metrov. Proces výpalu riadi palič. Oheň obíde pec raz za 7 až 9 dní - toľko teda trvá celý proces výpalu jednej tehly. Zavážanie aj vyvážanie pece sa robí ručne, tehly sa privážajú aj odvážajú tiež ručne na jednokolesových tragačoch.

Variantou kruhovej pece je neskoršia hrebeňová pec, kde komory sú v rade vedľa seba v podobnom počte ako kruhová pec. Každá komora je spojená so spoločnou chodbou, ktorá vlastne tvorí tiež takú dlhšiu komoru v ktorej sa tehly pália, ale používa sa hlavne na zavážanie pece a vývoz vypálených tehál, cez otvor (dvere) na konci chodby.

Najmodernejšou pecou je priebežná pec, tvorená tunelom s pevnou polohou teplotných zón, kde jedným koncom vstupujú surové ale vysušené polotovary, a druhým koncom vychádzajú vypálené. Vnútri pece sa materiál pohybuje buď na valčekoch v jednej vrstve, alebo je vo vrstvách naložený na pohyblivých vozíkoch na koľajach.

Ďalšou modernizáciou voči historickej tehliarskej výrobe bolo zavedenie tehliarskych lisov. Obvykle bývajú šnekové, cez tvarované vyústenie vytláčajú nepretržitý pás hliny, z ktorého stroj hneď drôtom priečne odrezáva jednotlivé surové tehly; pred šnekom býva dvojica valcov, ktoré hlinu drvia, a podľa potreby sa pridáva voda. Spočiatku sa lis poháňal dieslovým motorom s remeňovými prevodmi (transmisiou), neskôr el. motormi. Než zaviedli automatické linky, odrezané tehly sa od lisu odoberali ručne a nakladali na jednokolesové tragače, na ktorých sa tehly zaviezli do sušiarne.

Toto je digitálna forma (.pdf) papierového vydania*

15. strana - Trenčan Trenčanom o Trenčíne - TTT 2 – jan. 2011 (Priemysel v Trenčíne)

ISBN 978-80-970651-0-2 (papierové vydanie)

Ak nie je uvedené inak, autorom diel, fotografií, textov, spracovania je Ing. Vojtech Brabenec, Trenčín

V novšej dobe sa začali používať aj umelé sušiarne, kde ventilátor udržuje v pohybe teplý vzduch zohrievaný vonkajším zdrojom tepla; keď je už vzduch plný vlhkosti, vypustí sa, zvonku sa nasaje suchší vzduch, ohreje sa a kolobeh pokračuje.

Historické tehly sa pálili iba plné (bez dutín). Až po druhej svetovej vojne sa začali vyrábať dierkované tehly.

Čo sa pálenej keramickej strešnej krytiny týka, v našich končinách sa klasické korýtka nepoužívajú, ale vyrábala sa pálená škridla vrátane korýtok na hrebene striech. Jej výroba však vyžaduje vyššiu kvalitu hliny, preto sa škridla nemohla vyrábať v každej tehelni. Na rozdiel od tehál sa hlina určená na škridlu ešte v kalových jamách rozplavovala vodou na kal, ten sa ručne miešal. Po usadení kalu sa zvrchu voda vypustila a takto zhomogenizovaná hlina sa používala na škridly. Do škridiel sa ostrivo nepridáva. Skôr sa vyrábala škridla vytláčaním pásu a odrezaním z neho príslušnej dĺžky; rozoznáme ju podľa nemenného prierezu. Pre bezchybné vyplnenie celého prierezu škridly hlinou musel byť hlinený materiál dostatočne tvárny. Spôsobovalo to deformácie vo vlhkom stave, preto sa nevysušená škridla podkladala podložkou s negatívne profilovaným povrchom. Neskôr sa začala vyrábať razená (lisovaná) škridla, kde sa vďaka lisovaciemu tlaku mohol použiť menej vlhký materiál, ktorý už nemal takú náchylnosť k samovoľnej deformácii vo vlhkom stave pred vysušením; lisovanie umožnilo výrobu škridiel s členitejším povrchom, čo sa využívalo na vytvorenie tzv. zámkov - párovaných výstupkov negatív+pozitív, ktorými sa susedné škridle na svojich okrajoch mechanicky do istej miery viazali pre vytvorenie väčšej súdržnosti pokrytia strechy.

Okrem historických textových dokumentov rôzneho druhu a osobných spomienok, špecifické údaje o tehelnách dávajú mapy a tehliarske značky (kolky).

Mapy z rôznych období ukazujú tehelne v Trenčíne len na týchto miestach:

- pri židovskom cintoríne na Priekopách, pod Brezinou
- asi 500 m južne od židovského cintorína na Priekopách, pod Brezinou (pri križovatke s Cintorínskou ulicou)
- na úpätí Breziny, na vyššom konci terajšej Kukučínovej tehelne
- južne za všeobecným cintorínom (pod terajším sídliskom Juh).
- v Zamarovciach pod kopcom, pri ohybe cesty

Pravdaže, mapy (ani ich prípadné priložené textové popisy) neuvádzajú majiteľov tehelne.

Zo značiek na tehlách aj iných rôznych prameňov sa dozvedáme názvy tehelní spravidla podľa mena, pričom nie je jednoduché odlíšiť, či sa jedná o majiteľa alebo o prenajímateľa, ale najmä nie vždy je jasné umiestnenie tehelne. Trenčianskych tehelní podľa mena je také množstvo, že nie je jednoduché ich lokalizovať, a je jasné, že sa vo viacerých prípadoch jednalo o tú istú tehelňu. Tu je ich zoznam:

- Brichta
- Brix (=Vincent Brix)
- Császka (=Adalbert Császka čiže Vojtech Částka)
- Dohnányi (=Ing. Gustav Dohnányi)
- Frimmel
- Grósz Manó (=Emanuel)
- Kirchner
- Márer Mór (=Mahrer Móric)
- Pollák (Ľudovít Pollák)

Toto je digitálna forma (.pdf) papierového vydania*

16. strana - Trenčan Trenčanom o Trenčíne - TTT 2 – jan. 2011 (Priemysel v Trenčíne)

ISBN 978-80-970651-0-2 (papierové vydanie)

Ak nie je uvedené inak, autorom diel, fotografií, textov, spracovania je Ing. Vojtech Brabenec, Trenčín

Prvá Trenčianska parná tehelňa, Legionárska 7 (r. 1943)
Schlesinger
Singer
Strassmann
Urbánek Václav
Weil Emil
Zamarovská tehelňa, účastinná spoločnosť
Zamarovský Štefan a syn, výroba pálenej tehly... (r. 1943)

Ďalej uvedieme niektoré podrobnejšie údaje o trenčianskych tehelniach podľa lokalít

Kirchnerova tehelňa

Bola za cestou východne od židovského cintorína. Na tomto mieste je zaznačená už na mape Trenčína z r. 1882, tiež na maďarskej aj československej mape Trenčína ukazujúce totožný stav z obdobia okolo prvej svetovej vojny, aj na mapách zobrazujúcich stav okolo r. 1956 a 1977. Toto je najdlhšie obdobie existencie spomedzi všetkých tehelní v Trenčíne, porovnateľné len s dobou existencie Zamarovskej tehelne. To spolu s veľkosťou vyťaženého priestoru a polohou tehelne najbližšie k mestu ukazuje, že práve toto by mohla byť tá mestská tehelňa, ktorú mal od r. 1780 prenajatú Brichta.

Tehelňa mala jeden murovaný komín. Plukovník Kirchner, nezameniteľná postava mesta v časoch prvej ČSR, vysoký a takmer vždy sprevádzaný svojim veľkým tmavým psom, každodenne ráno chodieval do svojej tehelne. Nie je však jasné, či bol majiteľom alebo správcom. Pod tehelňou boli domky robotníkov, ktorí v tehelni pracovali (rodiny Marek, Gračka, ...).

Po druhej svetovej vojne tehelňu znárodnili, ale výroba v nej ešte istý čas pokračovala.

Na mieste tehelne okolo r. 1970 postavili vysoké obytné domy. Pri ich výstavbe sa pri zemných prácach našla kamenná sekerka, mamutí kel a mamutí zub.

Zamarovské tehelne

Aj keď sú teraz Zamarovce opäť samostatnou obcou, história tamojších tehelní je tesne spätá s Trenčínom nielen kvôli blízkosti, ale aj sídlu majiteľov a odbytu výrobkov.

Tehelňa v Zamarovciach v severnejšej lokalite je zaznačená už na mape Trenčína z r. 1882, tiež na maďarskej aj československej mape Trenčína ukazujúce totožný stav z obdobia okolo prvej svetovej vojny. Tehelňa v južnejšej zamarovskej lokalite je zaznačená na mape zobrazujúcej stav okolo r. 1977, ukazuje v severnejšej lokalite už len hliník, a vidíme na nej až aj dve el. vedenia vysokého napätia (od sveru a od juhu), zrejme zaústené do murovanej trafostanice tehelne.

Veľkú tehelňu v južnejšej lokalite v Zamarovciach vlastnili bratia Frimmlovci z Trenčína, patrila im v druhej polovici 19. storočia. Uvádza sa bez bližšieho vysvetlenia, že v r. 1908 (1909) Frimmlovci svoju tehelňu prebudovali na parnú; najpravdepodobnejšie je, že sa jednalo o parný pohon, vyvstane však dôležitejšia otázka: čo v r. 1908 začala para poháňať? Z tohto pohľadu je kľúčovým strojom tehliarsky lis – nuž azda ten v r. 1908 pribudol poháňaný parným strojom. Na fotografiách z neskoršej doby vidíme prírodné sušiarne, takže para sa na sušenie vtedy asi ešte nepoužívala. Niektoré budovy Frimmlovej tehelne doteraz stoja.

Vedľa Frimmlovej tehelne, v severnejšej lokalite, teda z druhej strany vedľajšej cesty odbočujúcej na severovýchod od ostrej zákruty hlavnej cesty, bola aj druhá, samostatná, o niečo menšia tehelňa. Jej majiteľom koncom 19. a začiatkom 20. storočia bol Moric Mahrer.

Toto je digitálna forma (.pdf) papierového vydania*

17. strana - Trenčan Trenčanom o Trenčíne - TTT 2 – jan. 2011 (Priemysel v Trenčíne)

ISBN 978-80-970651-0-2 (papierové vydanie)

Ak nie je uvedené inak, autorom diel, fotografií, textov, spracovania je Ing. Vojtech Brabenec, Trenčín

Doložená je Mahrerova tehla s letopočtom 1888. V úradných záznamoch je uvedené iba priezvisko "Mahrer", hoci častejšie (aj na tehlách!) sa neoficiálne uvádza fonetický zápis "Márer". Výroba v Mahrerovej tehelni aj po r. 1908 zostala ručná. Neskôr ju odkúpil trenčiansky staviteľ Ing. Gustáv Dohnányi - (mal tehelnú aj v Trenč. Teplej (Dobrej)). Z Mahrerovej tehelne sa do dnešných čias nezachovalo nič, okrem odťaženého svahu, kde sú už postavené nové rodinné domy.

Každá zamarovská tehelná mala svoj vlastný komín, takže tu boli blízko seba dva komíny. Severozápadný zbúrali zhruba v prvej polovici šesťdesiatych rokov, ten druhý krátko po r. 1989.

V čase prvej ČSR obidve tehelne v Zamarovciach prevzala účastinná spoločnosť Zamarovská tehelná, svoje obchodné priestory mala na Masarykovom námestí 44 (adresár z r. 1943 uvádza dom č. 24). Jej významným činiteľom bol Adolf Schlesinger. Neskôr výrobu v tehelni viedla jeho dcéra Melita Soldová, manželka známeho trenčianskeho zubára.

Po znárodnení boli zamarovské tehelne začlenené do podniku Západoslovenské tehelne v Pezinku.

Tehliarska výroba v Zamarovciach skončila okolo r. 1980. Potom tam Pezinské tehelne niekoľko rokov vyrábali prefabrikáty. Okolo r. 1996 nad južnejšou tehelnou postavili výrobné priestory firmy Ekoprogress v. d.

Zamarovské tehelne používali tieto značky na tehlách: ZT, DOHNANYI, M.Marer, MARER MOR. 1888 ZAMAROCZ, MARER MOR ZAMAROCZ

Tehelná južne od mestského všeobecného cintorína

Tehelná stála južne od mestského všeobecného cintorína, na ľavej strane neďaleko cesty do Soblahova. Nie je zaznačená na prvej československej mape Trenčína a okolia ani na jej obsahove totožnej maďarskej predchodkyni, na ktorých ale už sú zakreslené iné tri trenčianske tehelne, takže táto tehelná zjavne ešte neexistovala zhruba v dobe okolo prvej svetovej vojny. Nachádzame ju na mape z obdobia 1927-1938 v menšom plošnom rozsahu, a neskôr na mapách z r. približne 1956 aj 1977. Posledná z nich ukazuje azda najväčší areál zo všetkých štyroch trenčianskych tehelní, a tiež dve vzdušné el. vedenia vysokého napätia zaústené do trafostanice tehelne, ktorá podľa počtu prívodov musela byť murovaná (nie stožiarová).

Veľkosť odťaženého priestoru je pomerne veľká, čo ukazuje, že kapacita tehelne bola na svoju dobu významná. Tehelná mala jeden murovaný komín. Podľa existencie budov usudzujeme, že výroba v tehelni fungovala aj po druhej svetovej vojne, nie však dlho. Už okolo r. 1960 tehelná nepracovala, jej zariadenie už nebolo kompletne a opustený areál tehelne využívali trenčianske deti na hranie - vozievali sme sa tu na tehliarskych koľajových vozíkoch - "pomvágloch". Po prevrate 1989 sa plánovalo rôzne využitie tohoto priestoru, mal tu byť aj hotel, ale nakoniec po r. 2000 tu vyrástla štvrt' rodinných domkov, pri hlavnej ceste aj s obchodnými prevádzkami.

Brixova a Částkova tehelná

Tehelná Vincenta Brixu bola na severnom okraji Breziny, kde terajšia Kukučínova ulica vstupuje do Breziny. Tam je zaznačená len na maďarskej aj československej mape Trenčína ukazujúcej totožný stav z obdobia okolo prvej svetovej vojny, ale nenachádza sa ani na mape z r. 1882, ani na mape z obdobia okolo r. 1956, hoci tieto mapy ukazujú iné trenčianske tehelne. Brixova (ani Částkova) tehelná v Trenčíne nie je ani uvedená v uhorskom adresári priemyslu za rok 1891. Usudzujeme, že vznikla v čase niečo pred r. 1900 a mala kratšie trvanie, než niektoré iné trenčianske tehelne. Môžeme predpokladať, že tehelná vznikla s rozmachom výstavby v tejto časti mesta, najmä v súvislosti s výstavbou blízkych Fridrichových (neskôr Štefánikových) kasární (1888). Tiež nie je jasné, kedy tehelná zanikla, ale zrejme to bolo okolo konca 1. svetovej vojny, pretože krátko po nej sa už v tejto časti mesta stavali byty (v 20. rokoch si v tejto

Toto je digitálna forma (.pdf) papierového vydania*

18. strana - Trenčan Trenčanom o Trenčíne - TTT 2 – jan. 2011 (Priemysel v Trenčíne)

ISBN 978-80-970651-0-2 (papierové vydanie)

Ak nie je uvedené inak, autorom diel, fotografií, textov, spracovania je Ing. Vojtech Brabenec, Trenčín

lokalite postavil dom aj mestský knihovník Adam Vutšák - neskôr tam býval maliar Bazovský). Je možné, že tehelná zanikla po vyťažení vhodnej suroviny.

Aj keď tamojšie miesto je kamenisté, a neďaleko je dokonca kameňolom, je však na okraji územia zaplavovaného Váhom, takže surovina zrejme pochádzala z nánosov Váhu, alebo z materiálu splaveného privalovou vodou z Breziny. Podľa svedectva pamätníkov, tehelná mala hliník vedľa (povyše) vily, kde neskôr býval maliar Bazovský. Palivo zrejme poskytlí blízke lesy. Výrobné priestory boli očividne poniže hliníka. Priestor po tehelni a jej hliníku sa neskôr použil pre výstavbu, takže jedinou stopou po tejto tehelni je len odťažený svah. Istotu o existencii tehelne v tomto mieste dáva spomenutá mapa z konca Rakúsko-Uhorska, kde je na tomto mieste príslušná značka s písmenami "Z.O.", čo značí "Ziegelofen" (tehlová pec), aj obdobná mapa z obdobia prvej ČSR, na ktorej je zaznačené "kruh" (kruhovú pec). O Brixovej tehelni sa zmieňuje korešpondencia členov vtedajšieho vlastivedného spolku, v súvislosti s nálezmi hmyzu na blízkom svahu Breziny. Brixova tehelná je tiež zobrazená na dvoch obrazoch od maliara A. Muszkalaya, ktoré sú vo vlastníctve Trenčianskeho múzea; z tehelne samotnej nie je na nich veľa vidieť, iba prírodné sušiarne; v pozadí vidieť kostol na malej Skalke. Nie sú údaje o komíne tejto tehelne.

Částkova tehelná je zrejme totožná s Brixovou. Částka sa stal zrejme majiteľom tehelne po Brixovi, pravdepodobne na základe príbuzenstva, pretože známa postava mesta "Částka báči" (Béla Császka čiže Vojtech Částka) býval v Trenčíne na námestí v Brixovom dome. Částkove vlastníctvo tehelne je doložené v r. 1907.

Tehelná používala na tehľách značku BRIX, ale nálezy takýchto tehál nie sú časté. Oveľa častejšie sú nálezy tehál so značkou tehelne CSASZTKA na zbúraniskách budov postavených okolo r. 1900. Existuje tiež neobvyklý nález vypálenej tehly žltej farby s nápisom CSASZTKA. Tehelná používala ešte značku VB, tiež V.B (Vincent Brix) a pravdepodobne aj značku AC (Adalbert Csaszka - ?).

Weilova tehelná

bola na juhozápadnom okraji Breziny na ulici Priekopy (neskôr Partizánska), približne 500 metrov južne od ohybu (križovatky) cesty na rohu židovského cintorína. Táto tehelná je zaznačená už na mape Trenčína z r. 1882, aj neskôr na mapách z období okolo 1. svetovej vojny, ale už nie na mape zobrazujúcej stav okolo r. 1956.

Táto tehelná mala hliník na okraji svahu Breziny, jeho zvyšky vidieť doteraz. Podľa svedectva miestnych obyvateľov z obdobia pred 2. svetovou vojnou, hlina sa tu ťažila ručne a dopravovala sa táčkami na kopy, kde sa nohami miesila. Tehly sa formovali ručne do drevenej formy vysypanej pieskom, prebytok hliny sa zarovnal dreveným nožom. Forma sa rozobrala a tehla sa dala sušiť. Sušiarne tehál boli prírodné - stojany s obojstranným radom políc nad sebou, navrchu jednoduchá strieška. Pec bola neveľká, pomerne nízka, pravdepodobne kruhová. Nepodarilo sa získať údaje o komíne tejto tehelne.

V uhorskom adresári priemyslu za rok 1891 nie je uvedená žiadna tehelná, ktorej majiteľom by bol Weil. Weilovcom táto tehelná patrila v dobe prvej ČSR, ale nie je známe, odkedy ju vlastnili, ani kto bol jej prípadným predchádzajúcim vlastníkom. Weilovci boli Židia, cez druhú svetovú vojnu boli v koncentračnom tábore. Po vojne sa však všetci traja bratia Weilovci vrátili, jeden z nich tehelnú prevzal späť a obnovili v nej výrobu, ale nie nadlho. Krátko po r. 1945 tehelná prestala vyrábať, zrejme bola znárodnená. Pozemok tehelne predali na výstavbu domu a ako záhradu. Nepotrebné zariadenie tehelne bolo zrejme postupne zlikvidované.

Rodina Weil mala okrem tehelne aj ďalšie podniky so stavebným materiálom: sklad dreva v priestore neskorších budov Slovakotexu a justičných orgánov, a ešte jeden sklad dreva na Legionárskej ulici v priestore, kde neskôr postavili materskú škôlku oproti severovýchodnému rohu nemocničného areálu; k tomu patrila aj pila. Keďže uvedený židovský majetok bol počas 2.

Toto je digitálna forma (.pdf) papierového vydania*

19. strana - Trenčan Trenčanom o Trenčíne - TTT 2 – jan. 2011 (Priemysel v Trenčíne)

ISBN 978-80-970651-0-2 (papierové vydanie)

Ak nie je uvedené inak, autorom diel, fotografií, textov, spracovania je Ing. Vojtech Brabenec, Trenčín

svetovej vojny v rukách Štefana Zamarovského, zrejme bola v jeho rukách aj Weilova tehelná, a na ňu sa vzťahuje v adresári z r. 1943 záznam "Zamarovský Štefan a syn, výroba pálenej tehly a cementovej škridlice, Trenčín, Krížová 8", čo zrejme bola adresa sídla, nie však prevádzky. Či však v rukách Zamarovského tehelná skutočne aj vyrábala, nie je známe.

V majetku rodiny Weil bola istý čas aj tehelná v Dobrej, ktorú v r. 1874 založil Ignác Weil z Trenčína.

Weilova tehelná používala na tehlách značku W-L.

Ďalšie údaje o trenčianskych tehelnách

Je ešte veľa neznámeho v histórii trenčianskych tehelní. Výskum sťažuje viacero okolností: tehelne sú azda najstarším druhom hromadnej výroby, preto pamätníkov na najstaršie obdobia už dávno niet; tehelne pomerne často menili majiteľov; prevádzka starých tehelní nezanechávala žiadnu rozsiahlu písomnú agendu; národný podnik Pezinské tehelne, do ktorého sa trenčianske tehelne po znárodnení dostali, už nejestvuje. Súčasný stav poznania má ďaleko k úplnosti. Nižšie uvedieme ďalšie neúplné informácie o trenčianskych tehelnách.

V starých písomných prameňoch nachádzame údaj o mestskej tehelni v Trenčíne, ktorú mesto v r. 1780 - 1789 prenajalo murárskemu majstrovi Antonovi Brichtovi.

V desaťročí po r. 1880 sa uvádzajú v Trenčíne tri tehliarske pece s ročnou výrobou 60 tisíc tehál a škridiel. Mapa zhruba z toho obdobia nám však ukazuje v Trenčíne len dve tehelne (nerátajúc Zamarovskú).

Podľa uhorského adresára priemyslu (Könyvnyomda Részvény-Társaság), v r. 1891 v Trenčíne vlastnil tehelnú Ignác Pollák, vyrábala tehly aj škridly. V zozname arizácií za rok 1941 je ako zlikvidovaný židovský podnik uvedený Ľudovít Pollák, výroba tehál a škridiel. Z uvedeného usudzujeme na podnik dlhšiu dobu v rodinnej držbe odovzdávaný potomkom. Či a kto v arizovanej tehelni ďalej vyrábala, nie je známe. Žiaľ, umiestnenie tehelne nie je jasné; jej stotožneniu s tehelnou poniže všeobecného cintorína bráni časový nesúlad.

Polláková tehelná používala tieto značky na tehlách: POLAK, POLLAK

Dr. Šebák uvádza, žiaľ bez určenia konkrétneho miesta, že v júni 1899 Pollákovej tehelni vo výške 225 m nad morom našiel Dr. Brančík zvyšky mamuta, iné správy hovoria o náleze dvoch strieborné tetradrachiem s nápisom BIATEC (platidlá keltských Bójov z bratislavského oppida z prvej polovice 1. storočia pred Kr.) v Pollákovej tehelni. Toto v spojení s informáciami o podobných nálezoch v tehelni poniže židovského cintorína ponúka otázku ich prípadnej totožnosti.

V už spomenutom uhorskom adresári priemyslu sa za r. 1891 uvádzajú v Trenčíne dvaja výrobcovia tehál. Okrem už spomenutej tehelne Ignáca Polláka je ešte uvedený Grósz Manó (Emanuel) v Trenčíne ako výrobca tehly aj škridly. Umiestnenie Groszovej tehelne nie je jasné. Nemohla to byť Polláková tehelná (lebo existovala súčasne), azda ani Weilova ani Brixova-Částkova (nerobili škridly, boli to skôr menšie a jednoduchšie tehelne).

Branecký v r. 1930 uvádza existenciu týchto tehelní: Zamarovská, Gizely Schlesingerovej, Václava Urbánka, Enmila Weila a Ľudovíta Poláka. Ďalej spomína bez konkrétneho časového určenia, že (zjavne krátko po vzniku 1.ČSR) postavili rad nových domov na mieste starej tehelne pri židovskom cintoríne, čo by ukazovalo na krátko predtým zaniknutú tehelnú; taká ale nie je známa. Je však pravda, že päta svahu za domkami južne od židovského cintorína miestami nesie stopy dávnejšieho odťaženia.

V roku 1940 bola ako židovský podnik zlikvidovaná firma vdovy Gizely Schlesingerovej na výrobu tehly (mala aj obchod stavebným materiálom). Jednalo sa o likvidáciu podniku, čo nemuselo znamenať likvidáciu tehelne samotnej. Z vlastníctva vdovy sa dá predpokladať, že,

Toto je digitálna forma (.pdf) papierového vydania*

20. strana - Trenčan Trenčanom o Trenčíne - TTT 2 – jan. 2011 (Priemysel v Trenčíne)

ISBN 978-80-970651-0-2 (papierové vydanie)

Ak nie je uvedené inak, autorom diel, fotografií, textov, spracovania je Ing. Vojtech Brabenec, Trenčín

ako to bolo obvyklé, pôvodne patrila jej manželovi až do jeho smrti. Umiestnenie tehelne nie je jasné, azda sa jednalo o zamarovskú tehelňu, v ktorej boli Schlesingerovci akcionármi.

Trenčan žijúci v USA, pán Pavol Strassmann vo svojich pamätiach píše, že ich rodine patrila tehelňa, zjavne v čase 1. ČSR, podrobnosti však neuvádza, a ani z iných prameňov umiestnenie tehelne nie je jasné, zo sídla rodiny sa dá (ale nie s istotou) predpokladať Trenčín.

Pre úplnosť spomeňme, že existovala (koncom monarchie) aj tehelňa na hranici Hanzlíkovej a Zlatoviec, pri Zlatoveckom potoku, v mieste vyústenia doliny. Túto tehelňu však nachádzame len na mape z obdobia okolo r. 1880, na neskorších mapách už nie je. Existuje dohad, či sa azda nejednalo o Singerovu tehelňu. Posledné stopy po nej zmizli pri výstavbe diaľnice. Na úpätí kopca sa ťažila surovina, kde až do výstavby diaľnice boli ešte viditeľné vyťažené jamy. Doteraz sa toto miesto nazýva "hliník" a blízke pole "Nad tehelňu".

Pamätníci trenčianskej tehliarskej výroby spomínajú pri období po druhej svetovej vojne označovanie trenčianskych a zamarovských tehelní číslami (1 až 4), čo môže mať korene aj v staršom období; žiaľ, nezhodujú sa jednoznačne na priradení čísel ku konkrétnym tehelniam. Tieto čísla tehelní by sa na niektorých tehliarskych značkách azda mohli zhodovať s drobnejším označením, ktoré nie vždy celkom dobre čitateľné nachádzame na niektorých značkách uprostred medzi písmenami (napr. "i", "ii", "iv").

Napokon uveďme ďalšie tehliarske značky, ktoré sa príležitostne našli v Trenčíne na starých tehľách (nemuseli však byť vyrobené v Trenčíne):

B.O.

FivA

F.iv T. (alebo je to F.N T.)

HP, tiež H.P. (podľa frekvencie výskytu to asi nebude tehelňa Herzog Pálffy v Pezinku)

JT

PAS

PIKNA

REKO

S

SiiA, tiež SiA

SINGER

SZILVAY

SZK

TT

URBANEK

80 (alebo 08)

Kellermannova likérka, potom Likvína

Jednu zo starých trenčianskych firiem na výrobu aj predaj alkoholu mali bratia Kellermannovci. Sídlo firmy, výrobná aj predajňa boli na Vajanského ulici, v dome dodnes stojacom vyššie (severovýchodne) vedľa budovy obchodného domu Prior.

V čase prvej Slovenskej republiky prešiel majetok firmy do rúk Júliusa Gát'u mladšieho, pričom došlo k zmene názvu firmy na Likvína, tovareň na liehové nápoje, likéry, rum a veľkoobchod vínom.

Toto je digitálna forma (.pdf) papierového vydania*

21. strana - Trenčan Trenčanom o Trenčíne - TTT 2 – jan. 2011 (Priemysel v Trenčíne)

ISBN 978-80-970651-0-2 (papierové vydanie)

Ak nie je uvedené inak, autorom diel, fotografií, textov, spracovania je Ing. Vojtech Brabenec, Trenčín

Po druhej svetovej vojne sa firma vrátila pôvodnému majiteľovi a po znárodnení v továrni bol národným správcom syn pôvodného majiteľa Ing. Vojtech Kellermann.

Medzi výrobky firmy patrila borovička "Matúša Čáka", likér "Optimista", poľovnícky a žalúdočný olej "Nimrod", energol "Stuka", "Ia kopaničiarska slivovica".

Kachliareň Pavol Lonský

otvoril svoju prvú kachliarsku pec v auguste 1898. V nej vyrábala kachlice (obkladačky na murované kachle) pálené z hliny, s výtvarne stvárneným plastickým glazovaným povrchom. Jeho továreň bola medzi prvými v Trenčíne vybavená 25m vysokým komínom, ktorý dobre rozoznávame na starých fotografiách Trenčína z doby, keď ešte v Trenčíne žiadnych komínov nebolo. Stála na terajšej Palackého ulici, tiahla sa smerom k Váhu, kde v zadnej časti susedila s doteraz stojacim Popperovým nájomným domom. Zprávy o jej existencii máme až do r. 1913. Výrobky sa vytvárali vtláčením do kamenej dosky s vyrytým negatívom plastického vzoru kachlice. Používal hlinu z Trenčianskej Turnej, z lokality v Jarku, platil za ňu urbárskej obci (prvá zaznamenaná platba je už z 5. júna 1894!)

Kotláreň Lonský

Lonského kotláreň alebo medikováčstvo (továreň na medený a kovový tovar) bolo na niekdajšej Kossuth Lajos útca č. 94-95 (terajšia Hviezdoslavova ulica). Okrem iných výrobkov z medi vyrábali aj medené kotle, a to i pre priemyselné použitie. Jeho zakladateľ a prvý majiteľ, trenčiansky remeselník-medikováč František Lonský vynášiel vylepšený destilačný prístroj pálenie liehu. Odskúšali ho v tunajšom liehovare Kornhauser a Hertzka v roku 1887. Týmto prístrojom sa veľmi významne skrátil čas pálenia, z pôvodných 4 hodín na 1 hod 20 min., tiež sa zvýšila výťažnosť suroviny a zjednodušila sa obsluha. 28. júna 1887 bol Lonskému prístroj v Uhorsku patentovaný. Firma sa potom špecializovala na výrobu prístrojov pre pálenie a rafinérie liehu. V r. 1913 bol už majiteľom firmy syn zakladateľa, Karol Lonský. Továreň existovala ešte v r. 1924. Konkurovala mu prevádzka Ferdinand Fussgänger na terajšej Štefánikovej ulici, ktorá mala podobné zameranie.

Dieterova továreň na stavebné výrobky

Na pravom brehu Váhu, hneď za mostom, na pravej strane cesty, v r. 1901 založil svoju továreň na vápenné tehly, škridlu a cementové výrobky známy trenčiansky stavebný podnikateľ Josef Dieter. Dostavali ju koncom septembra 1901 a bola prvá svojho druhu v Trenčíne. Uvádzajú ju tiež ako Továreň na výrobu pieskových a kamenných stavebných dielcov - platní. Na fotografiách mesta urobených v tom období z hradu ju dobre rozoznáme podľa jej komína, široko - ďaleko jediného na pravom brehu Váhu. Informácie o Dieterovej továrni z ďalšieho obdobia chýbajú. Spomína sa jej zánik bez uvedenia dátumu, potom jej rozsiahle priestory slúžili ako vojenské ubikácie. Počas druhej svetovej vojny tu mala nemecká armáda svoje vozatajstvo. Murovaný komín a priemyselná hala továrne zanikli okolo r. 1990. V súčasnosti je priestor využívaný na obchodné činnosti (autá, benzín).

Dieter nebol jediný trenčiansky stavebný podnikateľ, ktorý vyrábala cementové výrobky. Jeho trenčiansky kolega či konkurent Cicutto mal v čase prvej ČSR výrobu betónových rúr na svojom stavebnom dvore na námestí sv. Anny oproti sedrii až do času, keď si tam koncom prvej ČSR postavil svoj poschodový obytný (nájomný) dom.

Betónové rúry vyrábala v tej istej dobe aj staviteľ Ročák.

Spomeňme ešte niektorých trenčianskych stavebných podnikateľov zhruba medzivojnového obdobia (poradie podľa abecedy, bez nárou na úplnosť):

Toto je digitálna forma (.pdf) papierového vydania*

22. strana - Trenčan Trenčanom o Trenčíne - TTT 2 – jan. 2011 (Priemysel v Trenčíne)

ISBN 978-80-970651-0-2 (papierové vydanie)

Ak nie je uvedené inak, autorom diel, fotografií, textov, spracovania je Ing. Vojtech Brabenec, Trenčín

Barytus Ján, Legionárska 22 (Legionárska 92)
Berta a Kováč, stavitelia
Cicutto Romulo, murársky majster (nám. sv. Anny)
Čevela Jozef, stavitel', Štefánikova 33 (vila s vodotryskom na rohu Kukučínovej a Štefánikovej)
Dieter Josef, činný okolo r. 1900 (tri domy proti hotelu Tatra)
Ing. Dohnányi Gustav, stavitel', Piaristická 19
Filipp Dominik, stavitel', (najprv Bratislavská, potom Krížová 24 a Biskupická ul.)
Haas, výroba náhrobných pomníkov, pri bánovskej železnici, oproti neskoršiemu kinu Hviezda, do konca monarchie
Jozefčík Roman, hlavné nám. č. 4 (Hodžova ul.)
Kopecký František, Ďurčekova 19
Krúpa Rudolf, výroba náhrobných pomníkov, Palackého 11, od vzniku prvej ČSR, na oplotenom pozemku s drevenou budovou, na severozápadnej strane za podchodom pod bánovskú trať z Hasičskej ulice
Maráky Alexander
Melocco Izidor (býval v doteraz stojacom domčeku na rohu Legionárskej a Priekop, poniže židovského chudobinca)
Pařízek (Rázusova 6, Čevelov švagar)
Pollák Pavel, stavitel'
Ing. Ročák Jaroslav, stavitel', Povážská stavebná spoločnosť, Istebník, (r. 1924), Rozmarínová 2 (r. 1943)
Svatoš Otakar, inž., spoločník fy "Povážská stavebná spoločnosť" v Trenčíne, Hasičská ul. 229 (r. 1924)
Štefánik Ondrej, murársky majster
Tomek František, Piaristická 4
Závodný Martin, Hurbanova 23

Borovičková

V r. 1904 založili "Prvú trenčiansku borovičkovú a likérovú továrňu, účastinnú spoločnosť". Uvádza sa tiež iný datum založenia 16.aug.1905 a názov "Prvá trenčianska borovičková, likérová, koňaková a octová továreň a pálenie slivák". Továreň postavili na rohu cesty oproti neskôr postavenej Tiberghienke. Výroba začala zrejme až v r. 1905. Jej zakladateľom a zároveň aj prvým riaditeľom bol Karol Ardo. Jej pôvodný názov bol: "Prvá továreň na slivovicu a koňak". V roku 1924 sa uvádza ako "Prvá trenčianska borovičková a likérová dielňa, úč. spol., Štefánikova cesta 495, v r. 1943 na Štefánikovej 78 - 80, pričom sa nejednalo o zmenu miesta, ale o zmenu číslovania domov. Továreň mala na východnej časti svojho pozemku rozsiahly sad na pestovanie sadeníc spracovávaného bobuľového ovocia, ktoré poskytovala pestovateľom a od nich potom vykupovala plody. Neskôr sad zrušili a postavili tam rozsiahle kovové nádrže.

V júni 1918 tu pracovalo 21 civilov a 6 vojnových zajatcov.

V roku 1928 továreň zamestnávala do 32 robotníkov a 12 úradníkov, základný kapitál bol 1 mil. Kčs a ročný obrat 10 mil. Kčs.

V r. 1940 sa uvádza do 30 pracovníkov.

Toto je digitálna forma (.pdf) papierového vydania*

23. strana - Trenčan Trenčanom o Trenčíne - TTT 2 – jan. 2011 (Priemysel v Trenčíne)

ISBN 978-80-970651-0-2 (papierové vydanie)

Ak nie je uvedené inak, autorom diel, fotografií, textov, spracovania je Ing. Vojtech Brabenec, Trenčín

Časom vo výrobe prevládla jej trenčianska borovička, ktorá sa čoskoro stala známou a vyhľadávanou nielen v celom Uhorsku, ale aj v zahraničí. Tým položila základ tradícii "pravej trenčianskej borovičky", ktorá sa stala pojmom a znakom kvality, z ktorého potom ťažili aj iní výrobcovia až do dnešných čias.

Okrem toho továreň vyrábala tiež borovičkový olej, slivovicu, rum a rôzne likéry, rôzne druhy ovocných vín a ovocných štiav. Firma vo veľkom rozsahu svoje výrobky exportovala, a to aj do Ameriky. Pracovala v spojení s francúzskou firmou Damas Hobé. Zo značkových výrobkov uveďme medicínalnu borovičku Juniperus, liečivú borovičku Millenium, (likér?) Juniperin.

Továreň bola znárodnená v roku 1948, a aj potom naďalej vyrábala liehoviny. V novembri 1992 ju prevzal Slovlik, práve čerstvo premenovaný na Old Herold Ferm. V tom istom čase na jeseň 1992 zbúrali aj starý 30 m vysoký komín továrne. V roku 2005 továreň kompletne zbúrali, pozemok (spolu mal 20000 m²) zrovnali a postavili na ňom obchodno - zábavné stredisko MAX

Elektrizácia

Myšlienky na elektrizáciu Trenčína sa objavovali od r. 1893 vo forme ponúk cudzích podnikateľov. Po preskúmaní skúseností z iných miest sa v Trenčíne vytvorila účastinná spoločnosť, ktorá mala výstavbu elektrárne zabezpečiť. To sa nakoniec neuskutočnilo, a výstavbu mestskej dieselovej elektrárne 132kW a elektrického rozvodu prevzala budapeštianska elektrizačná spoločnosť „Hazai villamosági“ na základe zmluvy s mestom.

Mestská elektráreň bola postavená v roku 1906, na západnej strane terajšej Električnej ulice, číslo domu 10-11, približne oproti severnému okraju niekdajšieho bitúnku. Rozvod elektriny v meste bol jednosmerný, na drevených stĺpoch. Prvého mája 1907 večer sa v meste rozsvietili prvé elektrické (žiarovkové, ale aj dve väčšie výbojkové) svetlá na uliciach, zatiaľ na skúšku, a po 8-10 dňoch už na trvalo. Elektrina mala úspech aj v domácnostiach na osvetlenie a u remeselníkov na pohon strojov, takže elektráreň časom rozšírila svoju kapacitu.

Postupne narastala nespokojnosť odberateľov elektriny s kolísaním napätia, nedôveryhodným meraním odberov a neúmerne sa zvyšujúcou cenou, ktorá za prvých 5 rokov vzrástla na dvojnásobok. Mesto bolo nespokojné, že napriek svojej investícii 900 000 korún nič nedostalo zo zmluvne dohodnutého podielu na zisku, čo viedlo až k súdnemu sporu. Krátko pred 1. svetovou vojnou spoločnosť „Hazai villamosági“ skrachovala a elektráreň prevzalo mesto. Celá dovtedajšia elektrizačná činnosť bola pre mesto nevýhodná, čo viedlo až k vyšetrovaniam, ktoré však nič nevyriešili, ale prevádzka elektrárne sa predsa zefektívnila. V lete 1918 v mestskej elektrárni pracovali 2 civilní a 2 vojenský zamestnanci, tiež 3 zajatci.

Mestská elektráreň fungovala ďalej a od r. 1918 dodávala elektrinu aj do Tr. Biskupíc a Nozdrkoviec. V roku 1922 mala tri dieselove motory výkonu 750HP s tromi dynamami, ktoré vyrábali jednosmerný prúd 150/300V, s výkonom spolu 520kW. Okrem toho mala dva usmerňovače na 175V pre výkon 44kW. Do roku 1922 mala aj 18 článkovú akumulátorovú batériu s kapacitou 580Ah.

Medzníkom v elektrizácii bol zákon č. 438 Sb. z 22.7.1919 o sústavnej elektrizácii Slovenska, okrem iného určil aj rajonizáciu ako rámec pre zriadenie verejnoprospešných elektrizačných spoločností.

V roku 1923 sa mestská elektráreň spojila s elektrárnou Tiberghien Fils a s elektrárnou v Trenč. Teplej. Tiberghienka prevzala od mesta staré veľké elektrárenské ťarchy. Po tomto zlúčení už mestská elektráreň elektrinu nevyrábala. Zásobovanie mesta elektrinou prevzala elektráreň Tiberghien. Jej "Pobočná strojovňa mest. elektrárni" v r. 1924 sídlila na Štefánikovej ul. 539. Za užívanie mestskej elektrárne Tiberghienka platila mestu ročne 300.000 Kčs, zdarma dala 10.000 kWh a osvetľovala ulice mesta, s tým, že po ukončení zmluvy mestu bezplatne

Toto je digitálna forma (.pdf) papierového vydania*

24. strana - Trenčan Trenčanom o Trenčíne - TTT 2 – jan. 2011 (Priemysel v Trenčíne)

ISBN 978-80-970651-0-2 (papierové vydanie)

Ak nie je uvedené inak, autorom diel, fotografií, textov, spracovania je Ing. Vojtech Brabenec, Trenčín

zostane rozvodná sieť, ktorú Tiberghienka zmodernizovala. V roku 1943 bola kancelária "Spojených elektrární" na Palackého 5.

Kvôli dodávke striedavej elektriny z Tiberghienky sa dovtedajšia mestská jednosmerná el. rozvodná sieť 2 x 150V sa prebudovala na striedavú. Neskôr v priestoroch mestskej elektrárne na Električnej ulici bola prevádzka elektrorozvodného závodu. Budova bývalej mestskej elektrárne a priestory boli zbúrané v druhej polovici sedemdesiatych rokov, keď tam následne postavili novú cestu II/507. Názov ulice však doteraz pripomína existenciu bývalej mestskej elektrárne.

V rovnakom čase ako mestská elektráreň, tiež v roku 1906, bola postavená aj elektráreň firmy Tiberghien Fils, ako súčasť súkenej (textilnej) továrne na ohybe terajšej Štefánikovej ulice. Mala obmurované bubnovo-vodorúrkové parné kotle na uhlie, horizontálnu mnohostupňovú parnú turbínu s kondenzátorom a el. generátor 5250V striedavých, 400kW. Jej prevádzka na uhlie po začatí prvej svetovej vojny v r. 1914 znamenalo značnú konkurenčnú výhodu voči mestskej elektrárni, ktorá pre svoju prevádzku potrebovala špeciálne a teda drahšie palivo - naftu. Nafta bola nedostatková počas celej prvej svetovej vojny a jej ceny počas vojny aj po nej veľmi vzrástli. Ďalšou konkurenčnou výhodou elektrárne Tiberghien bolo jej moderné striedavé trojfázové napätie. Presadzovateľom striedavého prúdu bol mestský inžinier Ing. Armand Just, ktorý, keď nemohol svoje predstavy presadiť v mestskej elektrárni, odišiel do Tiberghienky. To všetko spolu so šikovnou obchodnou politikou firmy malo za následok, že po zlúčení s mestskou elektrárnou v r. 1923, elektráreň Tiberghien dodávala elektrinu nielen pre súkenku, ale aj pre celý Trenčín, pre domácnosti a aj pre rozvíjajúci sa priemysel. Postupne zásobovala spolu 26 obcí na ľavom brehu Váhu od V. Bieroviec až po Ladce, a neskôr aj 38 obcí smerom na Bánovce až po Chynorany. Elektrárenskú podnikanie firmy Tiberghien Fils trvalo až do jej znárodnenia v roku 1946. Jej výkon sa, pravdaže, časom zväčšoval, až na konečných 5000kW (generátor ABB). Svojho času bola najväčšou súkromnou elektrárnou na Slovensku.

Generátorové striedavé (združené) napätie 5250V zavedené v elektrárni Tiberghien sa po r. 1923 rozšírilo v Trenčíne a zásobovanom okolí ako vzdušná primárna sieť na ocelových priehradových stožiaroch. Transformátory a plechová rozvádzačová skriňa s istením bývali zabudované priamo do vnútra konštrukcie priehradového stožiara. Primárny 5250V aj sekundárny 380/220V rozvod sa viedli na jedných stĺpoch. Primárna sieť 5250V vo všetkých zásobovaných obciach nakoniec mala úctyhodnú dĺžku vyše 80km. V r. 1928 – 1929 sa Trenčínom viedlo 22kV vedenie Ladce – Nemšová - Chocholná – Nové Mesto, čo návazne umožnilo stabilnejšie pripojenie mesta na väčšiu el. sieť cez novovybudovanú spíniacu a transformačnú stanicu 22/5,25kV. Po znárodnení elektrárne Tiberghien v r. 1946 aj striedavú 5250V rozvodnú sieť v meste začlenili do celoštátnej a v r. 1953-54 nahradili 22kV rozvodom. V samotnom Trenčíne však postupne zanikajúca 5250V sieť v čoraz menšom rozsahu zostala ešte zo štyri desaťročia, spojená s novou 22kV sieťou cez trafostanicu Rozpadový bod (2 x 2MW, postavená 1949) povyššie železničného mosta, a od r. 1971 aj cez 22/5,25kV trafostanicu za nemocnicou.

Sekundárna (3 x 380V) sieť v meste bola budovaná najmä ako vzdušná, prevažne na konzolách a strešníkoch; na káblové rozvody sa zhruba do konca 50. rokov používali káble s olejovo-papierovou izoláciou; vzdušná el. sieť sa v meste systematicky zlikvidovala až koncom 70. rokov, spolu s verejným osvetlením svietidlami zavesenými na lanách naprieč cesty. Výbojky (RVL) sa na verejné osvetlenie začali používať koncom šesťdesiatych rokov, popri nich ešte dožívali žiarovky. V počiatkoch elektrizácie mesta sa elektrická inštalácia v domoch viedla medenými vodičmi uviazanými na porcelánových kladkách na povrchu omietky, vodiče mali gumovú izoláciu opletenú textilom. Na vodiče sa vo všeobecnosti používala meď, ale v čase prvej svetovej vojny z dôvodu surovínovej núdze sa aj v elektro rozvodoch medené vodiče nahradzovali hliníkovými. Peniazmi za predanú meď sa do značnej miery zaplatilo prerobenie

Toto je digitálna forma (.pdf) papierového vydania*

25. strana - Trenčan Trenčanom o Trenčíne - TTT 2 – jan. 2011 (Priemysel v Trenčíne)

ISBN 978-80-970651-0-2 (papierové vydanie)

Ak nie je uvedené inak, autorom diel, fotografií, textov, spracovania je Ing. Vojtech Brabenec, Trenčín

jednosmerného rozvodu na striedavý, zvyšných 10.000 korún mal zaplatiť štát. Po prvej svet. vojne sa rozšírili domové inštalácie pod omietkou v plechových poolovených rúrkach s vnútornou asfaltopapierovou výstelkou. Používali sa dva vodiče, ochrana nulovaním spočiatku neexistovala (zásuvky okrem dvoch dutiniek nemali žiaden ochranný kolík). Po druhej svetovej vojne sa rozšírilo kladenie viacvodičových káblov (bežne okrúhlych, ale aj plochých) priamo do omietky bez rúrok; používala sa už ochrana nulovaním. V čase socializmu bolo výlučné používanie hlinkových vodičov zavedené celoštátnou normou. V období po r. 1989 materiál vodičov nepodliehal regulácii.

Krátko pre úplnosť spomeňme ešte v rokoch 1952 - 1956 na komplexnom vodnom diele vybudovanú elektrárňu Trenčín - Skalka s dvomi turbínami Kaplan, každá s hĺtkosťou 90m³/s, pre spád 10-14m a generátorom 8MW. Pripojená bola na 110kV vedenie N. Mesto n. V. – Dubnica n. V. (postavené 1941 – 1943 ako 100kV). Pri vodnej elektrárni sa v r. 1970 dobudovala trafostanica 110/22kV.

Továrne na výbušniny

Ceipek (1906 - 1910)

V júli 1906 mesto Trenčín poskytlo pozemok Pod Sokolicami Norbertovi Ceipekovi z Viedne, ktorý vlastnil patent na výrobu bezpečnostných trhavín Titanit I a Titanit II, aby tu postavil svoju továrňu. Tu tiež vykonali skúšky, či je nová trhavina bezpečná pri používaní, a na základe kladného výsledku skúšobnej komisie z konca mája 1907 dostala koncesiu na výrobu. Už v januári 1907 právne existovala Továrňu na bezpečnostné trhaviny Titanit, Ceipek a spoločníci (Titanit biztonsági robbantószer - gyár Ceipek és társai). Dňa 14. aug. 1907 mesto odpredalo na výstavbu továrne pozemok veľkosti 5 katastrálnych jutár (2,88 hektára) Alexandrovi Thurn-Taxisovi z Prahy. Pre rok 1907 je v zozname uhorských živnostníkov zaregistrovaná výrobná Titanitu na meno kniežaťa Thurn - Taxisa z Viedne. Na spomenutom pozemku za 4 mesiace postavili 18 nevelkých budov s komínom. Už pri jej výstavbe sa v r. 1907 štrajkovalo. Továrňu stála východne vedľa Borovičkovej továrne, jej budovy sa tiahli pod začínajúcim svahom Breziny. Ďalej smerom na východ (ku Kubrej) hneď vedľa továrne na výbušniny sa pod horou nachádzala aj vojenská strelnica so zemnými valmi. Strielalo sa medzi valmi, z drevených streleckých stolov, od továrne smerom na Kubru. Strelnica zanikla krátko po druhej svetovej vojne.

Titanit (Od 1910 - 1915)

Ceipekov podnik nemal úspech. Výbušnina Titanit nedokázal konkurovať dynamitu. Podľa zistenia Ing. Vojtecha Tichého mala Ceipekova trhavina z r. 1907 toto zloženie: dusičnan amónny 80 d, nitrát anilínu 10 d., kys. pikrová 5 d., dusičnan draselný 5 d., a podľa jeho odborného posudku bola táto výbušnina zhruba desaťkrát slabšia než dynamit. Napriek tomu sa svojho času Titanit požíval, napríklad ho použili aj na búranie prekážajúcich zvyškov starého trenčianskeho mestského opevnenia kdesi pri mestskej veži. Vo výrobe Titanitu v čase jeho najväčšieho rozmachu (okolo r. 1912) pracovalo až 140 zamestnancov, ale hospodársky neprosperovala. Ani prvá svetová vojna nepomohla odbytu Titanitu, pretože armáda uprednostnila svojich starších zabehnutých dodávateľov.

Peštianska obchodná banka, ktorá mala v Ceipekovom podniku väčšinový majetkový podiel, sa pokúsila firmu oživiť novou investíciou. Valným zhromaždením 13. januára 1910 bola založená založená Uhorská účastinná spoločnosť bezpečnostných výbušných látok "Titanit" (systém Ceipek), v pôvodnom znení "Titanit" (Ceipek módyszerü) magyar biztonsági robbantó-anyag rézvénytársaság. Vydaných bolo 4500 účastín po 1000 korunách. V radoch účastinárov a riaditeľstva boli nielen tuzemci, ale aj zahraniční majitelia bánk a dvaja amsterdamskí bankári: knieža Alexander Thurn-Taxis, gróf Richard Coudenhove, dr. Leonhard Schweigert, M. Zimmt,

Toto je digitálna forma (.pdf) papierového vydania*

26. strana - Trenčan Trenčanom o Trenčine - TTT 2 – jan. 2011 (Priemysel v Trenčine)

ISBN 978-80-970651-0-2 (papierové vydanie)

Ak nie je uvedené inak, autorom diel, fotografií, textov, spracovania je Ing. Vojtech Brabenec, Trenčín

dr. Imre Pekár, Lazar Reinmann, Lajos Hevesy, rytier Karol Marschall-Hahn, E. H. van den Wall Bake, C.J. van Eijk a van Weldhuisen. Titanit zrejme nebol ich jediným záujmom na Považí - napríklad Thurn-Taxisovci a Hahnovci chodievali na poľovačky do inoveckých hôr. Na novej investícii sa okrem firmy Titanit zúčastnila účasťinná spoločnosť Unio, ktorá podnikala v oblasti pozemkov a dopravy a patrila zmienenej peštianskej banke. Ešte pred začatím prvej svetovej vojny začali budovať výrobu celuloidu a dynamitu. Vyvolalo to protesty trenčianskej verejnosti, ale nakoniec mesto dalo súhlas. Pre výstavbu výrobné výbušnín sa museli dodržať predpisy z r. 1891, ktoré vyžadovali ochranné valy hrúbky 1 meter, vnútri ktorých smelo byť nahromadené najviac 1000 kg výbušnín. Stavebná činnosť začala v r. 1911.

Novú továreň stavali jednak na rozšírenom pôvodnom pozemku Pod Sokolicami, ale aj na novom mieste, na opačnej strane Breziny smerom k Soblahovu, na mieste zvanom Dušové doliny. Výrobné priestory na obidvoch miestach mali spolupracovať. Technologická doprava medzi nimi, v dĺžke trasy asi 1100 metrov vzdušnou čiarou, bola smelo naplánovaná v severo - južnom smere krížom cez Brezinu, východne od Kozieho vrchu, cez lokalitu Vášky. Cez najstrmší terén viedla serpentínami, ktorých ostro lomené zákruty ponúkajú otázku, či sa azda nemalo jednať o úvratovú koľajovú dopravu. Údajne sa dokonca uvažovalo o prepojení dopravným tunelom. Plánovaný rozsah výstavby sa však v plnom rozsahu nerealizoval. Z dopravnej cesty sa doteraz zachoval len azda až 30 metrov dlhý odvodňovací masívny betónový tunel pozdĺž jednej z Dušových dolín, križujúci cestu, ktorá je teraz len poľná. Pod Sokolicami sa v lese na okraji Breziny (povyše tenisového dvorca) zachovali v nevelkom rozsahu terénne úpravy s malým podielom betónových prvkov. Viac sa zachovalo v Dušových dolinách, v blízkosti ich najnižšieho miesta, na oboch stranách terénneho poklesu v začínajúcich pätách svahov. Na severozápadnej strane je v niekoľkých výškovo odstupňovaných radoch usporiadaná zhruba desiatka pravidelne a tesne usporiadaných terénnych jám. Sú štvorcové so stranou okolo 15 metrov, hlboké aj vyše 5 metrov, hore sú oddelené len peším chodníčkom medzi nimi a ich bočné steny sú pochopiteľne sklonené. Terénne jamy vybudované v hline sú nepravidelne pospojované dlhšími aj kratšími murovanými tunelmi rôzneho prierezu. Doteraz sú ešte v dosť dobrom stave. Pod betónovým povrchom tunelov nachádzame na už poškodených miestach tehly. Zopár desiatok metrov juhovýchodnejšie, pod druhým svahom, sa zachovala tiež zhruba jedna desiatka terénnych jám, podobných predošle opísaným, avšak bez murovaných tunelov.

Výstavbu novej továrne na dynamit prerušili v lete 1914; neskôr v nej síce pokračovali, ale už ju nedostavali. Zachované zvyšky v r. 2009 preskúmal, zameral a zakreslil p. Ivan Šarvaic a fotograficky zdokumentovali Ing. Vojtech Tichý a autor.

Hunnia (1915 - 1923...)

Peštianska obchodná banka 23.9.1915 založila firmu Hunnia, úč. spol., továreň na výbušné látky v Trenčíne (Sprengstoff A.G. Hunnia, robbantószér részvénytársaság), a previedla do nej majetok továrne Titanit. V riaditeľstve Hunnie boli: dr. Fr. Chorin jun., Richard Coundenhove-Callergi, Ervin Philip (riaditeľ výroby v dynamitke vo Viedni), Ludvig Hevesy, dr. Emerich Pekar, Lothar Popper, Lazar Reimann, Julius Szalavsky, dr. Emil Stein, Alex. Thurn-Taxis, Alex. Vojnič. Účasťinný kapitál firmy bol 2 000 000 korún. Továreň vyrábala priemyselné bezpečnostné výbušniny Titanit a Methanit. V lete 1918 v Hunnii pracovalo 12 vojenských a 7 civilných robotníkov. (Vyskytuje sa tiež názov firmy Dynamit Nobel Hunnia s údajom o existencii od r. 1914 s výrobou priemyslovej trhaviny Titanit, čo ukazuje na kapitálové vlastníctvo Nobelovho "holdingu".) Po vzniku 1.ČSR bola firma vedená v obchodnom registri ako Hunnia, továreň na výbušniny Trenčín (Sprengstoff A.G. Hunnia, robbantószér részvénytársaság) Trenčín. Koncom r. 1920 Hunnii predĺžili štátnu koncesia na výrobu výbušných látok Titanit a Methanit do 1.7.1923. Po tomto termíne zrejme firma zanikla kvôli chýbajúcej výrobnej licencií, ale ešte v r. 1924 Hunnia sídlila na adrese Trenčín, Strelnica 545 a 546. Zdá sa, že vlastníctvo Hunnie

Toto je digitálna forma (.pdf) papierového vydania*

27. strana - Trenčan Trenčanom o Trenčíne - TTT 2 – jan. 2011 (Priemysel v Trenčíne)

ISBN 978-80-970651-0-2 (papierové vydanie)

Ak nie je uvedené inak, autorom diel, fotografií, textov, spracovania je Ing. Vojtech Brabenec, Trenčín

časom v istom rozsahu prešlo do rúk Nobelovej firmy, čo vytvorilo základ pre jeho tunajší nasledujúci podnik.

Dynamit Nobel (pred 1918 - 1923)

Alfred Nobel cez svoju firmu v Hamburgu založil svoju prvú továreň vo vtedajšom Rakúsko-Uhorsku v r. 1889 v Blumau pri Wienerneustadte, vyrábala bezdymný strelný prach, ktorý Nobel práve vynášiel. Po dvoch rokoch predal továreň vojenskej správe a výrobu preniesol do svojej továrne v Bratislave, ktorá tu pôsobila od r. 1873. Bratislavská továreň Dynamitgyár patrila do A.G. Dynamit Nobel Wien (zriadená 1886), akcie a vedenie firmy boli v nemeckých a maďarských rukách. V r. 1892 v bratislavskej továrni zaviedol výrobu svojho bezdymného strelného prachu "Balistiit". V r. 1924 sa osamostatnila ako Dynamitová továreň, účastinná spoločnosť v Bratislave (uvádza sa tiež Dynamit Nobel ú.s. Bratislava). Rozprestierala sa na okraji Bratislavy na ploche 1 km², mala hodnotu 150 mil. korún a po vzniku ČSR tu pracovalo 1000-1400 zamestnancov.

V Trenčíne ešte počas monarchie zriadila A.G. Dynamit Nobel Wien svoju filiálku, v ktorej vyrábala banské trhaviny typu Favier. Výroba v tejto továrni sa zastavila ku koncu 1. svet. vojny a nepokračovala ani po vyhlásení nového československého štátu. Nobelova trenčianska továreň po vzniku 1.ČSR naďalej existovala a majetkovo patrila zahraničnej firme - rakúskej A.G. Dynamit Nobel Wien. Musela riešiť svoju nostrifikáciu a uplatnenie v novom štáte. Okrem všeobecných problémov s hospodárskym rozvratom po prvej svetovej vojne, firma musela riešiť špecifický existenčný problém pokračovania výrobných licencií. Dňa 1.7.1923 všetkým podnikom Dynamit Nobel skončila štátna licencia na výrobu výbušných látok. Medzi dôvodmi boli zahraniční majitelia a riziko bratislavskej výroby blízko maďarských hraníc. Tak v lete 1923 musela skončiť výroba trhavín v Trenčíne aj v Hunnii, aj v podniku Dynamit Nobel. Odvtedy sa už výbušniny na Slovensku nevyrábali až do vzniku samostatnej Slovenskej republiky. Vláda ČSR koncom r. 1920 udelila monopolnú licenciu na výrobu 8 najdôležitejších trhavín pražskej firme. Výroba trhavín pokračovala v Semtíne pri Pardubiciach. Koncom 1. ČSR sa síce zvažovala výroba výbušnín na Slovensku, pripadali do úvahy lokality Nemšová, Trenčín, Beluša, Púchov, Žilina a pod., dokonca sa aj začala výstavba nového závodu na výbušniny v Sučanoch, ale po rozbití 1. ČSR už výstavba nepokračovala.

Nobel - Bickford (okolo 1920)

V Trenčíne po r. 1918 existovala aj Nobel - Bickford, úč. spol., továrňa na dutnáky (zápalnice) v Trenčíne, ktorá patrila Nobelovej továrni založenej 1873 v Bratislave. Pred r. 1928 bola preložená do Bratislavy.

Továreň na rámy, neskôr gumonka Reithoffer, potom zbrojnica

Na jar 1907 východne vedľa súkenky Tiberghien, ale za železnicou, začala trenčianska účastinná spoločnosť Továreň na rámy, lišty a drevený tovar stavať svoju novú továreň ("Rámagyár"). Jej zakladateľom bol viedenský továrnik Armin Lukáč, ktorý mal v spoločnosti polovičnú majetkovú účasť vkladom svojho patentu a strojov zo svojej údajnej viedenskej továrne, ktorú likvidoval v nádeji na nižšie mzdové aj materiálkové náklady v Trenčíne. Druhú polovicu účastín upísali poprední Trenčania nalákaní Lukáčom. Jeho nádejný patent na novú technológiu výroby rámov sa neosvedčil a na prelome rokov 1907-1908 začínalo byť jasné, že výroba v postavenej továrni sa ani len nerozbehne. V r. 1911 spoločnosť s kapitálom 500.000 korún zlikvidovali a trenčianskym účastinárom vrátili len 5,5% hodnoty ich akcií.

Priestory nevyužitej továrne počas prvej svetovej vojny využila viedenská firma Jozef Reithoffer a synovia a zriadili v nej svoju výrobu káblov, gumových obručí, gumených podpätkov a iných výrobkov z gummy. Továreň mala komín a v r. 1916 vybudovali železničnú vlečku. Počas vojny vyrábali pre vojsko, ale výroba viazla pre nedostatok suroviny. Koncom vojny v gumonke

Toto je digitálna forma (.pdf) papierového vydania*

28. strana - Trenčan Trenčanom o Trenčíne - TTT 2 – jan. 2011 (Priemysel v Trenčíne)

ISBN 978-80-970651-0-2 (papierové vydanie)

Ak nie je uvedené inak, autorom diel, fotografií, textov, spracovania je Ing. Vojtech Brabenec, Trenčín

pracovalo 5 civilných a 9 vojenských zamestnancov. Po vojne sa výroba zvýšila. Firma "Reithoffera J. synovia, továreň na gumový tovar a kably", Štefánikova ulica "na Sihote", v r. 1924 zamestnávala do 100 robotníkov. V roku marci 1925 výroba skončila a prepustili všetkých 60 robotníkov.

Po zlividovaní gumonky prevzala továreň armáda. Výhodne využila pripojenie továrne na vlečku. Zriadila v jej budovách svoje sklady a tiež v drevených skladoch skladovali olej a benzín. Neskôr v budove továrne zriadili opravovňu zbraní a vojenskej výstroje. Začiatkom 40. rokov sa budovala nová železničná stanica a v súvislosti s tým bola v istom rozsahu aj preložená železničná trať tak, že sa továreň ocitla na opačnej strane železnice, takže celkom susedila s areálom Tiberghienky. Bez ohľadu na zmeny organizácie a názvov (Čs. autoprapor, Odbočka vojenskej zbrojovky (r. 1924), Zemská zbrojnica, Ústredná zbrojnica), vojenská prevádzka sa tu udržala až do konca druhej svetovej vojny, ale pri prechode frontu v apríli 1945 vyhorela a požiar zadymil celé okolie. Po druhej svetovej vojne areál továrne bol pričlenený do susediacej súkenky (Merina).

Tiberghien fils, potom Merina

Už v r. 1891 sa rokovalo o postavení textilnej továrne v Trenčíne, tú však napokon postavili v Žiline. Trenčín sa textilky dočkal až o 14 rokov neskôr, keď podnikatelia zo severného Francúzska - bratia Paul a Jean Tiberghien cestou svojho právneho zástupcu JUDr. Gyula Magyu predložili 26. okt. 1905 uhorskému ministerstvu obchodu žiadosť postaviť v Uhorsku továreň na česanie a pranie vlny, tkanie a výrobu látok. Ministerstvo vyslovilo svoj súhlas prípisom č. 80478/MIIC z 31. 11. 1905. Vláda im prisľúbila finančnú podporu a daňové aj iné výhody, požadovala dokončiť výstavbu do júna 1907, použiť stroje najmä uhorskej výroby a zamestnať určený počet miestnych odborníkov. Konkrétne miesto v severnom Uhorsku však vtedy ešte nemali Tiberghienovci vybrané.

31. mája 1906 prisľúbil zastupiteľský zbor mesta Trenčín bezplatné poskytnutie pozemkov "za kasárňami" pre výstavbu továrne a odpustenie mestských poplatkov na dobu 25 rokov. Na základe toho, dňa 13. júna 1906 Paul Tiberghien prvý raz rokoval s mestom Trenčín, a dohodli sa na postavení továrne v Trenčíne, na čom mal veľkú zásluhu vtedajší trenčiansky farár Rudolf Misz a župan Smialowsky. Nový podnik bol zaregistrovaný v podnikovom registri 1. júla 1906. Trenčianske mestské zastupiteľstvo už 26. júna (iný údaj: júla) 1906 schválilo výstavbu textilnej továrne Tiberghien Fils (po slovensky "Bratia Tiberghienovci"). Dňa 31. jan. 1907 mesto poskytlo firme Tiberghien pozemok o výmere 17 jutár, oslobodilo firmu od obecných daní na 25 rokov, poskytlo kamaňolom a pieskovňu a 50,000 korún v desaťročných splátkach. Náklady mali pokryť zvýšené dane z alkoholu a mäsa. Mesto určilo podrobné podmienky pre stavbu budov tak, aby sa splnili vtedajšie hygienické, požiarne a bezpečnostné predpisy.

Trenčianski stavební podnikatelia Josef Dieter a Edmund Bleuer začali novú továreň stavať koncom roka 1906 na voľnom pozemku v zákrute vtedajšej ulice kniežaťa Fridricha, na ktorej sa už vtedy začínala aj iná priemyselná výstavba. Výstavba začala začiatkom zimy, čo bolo neobvyklé. Už v marci nasledujúceho roku 1907 v provizórnom baraku na 25 tkacích strojoch francúzske tkáčky začali školiť budúce miestne tkáčske robotníčky. V lete 1907 ukončili výstavbu budov a elektrárne s kotolňou. Začali montovať použité stroje z Francúzska a nové z Bialska (vtedy v západnej Galícii v Uhorsku). Továreň slávnostne otvorili 11.7.1907 a vysvätil ju trenčiansky farár Rudolf Misz. Výroba sa rozbehla a v októbri 1907 továreň už pracovala naplno. V prvom roku plnej výroby 1908 vyrobili 629.000 m látok. Firma využila nový zákon z r. 1907 na podporu priemyslu v Uhorsku a v r. 1909-1911 so štátnou podporou postavili novú veľkú štvorpodlažnú budovu pradiarne, najväčšiu v továrni.

Toto je digitálna forma (.pdf) papierového vydania*

29. strana - Trenčan Trenčanom o Trenčíne - TTT 2 – jan. 2011 (Priemysel v Trenčíne)

ISBN 978-80-970651-0-2 (papierové vydanie)

Ak nie je uvedené inak, autorom diel, fotografií, textov, spracovania je Ing. Vojtech Brabenec, Trenčín

Výroba mala na začiatku 15 skacích strojov, 4 snovacie stavy a 150 tkáčskych strojov s horným prehodom a dve sušiarne a 300 zamestnancov, riaditeľ bol Alfonz Delattre. V r.1909 mala už 500 zamestnancov. Továrň mala hneď od počiatku vlastnú výrobu tepla, pary a elektrárň. Priadze spočiatku dodávali z Francúzska. Továrň bola pripojená na železničnú sieť vlastnou vlečkou. Výroba mala vlastnú mokrú aj suchú úpravňu tkanín. Už v prvom roku sa vyrobilo 400 tisíc metrov tkanín podľa francúzskych vzorov a technických predpisov. Tkaniny sa tu aj farbili farbami v kuse, zväčša na tmavé farby. Farbiareň vypúšťala do potoka, ktorý tiekol okrajom továrne, odpadové vody, ktoré celkom zafarbili vodu v potoku, čo bolo zdrojom problémov s mestom. V roku 1911 potok preložili z parku za železničnú trať. V r.1910 postavili pradiareň vlny. V r.1911 mala továrň 250 tkáčskych stavov a 6500 vretien. V r. 1913 továrň v hodnote majetku 4.600.000 korún so 620 robotníkmi vyrobila 895.000 m látok. Od r.1914 bol už jej riaditeľom Viktor Delerue (prinajmenej do r. 1930), mala 13.134 vretien v pradiarni, 294 tkacích krosien, farbila až 100 bálav látok denne.

Bratia Tiberghien na úradníckych miestach zamestnávali okolo 30 svojich krajanov z Francúzska, ktorí tu už zostali bývať aj so svojimi rodinami dlhodobo, niektorí natrvalo. Pre riaditeľa a najvyšších úradníkov postavili na Štefánikovej ulici domky poniže továrne, pre majstrov bytovky vyššie. Od začiatku bol na Štefánikovej ulici "fabrický hostinec" Schultz, vyššie križovatky s Kukučínovou ulicou (budova zbúraná po r. 2000). Robotníctvo bolo z Trenčína a okolitých obcí. Pamätníci z Mníchovej Lehoty uvádzali, že skoro ráno vyrážali z domu na dvojhodinovú cestu peši do roboty do Tiberghienky; naspäť domov išli tiež peši. Získať kvalifikovanejšie robotnícke kádre na miesta vyšivačiek (ručná dodatočná oprava drobných chýb na už utkaných látkach) sa medzi miestnymi ženami nevelmi darilo, považovali takúto prácu za podradnú.

V čase prvej svetovej vojny bola výroba zastavená pre nedostatok surovín, pretože boli prevažne z dovozu. Pokusy použiť náhradné suroviny, napríklad aj papier, nemali úspech. Továrň patrila občanom francúzskej republiky, ktorá bola vo vojne nepriateľským štátom. Francúzskeho riaditeľa pre neopatrné protinemecké výroky internovali až do konca vojny v Maďarsku. Továrňská elektrárň však naďalej vyrábala elektrinu. V priestoroch továrne sa usídlila vojenská nemocnica a dôstojnícka škola. Po skončení prvej svetovej vojny už v továrni pracovalo okolo tisíc ľudí (876 v r. 1921, 1360 v r. 1924, 1500 v r. 1928, 1600 v r. 1936) a rozširovala sa nielen výroba, ale vzniklo aj nové oddelenie pre návrhy látok (1922). V r.1921 postavili novú strojovňu s parnou turbínou s výkonom 1200HP.

V r. 1924 týžňová mzda robotníka v továrni Tiberghien bola 60,- Kčs. V r. 1921 továrň dostala veľkú zákazku, a na jej výrobu bolo potrebné pracovať nadčas. Firma ponúkla robotníkom pracovať nadčas s príplatkom, ale dohoda so zástupcami robotníctva sa nepodarila. Viedlo to ku štrajku robotníkov, strate veľkej zákazky, a známemu krvavému stretu davu robotníkov s hŕstkou ozbrojených žandárov, pričom jeden robotník zahynul. Aj v neskôr sa vyskytli nepokoje továrňského robotníctva. Už pri výstavbe továrne v r. 1907 sa štrajkovalo.

V svojich začiatkoch sa zhruba polovica výroby predala v Uhorsku, zvyšok v Rakúsku; továrň mala sklady v Brne, Budapešti, Temešvári, Zagrebe. Látky boli bežnej akosti, určené pre širokú ľudovú spotrebu, mali dobrý odbyt v tej dobe, keď sa prechádzalo od krojového oblečenia k mestskému. Počas prvej ČSR si továrň upevnila pozíciu na trhu svojou značnou výrobnou kapacitou, akosťou výroby, vysokou úrovňou vzorovania výrobkov. To jej umožnilo dodávať pre najväčšie odevné firmy Nehera a Rolný, a tiež priaznivo podmienilo výstavbu ich ďalších odevných závodov - Nehera v Trenčíne a Rolný v Púchove. Tiberghienka vyrábala "hladké a módné látky vlnené látky pre panskú a dámsku konfekciu, novinky odevných a konfekčných látok, surovú farebnú a bielu vlnenú priadzu pre tkalcovne, strojné a ručné pletárne a pre vyrábanie perských a smyrnských kobercov".

Toto je digitálna forma (.pdf) papierového vydania*

30. strana - Trenčan Trenčanom o Trenčíne - TTT 2 – jan. 2011 (Priemysel v Trenčíne)

ISBN 978-80-970651-0-2 (papierové vydanie)

Ak nie je uvedené inak, autorom diel, fotografií, textov, spracovania je Ing. Vojtech Brabenec, Trenčín

Keď na Sihoti vybudovali novú plaváreň, od r. 1937 teplú vodu do nej dodávala továreň Tiberghien kameninovým potrubím uloženým v zemi.

Počas prvej Slovenskej republiky sa vybudovali nové objekty tkáčovne, vyšivárne a úpravne tkanín (1940-1945). V tom čase už továreň mala vlasnú hudbu s 55 členmi (1942).

Hneď po druhej svetovej vojne Okresný národný výbor v Trenčíne uvalil na továreň nútenú národnú správu výmerom z 22. mája 1945, správcom sa stal Rudolf Pobežal. Firma bratov Tiberghienovcov bola znárodnená dekrétom z 15.4.1946 a továreň bola začlenená pod národný podnik Slovena Žilina.

Po druhej svetovej vojne v továrni začali vydávať závodný časopis Naše zrkadlo (1.9.1945 vyšlo prvé číslo). V roku 1947 tu založili folklórnu skupinu, ktorá v r. 1959 zvíťazila v krajskom kole ľudovej umeleckej tvorivosti a naskôr v roku 1974 bola znovuobnovená pod názvom Merinka. Na znovuobnovení boli činní Ján Kokodič a Vladimír Ďuriš.

Dňom 4. júla 1949 bol zriadený národný podnik MERINA vlnárske závody Trenčín a v tom istom roku boli k nemu pričlenené pobočné závody so sídlom v Brezovej pod Bradlom, Nitrianskom Pravne, Nitrianskom Rudne, Novom Meste nad Váhom a taktiež poľnohospodárske majetky v Žabokrekochoch a Horňanoch, kde sa chovali ovce.

Koncom r. 1963 uviedli do prevádzky novú linku na pranie ovčej vlny.

Továreň si zriadila vlastnú stavebnú skupinu, viedol ju predtým samostatne podnikajúci známy trenčiansky staviteľ Dominik Filipp. V prvej polovici šesťdesiatich rokov postavili veľkorysé podnikové rekreačné stredisko v Opatovskej doline.

Od r. 1968 dostala Merina právo používať ochrannú známku Woolmark na tkaniny vyrobené z čistej strižnej vlny.

Koncom sedemdesiatich rokov Merina v západnom okraji svojho areálu (pri železnici) postavila vlastnú tepláreň s novým vysokým komínom a oddialeným mazutovým hospodárstvom s viacerými veľkými nádržami na východnej strane areálu pri Štefánikovej ceste (vtedy SNP). Mazut sa dovážal železnicou cisternovými vagónmi po vnútrozávodnej vlečke. Vlastná výroba elektriny sa zrušila, stará tepláreň s murovanými kotlami sa spočiatku ponechala ako studená rezerva aj s protitlakovou turbínou, po čase sa aj to zrušilo, hlavná budova strojovne v starom štýle však zostala.

Dňom 1. júla 1989 sa Merina stala štátnym podnikom a od 1.4.1992 sa stala akciovou spoločnosťou.

Spoločenské zmeny po r. 1989 a rozdelenie spoločného štátu od r. 1994 zhoršili podmienky existencie podniku. V dôsledku následného úplného otvorenia vnútroštátneho trhu časom došlo k jeho zaplaveniu lacnejšie vyrobeným tovarom z dovozu. Výroba v Merine sa znižovala, uvoľnené priestory sa prenajímali drobným firmám na rôzne účely. Rozsiahle technologické zariadenie z veľkej budovy teplárne časom celkom zmizlo. Výroba v Merine sa celkom zastavila na jar roku 2009.

Nadviazať na výrobu ukončenú v Merine sa od jari 2009 usiluje Woolmer, s.r.o

Domáci lesný priemysel

Posledný gróf Illésházy rozpredal v 19. storočí svoje majetky, lesy v pohorí Považského Inovca kúpil gróf Sina a dedením sa dostali do vlastníctva grófkya Iphigenie d'Harcourt. Keď grófkya zbankrotovala, lesy v r. 1910 - 1912 prevzala budapeštianska Pozemková a parcelačná banka a rozpredala ich na zaplavenie grófkyných dlžôb. Banka ich v r. 1912 predala svojej budapeštianskej účastinnej spoločnosti Erdő Hazai Ipar vo výmere 1006 katastr. jutár (zhruba

Toto je digitálna forma (.pdf) papierového vydania*

31. strana - Trenčan Trenčanom o Trenčíne - TTT 2 – jan. 2011 (Priemysel v Trenčíne)

ISBN 978-80-970651-0-2 (papierové vydanie)

Ak nie je uvedené inak, autorom diel, fotografií, textov, spracovania je Ing. Vojtech Brabenec, Trenčín

579 ha). Tá ich kúpila len s úmyslom počas 12 rokov vyťažiť drevo na spracovanie a predaj, nemala úmysel v nich hospodáriť. To sa stretlo s veľkou kritikou, tá však na veci nič nezmenila.

Firma Erdő Hazai Ipar postavila v r. 1911-1912 úzkorozchodnú lesnú železnicu na dopravu vyťaženého dreva zo Selca do Trenčína ako aj závod na spracovanie dreva v katastri Kubrej, na hranici s Trenčínom (územie neskoršieho závodu TOS).

Lesná železnica viedla od neskoršej seleckej horárne (Bakala, Lahký), okolo "vily" v seleckých lesoch, popod hory do Mníchovej Lehoty. V trase pred Mníchovou Lehotou sa pamätníci rozepamätali na úvratové serpentíny a výhrevňu lokomotív blízko súčasnej hlavnej cesty do Bánoviec. Toto miesto teda nebolo obyčajným bodom trasy medzi Selcom a Trenčínom, bolo v istom rozsahu vybavené podpornými zariadeniami a delilo trasu na dve prevádzkové časti. Hlavná cesta do Bánoviec v tom čase nebola v súčasnej výške ani trase. Železnica ju prekrížovala a opäť pod horou v pohorí Považský Inovec pokračovala ponad soblahovský prameň Huk okolo soblahovskej Uhrovej horárne, cez Bindarku ("v dolinách"), pomedzi Soblahov a Kubricu, lúkami nad Soblahovom, na okraji ktorých vošla do horného okraja doliny, kde je teraz vojenský objekt Zábranie, miestom kde sú teraz v oplotení dvojkridlové vráta. Odtiaľ sa už trasa sleduje horšie, lebo je neprístupná. Dostupné podklady však predsa ukazujú terén, ktorým sa trasa železnice bez priveľkého sklonu mohla dostať k dolnému vyústeniu doliny, kde je aj súčasný hlavná vjazd do voj. objektu. Odtiaľ už len krátku vzdialenosť pokračovala do závodu na spracovanie dreva, kde sa železničná trať ukočila.

Celá trasa Selec - Trenčín je len zhruba zhodná s lesnou cestou existujúcou doteraz, miesta bola značne odchálna. Celú trasu už pred viac rokmi zameral a do podrobných mapových podkladov zakreslil p. Ivan Šarvaic. Ešte sa zachovali pôvodné alebo neskôr upravené zvyšky betónových častí trasy na priepustoch, mostíkoch a pod. O rozchode trate nie je konkrétna informácia; údaj 600 mm, ktorý sa v poslednej dobe objavuje, je zjavne len všeobecný - taký rozchod je v lesných železničiach obvyklý. V prevádzke boli tri parné rušne, každý mal svoje meno. Prevádzka železnice podliehala vplyvom počasia, privalové vody spôsobené prudkými dažďami neraz spôsobili poškodenie trate, došlo aj k vykoľajeniu lokomotívy. Je pravdepodobné, že železnicu budovali postupne, v súlade s postupom ťažby v lesoch.

V rozsiahlych lesoch južne od Selca existovali ešte železničné trate na dopravu dreva na vozíkoch alebo len nápravách nadol samospádom, rýchlosť reguloval brzdár za jazdy brzdou cez brzdové koleso s prevodom skrutkou. Prázdne vozíky alebo nápravy sa hore koľajami ťahali koňmi. Tieto trate však nikdy priamo nenadväzovali na trať Selec - Trenčín. Takto dopravované drevo používali aj iní spracovatelia, prinajmenej selecká "vareškáreň".

Lesná železnica zo Selca nebola jediná, ktorá ústila do kubranského závodu na spracovanie dreva. Už v r. 1912 bola postavená normálna železničná vlečka do závodu. Neslúžila len na odvoz výrobkov, ale aj na dopravu dreva vyťaženého inde, najmä v dubnických lesoch, ktorých vlastníctvo dovtedy prechádzalo tak ako vlastníctvo inoveckých lesov.

Závod na spracovanie dreva postavili na rozľahlom pozemku v katastri Kubrej, na hranici s Trenčínom, ne mieste, kde neskôr vyrástla továreň TOS na sústruhy. Závod obsahoval hlavne štyri gátrové píly s celkovou kapacitou 20.000 m³ guľatiny. Preto ho aj nazývajú "píla", čo je však zjednodušujúce. Bol vybavený aj ďalšími strojmi a zariadeniami na spracovanie dreva, vyrábali sa tu okrem reziva aj podvaly, ale aj drobnejšie výrobky z dreva, ako sú parkety. Bolo tu niekoľko rozľahlých hál. Závod mal od začiatku parný pohon a kotolňu s komínom. Pred 1. svet. vojnou závod expedoval denne 40 vagónov reziva. Počas prvej svetovej vojny pokračovala výroba nerušene ďalej; pri ťažbe aj spracovaní dreva pracovalo veľké množstvo ruských vojnových zajatcov.

V Trenčíne boli dobre známe mená významného akcionára firmy Ignáca Schanzera a riaditeľa V. Deutscha. Schanzer okolo r. 1912 odkúpil aj dubnický kaštieľ a lesy. Počas druhej svetovej

Toto je digitálna forma (.pdf) papierového vydania*

32. strana - Trenčan Trenčanom o Trenčíne - TTT 2 – jan. 2011 (Priemysel v Trenčíne)

ISBN 978-80-970651-0-2 (papierové vydanie)

Ak nie je uvedené inak, autorom diel, fotografií, textov, spracovania je Ing. Vojtech Brabenec, Trenčín

vojny viacerí príslušníci rodiny Deutsch zahynuli v koncentračných táborech. Pri búraní domu na neskoršej Kragujevackej ulici pri železničnej stanici, kde kedysi bývala rodina Deutsch, sa okrem iného našlo niekoľko fotografií areálu závodu aj vnútrajšku hál, tie vystriedali niekoľko majiteľov.

Vtedajší názov firmy aj závodu Erdö Hazai Ipar mal právneho pokračovateľa po prvej svetovej vojne vedeného ako Domový a lesný priemysel. Ak si uvedomíme, že v pôvodnom názve nie je spojka "a" (és), a slovo hazai znamená síce domáci, ale aj vo význame domáci, tuzemský, je zrejmé, že výstižnejší preklad by bol Tuzemský lesný priemysel.

Ťažba dreva, jeho doprava lesnou železnicou a spracovanie pokračovali aj počas prvej svetovej vojny a po nej, až do r. 1930. V r. 1930 Branický uvádza v majetku firmy asi 8.000 kat. jutár lesov, 120 zamestnancov, a v lese v sezóne 500 - 600 robotníkov, výrobu tvrdého aj mäkkého reziva všetkého druhu a jeho export najmä do Nemecka, Švajčiarska, Rakúska a Maďarska.

Po ukončení prevádzky z trate ako prvé demontovali koľajnice, po nich zmizli pražce. Lesy aj pozemky, ktoré Domový a lesný priemysel vlastnil, postupne rozpredal.

Pozemok závodu na spracovanie dreva s rozlohou 132.237m² v júni 1937 získala za 1,6 milióna Kčs firma Walter a.s., Praha, ktorá tu v máji 1937 začala stavať svoju továreň.

Obec Trenč. Teplá kúpila 114 ha lesa, a tamojší Sokol kúpil pozemok, na ktorom si potom postavil sokolovňu.

Lesy v Považskom Inovci koncom prvej ČSR odkúpil v Žiline vyšší úradník ostravského priemyslu Moder. Po nevyhnutnom povojnovom znárodnení ich po r. 1989 reštitúciou získal späť jeho syn Ing. Emil Moder, lesný inžinier, ktorý mal veľmi blízky vnútorný vzťah k lesom aj k Slovensku, kde vyrastal, a po reštitúcii aj striedavo žil.

Dubnické lesy pred vojnou v istom rozsahu nadobudol Dr. Baar starší. Po prvej vojne prišiel na Slovensko z Čiech a viedol celoslovenský pozemkový úrad, ten sídlil podľa jeho bydliska spočiatku v Trenč. Tepliciach a neskôr v Trenčíne. Po vzniku prvej Slovenskej republiky bol vnímaný protirežimne, po zmene politických pomerov po druhej svetovej vojne taktiež, nakoniec ho vystaňovali do vzdialenej dediny. Jeho syn Ľuboš bol poprednou postavou Demokratickej strany v Trenčíne, ale po r. 1948 emigroval do Kanady, kde aj zomrel. Mladší syn JUDr. Jozef Baar žil v Trenčíne a už vo vyššom veku po r. 1989 v reštitúcii získal späť dubnické lesy; rád do nich chodil aj s manželkou, ale dlho si ich neužili.

"Benzínumpy"

čiže benzínové čerpadlá pre automobily sa v Trenčíne objavili s rozvojom automobilizmu. Prvý automobil cez Trenčín prešiel 1. sept. 1900, skúšobne viezol vojenskú poštu z Viedne do Haliče. Prvý osobný automobil v Trenčíne vlastnil od 1.aug.1901 mestský policajný kapitán Eugen Mack a prvé nákladné auto mala súkenka Tiberghien od r. 1908. Vo februári bola založená Trenčianska automobilová spoločnosť, úč. spol., aby štyrmi automobilmi zahájila verejnú dopravu medzi Trenčínom a Trenč. Teplicami.

Spočiatku autá v niektorých situáciách vzbudzovali strach a vytvárali kolízie s chodcami, zvieratami a spôsobovali škody, tak sa časom pristúpilo k regulácii. V lete 1911 sa v Kostolnej s vlakom zrazilo auto vezúce troch mužov z Moravy do Trenč. Teplíc, pričom dvaja zahynuli. V r. 1913 havarovalo auto do stromu pri križovatke cesty s traťou električky do Trenč. Teplíc, vodič zahynul, traja cestujúci cestujúci z Viedne do kúpeľov prežili.

Agenda motorových vozidiel bola samostatne zriadená podľa nariadenia uhorského ministerstva vnútra č. 57.000 z r. 1910. Do jej pôsobnosti patrili "šoférske skúšky" a skúšobná komisia pre motorové vozidlá. V r. 1914 bolo na Slovensku v evidencii asi 470 motorových vozidiel. Prvá svetová vojna priniesla ich rekvirovanie na vojnové účely a taký zmätok do ich

Toto je digitálna forma (.pdf) papierového vydania*

33. strana - Trenčan Trenčanom o Trenčíne - TTT 2 – jan. 2011 (Priemysel v Trenčíne)

ISBN 978-80-970651-0-2 (papierové vydanie)

Ak nie je uvedené inak, autorom diel, fotografií, textov, spracovania je Ing. Vojtech Brabenec, Trenčín

evidencie, že až v r. 1920 bola s veľkými ťažkosťami obnovená, takmer v predvojnovom počte automobilov. Prvých 5 rokov po vojne sa cesty vôbec neopravovali, takže koncom uvedeného obdobia boli v katastrofálnom stave, avšak počet automobilov bol už takmer dvojnásobný. Ich počet ďalej prudko rástol, až v r. 1927 dosiahol 4347 na Slovensku. Od počiatku automobilizmu sa u nás až do r. 1939 jazdilo vľavo, zmena na pravostrannú jazdu prišla až s nemeckým vojskom.

V Trenčíne už v roku 1913 existovala prvá "automobilová stanica" Emila Cihu na hlavnom námestí, neďaleko terajšej budovy pošty; motoristom ponúkal nielen svoj "Mobilbenzin" (kdeže vtedy bolo oktánové číslo!) ako aj mazivá ložísk, to všetko s "presnou, rýchlou a pozornou obsluhou". Podrobnosti nepoznáme, na fotografiách námestia z tej doby nie je v tomto ohľade vidieť nič pozoruhodné. Pravdepodobne sa benzín v počiatkoch automobilizmu čerpal zo sudov prenosným ručným čerpadlom.

Časom vyrástli ďalšie "benzín pumpy", mali obvykle jeden výdajný stojan s charakteristickým vzhľadom, ktorý sa po celé desaťročia veľmi nemenil: zhruba dvojmetrový stojan s reklamným okrúhlym skleneným nástavcom na vrchu, ktorý býval zvnútra presvetlený, aby upútal. Stojan mal hadicu napojenú na meranie, ale spočiatku sa čerpal ručne, dvojčinným krídlovým čerpadlom, neskôr už boli elektrické čerpadlá. Na starých fotografiách nachádzame benzín pumpy na rôznych miestach, ale nádrže na pohonné hmoty na fotografiách nevidíme, takže museli byť pod zemou. Čerpacích staníc bolo relatívne viac, než v súčasnosti. Vieme, že jedna bola pred hotelom Tatra na rohu (existovala krátko po vzniku 1. ČSR, ale nemala dlhé trvanie - nebola to tá na Štefánikovej ulici), ďalšia na námestí sv. Anny pri Ševelovom hostinci (v dobe 1. ČSR, tiež nemala dlhé trvanie), na Palackého ulici (oproti piaristickému kláštoru, existovala už v r. 1942). Vlastný výdajný stojan pre svoj početný park osobných aj nákladných automobilov mal vo svojom areáli mäsozávod Rudolf Schaner na Hornom Šanci. Severne od železničnej stanice Istebník (neskôr premenovaná na Zlatovce) bol za prvej ČSR zriadený vojenský sklad benzínu s vlastnou železničnou vlečkou, takže je zrejme, že vlastné výdajné stojany na pohonné látky malo aj vojsko vo svojich objektoch. Po vzniku 1. ČSR sa veľkopodnikania s benzínom ujala firma Bratří Zikmundové z Prahy X, účastinná spoločnosť pre výrobu a obchod minerálnymi olejmi, ktorá mala po celej republike sieť byše 400 benzínových staníc so stojanmi charakteristickej červenej farby - predávali benzín značky "BZ", v doplnkovom sortimente bol známy olej "Mogul".

Po druhej svetovej vojne sa už predávali rôzne druhy benzínov, takže počet výdajných stojanov sa patrične zvýšil (bežne bývali 2-3). To už k nim pribudli jednoduché búdky pre obsluhu, spravidla celé z ocelevej uholníkovej konštrukcie, vyplnenej nevelkými sklenenými tabuľkami. Vtedy ešte bolo bežné, že benzín tankovala obsluha čerpadla, nie vodič sám. V tomto čase sa benzín pumpy začali umiestňovať ďalej od stredu mesta. Po druhej svetovej vojne existovali benzín pumpy pri mestských záchodoch na okraji parku (oproti hotelu Tatra), na Palackého ulici (oproti piaristickému kláštoru), za mostami na Bratislavskej ceste za ohybom cesty (doteraz tam stojí jej malý murovaný domček), postupne ich začali rušiť koncom šesťdesiatych rokov, keď ich funkciu preberali nové čerpacie stanice na okraji mesta. V nich už nedominoval výdajný stojan, ale budova so strechou prečnievajúcou do prístrešku, pod ktorým boli moderné samoobslužné výdajné stojany vo viacerých jazdných prúdoch.

Toto je digitálna forma (.pdf) papierového vydania*

34. strana - Trenčan Trenčanom o Trenčíne - TTT 2 – jan. 2011 (Priemysel v Trenčíne)

ISBN 978-80-970651-0-2 (papierové vydanie)

Ak nie je uvedené inak, autorom diel, fotografií, textov, spracovania je Ing. Vojtech Brabenec, Trenčín

Herbaria

Firmu Herbaria založil v roku 1903 v Považskej Bystrici Pavol Stiglitz so svojím bratom, avšak už v roku 1918 firma presídlila aj so svojimi majiteľmi do Trenčína na Štefánikovu cestu 32. Bola to továreň na likéry, uhličitú nápoje (nielen sóda, ale aj malinovky!) a veľkoobchod vínom.

V čase prvej Slovenskej republiky to bola Herbaria, Liška a spol., továreň na likéry a rum. Po roku 1945 firmu prevzal naspäť pôvodný majiteľ Stiglitz (Slávik) a krátko potom bola znárodnená, čím vlastne aj zanikla a jej budovy sa používali ako sklad zeleniny.

Herbarii od roku asi 1935 patrila aj pálenica, doteraz stojaca dvojposchodová murovaná budova v severnom rohu areálu kasární SNP (Štefánikove), neskôr až doteraz využívaná na administratívne účely vojska.

Z ponuky firmy spomeňme bylinný likér Tramp, prírodné (ťažké sladké) víno Samos - naozaj dovážané z ostrova Samos, ďalej čerešňovka liquer surfine, Rum tuzemský, Malinová štiava, Praded bylinný likér, Merunkový destilát, a iné.

Hoci sa neskôr firma v svojom pôvodnom výrobnom programe neobnovila, názov rodinnej firmy Herbaria naďalej používajú potomkovia zakladateľa firmy.

Považská chemická továreň

Uvádza sa, že trenčiansku lekáreň "Ku sv. Duchu", pôvodne jezuitskú, prevzal v r. 1861 Vojtech Simon, a po jeho smrti v r. 1896sa stal majiteľom Ferdinand Broczek. V r. 1918 založil Považskú Chemickú továreň, účastinnú spoločnosť, do ktorej vložil svoju lekáreň. Neuvádza sa, čo okrem lekárskej činnosti a výroby azda mohlo patriť do činnosti tejto továrne. Účastinármi továrne boli aj Dr. Pavol Toffler a PhMr. Ján Halaša, ktorí v r. 1921 od Považskej chemickej továrne odkúpili spomenutú lekáreň. Napriek tomu v r. 1924 sa ešte uvádza ako Považská chemická továreň v Trenčíne, - lekáreň "u sv. Ducha" na Masarykovom. námestí 4. Toffler a Halaša mali navyše lekáreň aj drogériu a používali tiež obchodný názov "Pharmacia". V r. 1930 sa uvádza len výroba obľúbenej francovky v Tofflerovej lekární. Tofflerov podiel bol po r. 1939 očividne arizovaný a on zahynul v koncentračnom tábore. Druhú svetovú vojnu prežil jeho syn PhMr. Ivan Toffler, ktorý po vojne prevzal späť otcov podiel. Zakrátko prišlo známe znárodnenie, ktoré zrušilo vlastníctvo každému. Lekáreň znárodnili v októbri 1950. PhMr. Ivan Toffler odišiel z Trenčína a ďalej žil v zahraničí, po r. 1989 navštevoval Trenčín. Osud drogérie sa zrejme nelíšil od osudu lekárskej. Kedy a za akých okolností zanikla Považská chemická továreň nie je známe.

Autokolóna a AOZ

Začiatky trenčianskych vojenských autoopravovní nachádzame v Bratislave v decembri 1918, keď vojaci došli z frontu vyučení v strojárskom remesle začali v tamojších kasárňach opravovať trofejnú vojenskú techniku - boli to "Hlavné autodielenne pre Západné Slovensko". Zakrátko, 5. mája 1919, boli tieto autodielenne pod názvom Automobilová zbrojovka premiestnené do trenčianskych honvédskeho kasární na Legionárskej ulici. Kasárňam sa začalo hovoriť "Masarykove" a dielni "Autokolóna". Začínali s 39 pracovníkmi, jedným sústruhom, jednou karbidovou zvaračkou, niekoľkými zverákmi a ručným náradím. V roku 1920 vojenský personál Autokolóny demobilizovali a bývalí vojaci sa stali jej občianskymi pracovníkmi. Na ich spoločnej fotografii z r. 1926 napočítame bezmála 50 pracovníkov. V Autokolóne opravovali spočiatku automobilovú techniku z práve ukončenej prvej svetovej vojny, neskôr sa sortiment rozšíril aj o autá vyrábané v novom československom štáte. Ich činnosť prebiehala na dvore kasární, ktorému trónila známa vežička. Vjazd do dvora bol z bočnej ulice Priekopy, trochu dole brehom. V r. 1930 bol veliteľom autokolóny podplukovník J. Hanák.

Toto je digitálna forma (.pdf) papierového vydania*

35. strana - Trenčan Trenčanom o Trenčíne - TTT 2 – jan. 2011 (Priemysel v Trenčíne)

ISBN 978-80-970651-0-2 (papierové vydanie)

Ak nie je uvedené inak, autorom diel, fotografií, textov, spracovania je Ing. Vojtech Brabenec, Trenčín

Počas prvej Slovenskej republiky boli postavené nové kasárne v Zlatovciach, pred ktorými asi kilometer predsunutý existoval už dávnejšie rozsiahly vojenský sklad benzínu s vlastnou železničnou vlečkou a vedľa kasární južnejšie, pod horou Čechovka, bola posádková strelnica. Autokolóna sa do nových kasární v Zlatovciach presťahovala do 6. decembra 1943. V tých časoch mala okolo 56 pracovníkov. V novej organizačnej štruktúre Slovenskej armády niesla už meno "Zborový automobilový park". V tunajších nových priestoroch boli lepšie podmienky pre prácu - viac priestoru, viac svetla, nové vybavenie, nové stroje poháňané transmisnými prevodmi. Bola vojna, pracovalo sa pre potreby frontu, opravovali sa nielen autá, ale aj motorky a dokonca aj bicykle, ktoré kedysi patrili do výzbroje niektorých jednotiek. Pred vypuknutím SNP na jeho podporu sústredili pohonné látky, pneumatiky a súčiastky do Banskej Bystrice, Zvolena a Ružomberka.

Pri prechode frontu v apríli 1945 nemecká armáda pripravila zlatovecké kasárne na zničenie výbušnami, tie sa však podarilo z väčšej časti zneškodniť. Aj tak ale prechod frontu kasárne značne poškodil. Po odstránení škôd autoopravovne pokračovali v svojej činnosti, pričom sa jej pochopiteľne značne rozšíril sortiment osobných aj nákladných áut od všetkých vojsk, ktoré Trenčínom a okolím prešli (čs., maďarské, nemecké, rumunské, sovietske ...).

V rokoch 1952 - 1954 bol zmodernizovaný strojový park autoopravovní. Ich činnosť sa sústredila na techniku vlastnej aj sovietskej armády. V roku 1953 autoopravovne pretvorili na samostatný vojenský závod "Automobilové opravovne Zlatovce". V roku 1960 bol názov závodu pozmenený na "Automobilový opravársky závod Zlatovce". Podľa meniacich sa potrieb závodu sa priebežne menilo strojné vybavenie a upravovali objekty. Závod bol tiež vybavený vysokým murovaným komínom. V polovici šesťdesiatych rokov sa kvôli zvýšeniu kapacity závodu pristúpilo k rozsiahlej rekonštrukcii a výstavbe nových objektov. Začiatkom sedemdesiatych rokov sa rozšíril areál závodu takmer o 40% a postavili sa nové haly. Závod získal rekreačné zariadenia v Chochoľnej a vo Važci. V roku 1959 si závod zriadil svoje vlastné učňovské stredisko v samostatnej budove, v r. 1982 nadstavenej. V areáli závodu vybudovali v r. 1985 futbalové ihrisko. Sortiment opravovní sa rozšíril o obrnené transportéry a sovietske automobily. Nezapodieval sa už len opravami, ale aj kusovou a malosériovou výrobou, najmä špeciálnych automobilových nadstavieb pre potreby armády. V roku 1981 bol závod premenovaný na "Automobilový opravársky závod Trenčín". V tejto organizačnej podobe existoval až do 1. 7. 1989, kedy bol transformovaný na "Vojenský opravárenský podnik 027, štátny podnik, Trenčín". Okrem iného sa orientoval na modernizáciu pojazdných dielní pre vojsko aj civil, od r. 1993 na strážne veže pre vojenské jednotky OSN, o rok neskôr i na tankovú techniku a obrnené transportéry, dokonca aj pre civilnú dopravu cenností. Pribudla obchodná činnosť - zastúpenie výrobcu áut značky Tatra. Dňom 6.jan.2006 sa podnik transformoval na akciovú spoločnosť Vojenský opravárenský podnik Trenčín, a.s. Dňa 1.júla 2009 sa zlúčili akciové spoločnosti Vojenský opravárenský podnik Trenčín a.s., Letecké opravovne Banská Bystrica a Vojenský výskumný ústav Liptovský Mikuláš do novovzniknutého Vojenského opravárenského podniku Trenčín a.s., ktorý má zlúčené podniky ako svoje prevádzky.

Spomeňme ešte niektoré ďalšie trenčianske prevádzky príbuzného charakteru zhruba medzivojnového obdobia (poradie podľa abecedy, bez nároku na úplnosť):

Czelhoffer Koloman , strojnica a zámočnicka dielňa, Električná 29, na rohu Súdnej ulice (existovala už v r. 1926, dielňa tam bola ešte v 60. rokoch)

Farkaš Teodor (Hollého ul., dom s balkónom, dole veľký výklad)

di Floriano, nožiarska a pilníkárska dielňa, hlavé námestie

Földváry Anton, umelecké a stavebné zámočníctvo, Štefánikova 10

Hubocký Michal (pri synagóge)

Michalec Artur ("Turo"), zámočník

Toto je digitálna forma (.pdf) papierového vydania*

36. strana - Trenčan Trenčanom o Trenčíne - TTT 2 – jan. 2011 (Priemysel v Trenčíne)

ISBN 978-80-970651-0-2 (papierové vydanie)

Ak nie je uvedené inak, autorom diel, fotografií, textov, spracovania je Ing. Vojtech Brabenec, Trenčín

Mikšík Ján, zámočník, Palackého ul. 11 (oproti kláštora Piaristov)

Orgoník, autoopravovňa, poniže Dieterových domov, pred hotelom Tatra, opravovali tam autá až do postavenia podchodu pred hotelom Tatra

Prachár Viliam (pokračovateľ vdova Prachárová) garáže na Hornom Šanci (oproti Schanerovej továrni, sú tam doteraz), tiež garáže v zákrute oproti kostolu ev. a.v. (na rozhraní ulíc Ďurčekova - ul. Slobody, kde bola neskôr známa vináreň U luterána)

Putz Pavel (v r. 1943 aj jeho syn Putz Jozef), Vajanského ul. 24 (na rohu Rozmarínovej), zbrojár s opravárskou dielňou na zbrane, šijacie aj písacie stroje a bicykle, zal. 1896

Smutný Jára, mechanická dielňa, motocykle, velocipedy, šijacie stroje, autopneumatiky (hlavné námestie pri kostole Piaristov)

Vitek Anton, Štefánikova 8, mal aj autoškolu

Wichterle - Kovařík, poľnohospodárske stroje, predajňa na východnej strane Ďurčkovej ulice, pred križovatkou s Horným Šancom

Wolf Václav, autoopravovňa, Štefánikova ulica 56/a, (pod Brezinou, poniže Kukučínovej ul.)

Zerkovič František

Valcový mlyn

V Nitre bol okolo r. 1860 založený mlyn. Od r. 1910 existoval ako Parný mlyn "Árpád", Arnošt Back, úč. spol., Nitra, s majetkom 1.000.000 korún, od r. 1924 až 3.000.000. Kčs, od 1929 dokonca 9.000.000,- Kčs. Uvedený majetkový prírastok predstavoval rozšírenie firmy, okrem iného aj o parný valcový mlyn v Trenčíne. Stál na vonkajšej strane zákruty cesty pri továrni Tiberghien, na Štefánikovej ul. č. 453, na mieste kde teraz stoja vysoké obytné domy. Oplotenému areálu mlyna dominovala jeho hlavná výrobná trojpodlažná budova jednoduchého hranolového tvaru. Staré fotografické pohľady z hradu na toto miesto ukazujú, že ešte pred rokom 1907 tu už stála budova s komínom. V prevádzke bol od r. 1920 pod označením Valcový mlyn Arpád. Na jeseň 1923 už existuje ako Trenčiansky valcový mlyn úč. spol. v Trenčíne, a ešte v r. 1924 sa uvádza ako "parný", čomu nasvedčuje aj spomenutý komín. V tom čase blízka Tiberghienka začala zásobovať celé mesto elektrinou, čomu sa zrejme prispôbil aj valcový mlyn, pretože už v nasledujúcom roku 1925 sa uvádza ako "hnaný motorom", a aj v r. 1929 sa výslovne spomína jeho elektrický pohon. Po pripojení na elektrinu už nebol potrebný parný pohon, preto jeho kotolňu zrušili a komín zbúrali. Ďalšie zmienky o valcovom mlyne ako účastinnej spoločnosti máme z r. 1936 a 1940. Pamätník medzivojnovnej výroby v trenčianskom valcovom mlyne uvádza, že v mlyne sa občas mlela aj kóšer múka; predtým museli vždy mlyn rozobrať, vyčistiť a vymeniť nové šitá, čo si vždy pred začatím mletia prišiel skontrolovať niekto zo židovskej náboženskej obce. Čo sa týka sortimentu, mletie iného druhu než múka z obilia neuviedol. V roku 1943 bol trenčiansky mlyn vedľajším závodom Západoslovenských mlynov a lúpaní, úč. spol. v Nitre.

Tento mlyn pravdaže nebol ani prvý, ani jediný mlyn v Trenčíne, ale bol prvý s priemyselným charakterom výroby. Valcový mlyn na Štefánikovej ulici mal však zrejme aspoň v počiatkoch svojej existencie aspoň jedného konkurenta, pretože v rovnakom čase (1924) sa uvádza aj parný mlyn na adrese Masarykovo nám. 27, ktorého majiteľom bol Samuel Fleischl.

Ďalší veľký mlyn bol v Trenč. Biskupiciach mlyn Karola Ábela, zrušený bol až po druhej svetovej vojne, budovu prevzali LOT.

Toto je digitálna forma (.pdf) papierového vydania*

37. strana - Trenčan Trenčanom o Trenčíne - TTT 2 – jan. 2011 (Priemysel v Trenčíne)

ISBN 978-80-970651-0-2 (papierové vydanie)

Ak nie je uvedené inak, autorom diel, fotografií, textov, spracovania je Ing. Vojtech Brabenec, Trenčín

Okrem obvyklých mlynov na potokoch v okolitých obciach, dávna je tradícia aj trenčianskych plávajúcich mlynov na Váhu - posledný bol Kosíkov mlyn na pravom brehu Váhu poniže cestného mosta.

Známy je tiež posledný trenčiansky potočný Tománkov mlyn. Počas povodne 16.júna 1894 sa Tománkov mlyn zrútil aj s krížom, ktorý pri ňom stál. Potom budovu zrejme obnovili, pretože ju vidieť aj s krížom na fotografiách z obdobia prvej ČSR. Tománkov mlyn stál v priestore terajšej trenčianskej hlavnej železničnej stanice až do jej postavenia (1944).

Okolo r. 1924 v Trenčíne existovala spoločnosť pre stavbu mlynov a píl "Veža" na Masarykovom nám. 236, jej predstaviteľmi boli inž. J. Žabokrtský a Velinský. O jej činnosti nie sú údaje. Rodina Velinských pochádzala z Čiech, bývali pod hradom, po r. 1939 sa presťahovali do Plzne.

Štátna ovocinárska škôlka

bola v Trenčíne založená v r. 1920 ministerstvom poľnohospodárstva na prenajatých pozemkoch v miestnej časti Zongorka ("na Zongorke"), čo je na ceste z Trenčína do Soblahova, na pravej strane cesty za mestom. Okrem rozľahlého pozemku (9,5 ha v r. 1935) mala škôlka murovanú poschodovú budovu a platený personál. Ročne vypestovala 20 až 25 tisíc sadeníc ovocných stromov. Bilancia prvých 14 rokov existencie škôlky uvádza spolu 220.000 ovocných stromkov, 50.000 ovocných kríkov, 13.000 jahodových priesad, 40.000 štepov ovocných stromkov a 430.000 plánok. Škôlka okrem pestovania, pokusov a výskumov vykonávala tiež osvetovú prácu - štepárske kurzy, prednášky o pestovaní, ochrane a spracovaní ovocia, poriadala výstavy ovocia a zeleniny. Začiatkom roku 1929 škôlku veľkými škodami na stromkoch kruto postihla tuhá zima, keď mrazy dosahovali až -35°C. V škôlke pracovali občania z okolitých obcí, ktorí si v zamestnaní osvojili prístup, vedomosti a zručnosti, ktoré potom často využívali vo svojej obci na podporu ovocinárstva a dobrovoľne zakladali ovocné sady.

Ovocinárstvo na Trenčiansku má pravdaže oveľa dlhšie tradície než štátna ovocinárska škôlka z r. 1920 a práve na ne škôlka naviazala. Medzi dvomi svetovými vojnami ovocinárstvu napomáhala aj vydávanie časopisu Slovenské ovocinárstvo, ako aj Slovenská ovocinárska spoločnosť. V obciach sa konali Stromkové slávnosti s kultúrnym programom a spoločným sadením ovocných stromkov. V tých časoch boli založené mnohé aleje ovocných stromov pri cestách. Najčastejšie boli jablone, slivky, orechy, čerešne. Pestovali sa aj jedlé gaštany a moruše (na pravom brehu Váhu, aj v okolitých obciach), pretože štát podporoval chov morušovníka a výkup jeho kukiel na výrobu prírodného hodváhu.

Počas vojny a po nej činnosť škôlky pokračovala, ale postupne bola utlmená, až na jar v r. 1949 boli zlikvidované posledné sadenice. Presadili sa nové prístupy a spôsoby obrábania pôdy, ktoré ovocinárstvu nepriali. Nastala éra združstevňovania. Padli jej za obeť tisíce predtým vysadených ovocných stromkov na medziach pri sceľovaní lánov, zrušení sadov či z obyčajného neporozumenia aj tam, kde ani nikomu nevadili. Po desaťročí síce sa začali zakladať záhradkárske osady, činnosť ich členov však bola upriamená na pridelený fľačik zeme, a tak niekdajšie medzivojnové ovocinárstvo nenahradili.

Slovlik, prvá slovenská likérová továrňa

Prvá slovenská továreň likérov, účastinná spoločnosť, bola založená v roku 1920 základným kapitálom 600 000 Kčs. Niekedy sa uvádza tiež ako Prvá slovenská likérová továrňa, neskôr aj Slovlik prvá slovenská továreň likérov. Jej majiteľmi boli známi Trenčania Emil Ciho a Hugo Urbánek.

Toto je digitálna forma (.pdf) papierového vydania*

38. strana - Trenčan Trenčanom o Trenčíne - TTT 2 – jan. 2011 (Priemysel v Trenčíne)

ISBN 978-80-970651-0-2 (papierové vydanie)

Ak nie je uvedené inak, autorom diel, fotografií, textov, spracovania je Ing. Vojtech Brabenec, Trenčín

Továreň mala sídlo na Štefánikovej ulici 12 (v r. 1924 uvádza adresu Štefánikova 405), na križovatke, kde sa odbočuje k železničnej stanici, v budove bývalej kúrie postavenej pred r. 1900 pod hradnou skalou. Súčasťou továrne bola vlastná ústredná pálenica na slivovicu, borovičku a iné ovocné šťavy a destiláty.

Podnik mal veľký sklad a vlastné pivnice s najlepšími tuzemskými aj zahraničnými vínami.

Známym výrobkom tejto firmy bol aj likér Fráter Johannes, pomenovaný podľa trenčianskeho hrdinu z obdobia protitureckých vojen v 17. storočí; jeho život podrobne opísal v rovnomennom historickom románe trenčiansky spisovateľ a provinciál rádu piaristov Jozef Branický, ktorý údajne tiež v starých dokumentoch objavil receptúru na výrobu tohoto bylinkového nielen výborného, ale aj liečivého nápoja, a poskytol ju výrobcovi.

Z ďalších výrobkov firmy spomeňme borovičku Koniferum, slivovicu Prunellum, marhuľovicu Marulla, žalúdok posilňujúci likér Radium amarum, pravú trenčiansku borovičku, slivovicu, rum, všetky druhy likérov a malinovú šťavu. Dodávala však aj vína včítane cudzozemských.

Výrobky továrne získali ocenenie "Za zásluhy" od Zemedelskej rady a boli tiež odmenené na Medzinárodnom dunajskom veľtrhu, oboje v čase prvej Československej republiky.

Po druhej svetovej vojne bol podnik znárodnený, výroba zanikla a už koncom päťdesiatych rokov jej budova slúžila stavebnému elektromontážnemu podniku, neskôr ju (aj meno podniku) prevzal národný podnik Slovlik (tzv. Kvasnicová).

Spomeňme ešte dve zaujímavosti. Začiatkom tridsiatych rokov autobus verejnej dopravy v Trenčíne niesol reklamu borovičky Koniferum. Na okraji areáli továrne rastú tri cudzokrajné stromy Ginkyo dvojlaločné (Ginkgo biloba L. - dva plodiace ženské stromy a jeden mužský), zasadené odhadom na začiatku 20. storočia; okoloídúci Trenčania si najmä v neskorú jeseň nemôžu nevšimnúť vrstvu ich šmykľavých zapáchajúcich plodov, ktoré v japonskej domovine ginkya po uvarení jedávajú.

Svojpomoc

Svojpomoc bola založená v r. 1922 ako stolárske družstvo s ručením obmedzeným. Jeho zakladateľmi boli Ján Zverec, Ján Linhart a ďalší, väčšinou stolári. Predsedom družstva bol staviteľ Ing. Gustav Dohnányi a správcom Štefan Babiak. Koncom 20. rokov tu pracovalo do 20 robotníkov.

Svojpomoc mala elektricky poháňanú strojovú výrobu s úhrnným výkonom strojov 15 HP (niečo vyše 11kW), vyrábala stavebné stolárske výrobky, nábytok, drevené zariadenia pre obchody, byty, kancelárie, školy, kostoly, v jednoduchom aj zdobenom ("umeleckom") vyhotovení, dodávala pre viaceré veľké verejné budovy v Trenčíne aj na okolí. Predajňa družstva Svojpomoc spolu s veľkým skladosom bola na Hviezdoslavovej ul. 31, na svoju dobu mala nápadne veľký výklad do ulice. Neskôr mala rozsiahle výrobné priestory na južnom konci Rybárskej ulice. Svojpomoc ako družstvo prestála všetky režimy, znárodnenie aj celú dobu socialistickej republiky a existuje aj po r. 1989.

Spomeňme ešte niektoré ďalšie trenčianske prevádzky príbuzného charakteru zhruba medzivojnového obdobia (poradie podľa abecedy, bez nároku na úplnosť):

Barták Ján, stolár, nám. sv. Anny

Farkaš Koloman, stolárstvo a sklad nábytku, Hollého 19

Toto je digitálna forma (.pdf) papierového vydania*

39. strana - Trenčan Trenčanom o Trenčíne - TTT 2 – jan. 2011 (Priemysel v Trenčíne)

ISBN 978-80-970651-0-2 (papierové vydanie)

Ak nie je uvedené inak, autorom diel, fotografií, textov, spracovania je Ing. Vojtech Brabenec, Trenčín

Píly

V Trenčíne bolo viacero píl, aj obchodov s drevom.

Krátko pred vypuknutím prvej svetovej vojny bola píla Jakuba Singera pod Brezinou, na terajšej Štefánikovej ulici poniže križovatky s Kukučínovou ulicou. V roku 1930 sa už neuvádza.

Emil Weil mal pílu a predajný sklad dreva v čase prvej ČSR na Krížovej ul. 312 (na mieste neskoršej budovy Slovakotexu), sklad dreva mal aj na Legionárskej ulici oproti kaplnke na južnom okraji areálu nemocnice, na mieste, kde neskôr postavili materskú škôlku. Weilova píla ako židovský podnik bola štátom arizovaná a počas prvej Slovenskej republiky bola v rukách Štefana Zamaróczyho, popredného činiteľa okresného živnostenského spoločenstva, pôvodne kominárskeho majstra, otca spisovateľa Vojtecha Zamarovského.

Na neveľkom priestore poniže železničnej stanice Istebník mal tiež parnú pílu Josef Höhla. Bola vtlesnaná medzi železničnú trať a cestu do Bratislavy; tiež obchodoval drevom a predával aj do zahraničia.

Od r. 1892 bol v Trenčíne aj veľkoobchod drevom Edmunda Eisslera, kde po 1. svetovej vojne pracovalo až 40 robotníkov, okrem bežného sortimentu dodával aj pražce a kresané drevo.

Július Kohn založil svoju firmu už v r. 1850 v Trenčíne, po prvej svetovej vojne bol už majiteľom jeho syn Alex Kohn, zamestnával okolo 20 robotníkov. Obchodoval a spracovával drevo na výlučne tuzemskom trhu, dodával stavebný materiál, rezivo, pražce, guľatinu, palivové drevo.

Koncom 20. rokov 20. storočia do Trenčína presídlila z Trenč. Teplíc drevospracujúca firma bratov Richarda a Roberta Grünbaumovcov založená v r. 1919, mala 5 úradníkov a 40-50 robotníkov. Ťažila tvrdé aj mäkké drevo na okolí a na Morave, parnú jednogátrovú pílu mala v Zubáku pri Lednickom Rovnom. Okrem tuzemska dodávala aj do Nemecka, a pražce pre brnenské železničné riaditeľstvo.

Athems - drevársky priemysel, predtým Kohn a Rosenfeld, je uvedený v r. 1930.

Kozmetický závod

mal na trenčianskom hlavnom námestí v dome č. 26 Anton Cviček neďaleko budovy pošty. Jeho podnik je uvedený v celoštátnom zozname chemického priemyslu na konci prvej ČSR. Vyrábala "Sucholin", prostriedok proti poteniu nôh, podľa receptu od starého trenčianskeho holičského majstra Lajosa Gombkötöa. Cvičekov "kozmetický závod" pravdepodobne nemal ani široký sortiment, ani dlhé trvanie, a napriek vtedajšej nezvyklej reklamnej kampani - veľký model tuby Sucholinu na streche osobného auta - sa zrejme obchodne nepresadil, nemal obchodný úspech a skoro zanikol ešte pred druhou svetovou vojnou.

Spomeňme ešte niektoré ďalšie trenčianske prevádzky príbuzného charakteru zhruba medzivojnového obdobia (poradie podľa abecedy, bez nároku na úplnosť):

Alois Mihal, továrňa na krém a sviečky, sa uvádza v roku 1930; jej umiestnenie nie je známe.

Koncom mája 1900 jedna Schefelovská stodola na neskoršej Soblahovskej ulici bola prestavaná na Továreň na mydlo a parfumy Rudolfa Lonského.

Z ústneho podania je známa tiež Lendvaiova výrobná mydla v druhej polovici medzivojnového obdobia v jednoduchých podmienkach na Legionárskej ulici, poniže nemocnice.

Výrobu mydla pravdepodobne umiestňovali mimo tesnej blízkosti obydľí kvôli zápachu, pretože pri výrobe sa živočíšne tuky varili s lúhom alebo potašou. Potaš sa získavala vysušovaním vodného výluhu z popola vzniknutého spálením dreva. Vysušené "čierna"

Toto je digitálna forma (.pdf) papierového vydania*

40. strana - Trenčan Trenčanom o Trenčíne - TTT 2 – jan. 2011 (Priemysel v Trenčíne)

ISBN 978-80-970651-0-2 (papierové vydanie)

Ak nie je uvedené inak, autorom diel, fotografií, textov, spracovania je Ing. Vojtech Brabenec, Trenčín

potaš tmavosivej farby sa potom ešte na železných panviciach pražila na ohni, čím sa rozpadla na biely prášok- bielu potaš.

Omnia, potom TOS

V tridsiatych rokoch 20. storočia začala mladá Československá republika v zvýšenej miere pociťovať svoje ohrozenie zo západu. Najzraniteľnejšie z tohoto pohľadu boli závody v Čechách. Preto sa rozhodlo o presune niektorých z nich na Slovensko. Jednou z nich bola pražská akciová spoločnosť Walter, ktoré vyrábala letecké motory. Jej výroba sa mala premiestniť do oblasti Trenčína. Predstavitelia firmy Vítězslav Walter, Antonín Kumpera a Jana Kumperová vybrali pre výstavbu nového závodu pozemok bývalej píly (Erdö hazai ipar) v Kubrej na severovýchodnom okraji Trenčína. V júni 1937 tento pozemok s rozlohou 132.237m² získali za 1,6 milióna Kčs. V tom istom roku (už v máji) sa začala aj výstavba novej továrne.

Premiestnenie firmy na Slovensko však nepodporovali všetci akcionári firmy Walter. Nastali prietahy. Výstavba sa spomaľovala, výroba nezačínala. Dovezené stroje neboli ani len vyložené z vagónov, a po niekoľkomesačnom zdržaní sa vrátili do Prahy. Začiatok druhej svetovej vojny zastihol závod v rozostavanom stave. Od začiatku roku 1944 nedostavaný závod začala užívať "Akciová společnost, dříve Škodovy závody v Plzni". Na základe zmluvy z 11. januára 1945 s akciovou spoločnosťou Walter, továreň na automobily a letecké motory v Prahe - Jinonicich dostala Akciová společnost, dříve Škodovy závody v Plzni do prenájmu do ukončenia vojny všetky nehnuteľnosti za ročné nájomné 150.000,- korún, s platnosťou od 1. apríla 1944, a s právom akejkoľvek výstavby a prestavby. K už predtým postavenej hale E a iným objektom dostávali Škodove závody ešte haly A, B, K, trafostanicu, 3500m² vnútrozávodných betónových ciest, vybudovali oplotenie a železničnú vlečku. Príchod frontu v apríli 1945 zabránil dokončeniu zamýšľanej dostavby a užívaniu.

Pred koncom druhej svetovej vojny "Organisation Todt" tu v nedokončenom závode vyrábala tenkostenné betónové polotovary na výstavbu vojenských opevnených bodov; boli to duté betónové gule priemeru do 2 metrov, s hrúbkou steny azda 5 cm s armovaním oceľovými drôťmi, ktoré sa zakopávali do zeme a slúžili ako strelecké stanovišťa s prístupom vrchom cez otvor vo vrchlíku gule.

Po prechode frontu bol nedostavaný závod používaný vojskom ako skladište. Počas nasledujúcich desaťročí sa menila organizácia, výrobný program aj využitie postavených objektov, od skladov cez opravárenské práce, výrobu poľnohospodárskych a potravinárskych strojov a zariadení až po výrobu vojenskej techniky a obrábacích strojov.

Dokumentom zo dňa 7.3.1946, so spätnou platnosťou od 1.1.1946 prešiel celý majetok bývalého závodu Walter do novozriadeného národného podniku Omnia, strojárne a automechanika, so sídlom v Bratislave, čím bol znárodnený. Do podniku Omnia patrilo aj niekoľko závodov v Bratislave. Začlenili doňho tiež Továreň na dopravné prostriedky, úč. spol., v Trenčianskych Biskupiciach na letisku, odkiaľ sa až do konca septembra 1946 riadila výroba v závode v Kubrej.

Od 1. okt. 1946 sa závod v Kubrej osamostatnil a začal sa pripravovať na výrobu poľnohospodárskych strojov. Jeho prvým riaditeľom bol Ing. Karel Wichterle, bývalý spolumajiteľ továrne na poľnohospodárske stroje v Prostějove, ktorá mala predajňu v Trenčíne na Ďurčekovej ulici. Výroba začala v r. 1947 so 150 zamestnancami, v nasledujúcom roku ich bol už dvojnásobok. Strojárski odborníci z radov nablízku bývajúcich niekdajších zamestnancov dubnickej zbrojovky boli doplnení nekvalifikovanými pracovníkmi. Vyrábali nenáročné stroje pre drobnú poľnohospodársku výrobu, boli to rezačky, šrotovník, stroj na kŕmenie, elevátor, fukar na čistenie obilia, sejačka. V polovici roku 1947 začali s výrobou hasičských striekačiek. V prvom roku vyrobili spolu 1753 rôznych strojov. Pretrvávali povojnové problémy s nedostatočným

Toto je digitálna forma (.pdf) papierového vydania*

41. strana - Trenčan Trenčanom o Trenčíne - TTT 2 – jan. 2011 (Priemysel v Trenčíne)

ISBN 978-80-970651-0-2 (papierové vydanie)

Ak nie je uvedené inak, autorom diel, fotografií, textov, spracovania je Ing. Vojtech Brabenec, Trenčín

zásobovaním materiálom a chýbajúcimi kvalifikovanými pracovníkmi, hlavne konštruktérmi. Preto sa nemohla zaviesť výroba dokonalejších strojov a kvalita výrobkov nebola dostatočná. Konsolidáciu pomerov vo výrobe spomaľovali aj dôsledky povojnového politického vývoja. Tunajšia 45 členná Závodná organizácia Komunistickej strany Slovenska vo februári 1948 zriadila v závode 12-členné ozbrojené Ľudové milície pod vedením Jozefa Madového, členovia ktorých v civilnom odevu v noci strážili závod.

V r. 1947 sa prebudovala drevená budova pri bývalej závodnej kuchyni na účely schôdzí, prednášok a kultúrnych programov. Tá však čoskoro prestala postačovať. Preto závod zabil neďaleko novopostavenú poschodovú obchodnú budovu súkromného podnikateľa Jána Žemberu na Štefánikovej ceste 108 a zriadil v nej závodnú kuchyňu, jedáleň a závodný klub.

K 30.12.1948 závod Omnia v Biskupiciach na základe rokovania ministerstva obrany s poverením priemyslu uvoľnil priestory na letisku a začiatkom roku 1949 presídlil do závodu Omnia v Kubrej aj so svojou výrobou klampiarskych a hospodárskych strojov. Sortiment výroby zlúčených závodov sa časom zväčšoval, najmä o zložitejšie výrobky. Vytvorilo sa závodné učňovské stredisko s ubytovaním v domkoch po bývalej pile a výcvikom v hale C závodu, ktoré od r. 1951 používalo internát pôvodne určený pre Merinu. Vzniklo z neho "Odborné učilište štátnych pracovných záloh", ktoré bolo v r. 1957 znova pričlenené k závodu.

Pokračovala výstavba, rozšírenie závodu a rast zamestnanosti. V roku 1949 bol Michal Dobiáš menovaný prvým robotníckym riaditeľom závodu so 400 zamestnancami. V roku 1951 sa z národného podniku Omnia stal pobočný závod začlenený do Závodov Klimenta Jefremoviča Vorošilova v Dubnici n. V. , ale už od začiatku r. 1953 bol znova samostatný ako národný podnik Strojárne 9. mája. Pri celoštátnej reorganizácii priemyslu bol od 1.apr.1958 znova začlenený do Výrobno-hospodárskej jednotky Závody K. J. Vorošilova, Dubnica n. V.

Závod pre zamestnancov organizoval v prvej polovici päťdesiatych rokov výstavbu bytovky na hornej Sihoti , začiatkom šesťdesiatych rokov družstevnú výstavbu štvorbytových domov na Hodžovej ulici.

V rámci prvého päťročného plánu už závod prechádzal na výrobu kovoobrábacích hrotových sústruhov SUR, ktorá sa sem presunula z Dubnice aj s niekoľkými odborníkmi, v prvom roku 1951 ich vyrobili 76; vyrábali ich pre tuzemsko aj export do r. 1957, kedy ich výroba skončila s kapacitou 321 kusov ročne. V 2. 5RP sa zaviedla výroba sústruhov SV18R z TOS Kuřim, zhruba polovica sa exportovala takmer po celom svete. Závod sa stal uznávaným výrobcom obrábacích strojov.

Po roku 1961 sa výrazne rozšírila výroba obrábacích strojov, rozšíril sa ich sortiment a zvýšila sa ich technická úroveň, k čomu výrazne prispelo zriadenie vlastného výskumno-vývojového pracoviska pre obrábacie stroje. Vyvíjalo a inovovalo sústruhy nielen mechanické, ale aj programované alebo s číslicovým CNC riadením, manipulátory, obrábacie centrá a komplexné technologické pracoviská, drevoobrábacie sústruhy, stolové hydraulické lisy a rôzne jednoúčelové obrábacie stroje.

Od r. 1963 bol závod zaradený do koncernu Továrne strojárskej techniky Praha, a niesol názov TOS, n.p. Trenčín. Okolo r. 1980 sa v TOS zriadilo organizačne oddelené pracovisko Výskumného ústavu obrábacích strojov (VÚOSO) so sídlom v Prahe.

Spoločenské zmeny po r. 1989 priniesli podniku rad zmien a rozhodnutí vonkajších aj vnútorných, vrátane personálnych, ktoré mu v súhrne neboli v konečnom dôsledku prospešné. Od r. 1989 bol závod samostatným štátnym podnikom, ktorý bol v máji 1992 v prvej vlne kupónovej privatizácie sprivatizovaný na akciovú spoločnosť. V podmienkach úplného otvorenia trhu došlo v r. 1991-1993 k zníženiu odbytu a tým aj výroby a počtu zamestnancov o viac než polovicu. Niektoré prevádzky sa odčlenili ako samostatné podniky zmluvne kooperujúce so

Toto je digitálna forma (.pdf) papierového vydania*

42. strana - Trenčan Trenčanom o Trenčíne - TTT 2 – jan. 2011 (Priemysel v Trenčíne)

ISBN 978-80-970651-0-2 (papierové vydanie)

Ak nie je uvedené inak, autorom diel, fotografií, textov, spracovania je Ing. Vojtech Brabenec, Trenčín

základnou výrobou. Závod redukoval výrobnú kapacitu, zariadenia a využívané objekty, a uvoľnené priestory prenajal cudzím firmám na rôzne účely.

Roky zaužívaný názov TOS (továreň na obrábacie stroje) patril nadriadenému koncernu v Prahe. Po rozdelení spoločného štátu (1.1.1993) česká strana namietala proti ďalšiemu používaniu názvu TOS pre osamostatnenú továreň v Trenčíne, preto sa názov zmenil na TOSS a takto sa aj používal asi tri roky. Česká strana aj naďalej namietala, kvôli prílišnej podobnosti s pôvodným názvom. Preto valné zhromaždenie trenčianskej akciovej spoločnosti 15. apríla 1998 s platnosťou od 11. 05. 1998 zmenilo názov na TRENS, a.s. Jeho náplňou je aj naďalej vývoj, výroba, odbyt a generálne opravy obrábacích strojov, majetok 631 mil. Sk, obrat 25,6 mil. USD (v r. 1998). Počet zamestnancov sa časom stabilizoval (1345 v r. 1998).

Oppeltova odevná a textilná továreň, neskôr Bavlárské závody

Ján Oppelt mal okrem viacerých živností aj predajňu módneho tovaru s názvom "U Slovenky" na hlavnom námestí v dome č.28. Koncom prvej ČSR Opelt postavil dvojposchodovú budovu s rozsiahlymi výrobnými priestormi (doteraz stojí) na východnej strane Legionárskej ulice, povyššie križovatky s Dolným Šancom, v ktorej šil paplóny. V roku 1943 firma existovala ako Oppelt Bratia, továreň na prikrývky a vatelín, Legionárska 17. Po znárodnení firmy tam odevná výroba ešte dlho pokračovala ako prevádzka Odevných závodov, nakoniec ako učňovské stredisko.

Okrem toho, Ján Oppelt v r. 1939 kúpil od hanzlíkovských urbárníkov pozemky v miestnej časti Nové Zlatovce. Na nich začal stavať svoju výrobu odevov. Do r. 1944 dokončil dve výrobné haly, kotolňu a pre seba rodinný dom. Vo februári 1944 založil firmu Oppelt, účastinárska spoločnosť v Hanzlíkovej pri Trenčíne, s kapitálom jeden milión korún vtedajších slovenských korún v dvoch tisíckach účastín. Vo svojej výrobe zamestnával 68 pracovníkov. Vyrábala najmä textil. Po prechode frontu bola na firmu uvalená národná správa. V r. 1948 mal závod 70 tkacích stavov a vyrobil 650.000 m tkanín, nasledujúci rok až 832.000 m.

Oppeltova textilná továreň bola znárodnená po zmene mocenských pomerov v štáte vo februári 1948 a stala sa súčasťou Slovenských bavlárskych závodov v Ružomberku. Národná správa bola zrušená 7. sept. 1949. Od 1. júla 1948 do 31.dec. 1949 patrila firma do bratislavskej znárodnenej Cvernovky (Závody MDŽ, n.p.), a celý nasledujúci kalendárny rok 1950 bola súčasťou závodu Danubius, potom od 1.jan.1951 sa stala súčasťou Bavlárskych závodov V. I. Lenina v Ružomberku. V r. 1949 - 1951 dobudovali novú dvojposchodovú výrobnú budovu, do ktorej inštalovali nové súkacie, kanetovacie a snovacie stroje, čím sa počet strojov v závode zvýšil na vyše 300. V r. 1955 dokončili sociálne zariadenie. V r. 1960 závod vyrobil už 4275 km tkanín. Pri Bavlárskych závodoch sa organizovala aj kultúrna činnosť zamestnancov v krúžkoch tanečnom a divadelnom. Dňa 26.okt.1963 bol uvedený do prevádzky nový kultúrny dom, kde k dovtedajším dvom krúžkom pribudli ešte fotografický a hudobný, ako aj klubová knižnica. V r. 1965 - 1967 bola jedna prevádzka zrekonštruovaná a ďalšia vybudovaná. Počet pracovníkov vzrástol na približne štyri stovky v dvojsmennej prevádzke. Závod vyvážal svoju výrobu do Alžírska, Holandska, Bulharska, a zásoboval Zornicu v Bánovciach.

Pechanec, neskôr Zlatokov

Príslušník známej slovenskej zlatníckej rodiny Jozef Pechanec so svojim spoločníkom Gáboríkom založili svoj podnik GAPA na výrobu zlatých šperkov v roku 1938 v Trenčíne v svojej novopostavenej budove na práve vznikajúcej štvrti Sihot', na Rázusovej ulici č. 8, oproti vojenskému veliteľstvu. Bola to prízemná budova s plochou strechou a vchodom uprostred, ktorej priečelie malo od chodníka odstup vari 15-20 metrov. V roku 1943 je zaregistrované aj zlatníctvo Jozefa Pechanca na hlav. námestí č. 4. Po roku 1948 bola Pechancova firma znárodnená a spolu s bratislavskou firmou Frostych z nej vytvorili podnik Kovovýroba. Vývoj a

Toto je digitálna forma (.pdf) papierového vydania*

43. strana - Trenčan Trenčanom o Trenčíne - TTT 2 – jan. 2011 (Priemysel v Trenčíne)

ISBN 978-80-970651-0-2 (papierové vydanie)

Ak nie je uvedené inak, autorom diel, fotografií, textov, spracovania je Ing. Vojtech Brabenec, Trenčín

výroba šperkov tu naďalej pokračovala ako jediná výrobňa šperkov takého rozsahu a druhu na Slovensku. V roku 1957 spoločnosť premenovali na Zlatokov. Predaj výrobkov sa uskutočňoval cez národný podnik Klenoty. Zhruba začiatkom šesťdesiatych rokov pôvodnú budovu celkom prestavali tak, že využili celú plochu pozemku a až po chodník vybudovali celkom novú viacposchodovú budovu, ktorá existuje doteraz.

Popri svojom pôvodnom výrobnom programe Zlatokov v šesťdesiatych rokoch začal výrobu v celkom inom odvetví, v elektrotechnike. Azda vtedy nebolo domácnosti na Slovensku, ktorá by na Vianoce nebola bývala mala zlatokovácke elektrické "sviečky" na vianočnom stromčeku, namiesto dovtedajších voskových. Po tomto úspechu vznikla v Zlatokove aj výroba náročnejších elektronických zariadení, najmä prvkov pre automatizáciu, ale aj el. rozvádzačov. V samostatnom stredisku elektrovýroby vyrábali indukčné snímače, televízne predzosilňovače, sieťové zdroje, opticko-elektrické snímače, núdzové svietidlá, súmrakové spínače.

V roku 1970 bola pri Zlatokove založená pobočka Puncového úradu, v priestoroch činžového domu na Hodžovej ulici č. 3, so 6 zamestnancami, ktorá pôsobí doteraz. Začiatkom sedemdesiatych rokov vznikla aj pobočka Zlatokovu v Bratislave, v historickom centre poniže budovy Hviezdoslavovho divadla.

Spoločenské zmeny po roku 1989 sa dotkli aj Zlatokovu. Od 1. jan. 1989 sa Zlatokov stal štátnym podnikom. Na základe privatizačného projektu bol 1. nov. 1994 sprivatizovaný pod názvom Zlatex s.r.o., ktorý právne vznikol už 2.7.1993 premenovaním zo spoločnosti GILLS s.r.o. založenej 30.okt.1991. Od 21. apr. 1995 sa vrátili k pôvodnému menu Zlatokov, teraz už ako s.r.o. Po zmene jej vlastníkov v januári 2001 sa orientuje naďalej najmä na výrobu šperkov. Okrem nej bola 4. mája 2001 ešte založená nová akciová spoločnosť Zlatokov SK, ktorá sa zaoberá najmä maloobchodným predajom šperkov.

Pobočku v Bratislave Zlatokov predal ešte v roku 1992. Po vzniku Slovenskej republiky v r. 1993 skončil dovtedajší predaj výrobkov cez spoločnosť Klenoty a Zlatokov si vybudoval vlastnú sieť maloobchodných predajní, ktoré v čase svojho najväčšieho rozšírenia pôsobili v mestách Banská Bystrica, Bratislava, Košice, Liptovský Mikuláš, Lučenec, Malacky, Martin, Michalovce, Nitra, Piešťany, Poprad, Prešov, Prievidza, Rimavská Sobota, Trenčín. Jeden zo spoločníkov trenčianskeho Zlatokovu založil aj v Českej republike 28.nov.1994 samostatnú zlatnícku a klenotnícku firmu ZLATOKOV CZ spol. s r.o. so sídlom v Uherskom Hradišti. Výroba elektroniky sa vyčlenila do novej dcérskej spoločnosti Zlatokovu, SENZORTECH Zlatokov, s.r.o., založenej 16. nov. 2001 so sídlom na Štefánikovej ulici 120, v budove dovtedajšej prevádzky Zlatokovu. Po niekoľkých zmenách vlastníctva sa v septembri 2007 sa zmenil jej názov na SENZORTECH s.r.o.

Zlatokov bol nielen najväčším výrobcom zlatých šperkov na Slovensku, ale aj výrobcom svietidiel, nábytkového kovania, reklamných predmetov, vykonával pozlacovanie. V roku 1997 Zlatokov vyrobil a zmluvne bezplatne zapožičal promočné insígnie (štyri promočné reťaze z bronzu a dve akademické žezlá) pre Trenčiansku univerzitu Alexandra Dubčeka, ktorá ich užívala prinajmenej 10 rokov. Po r. 1994 Zlatokov zaviedol výrobu dopravných značiek, ktorá v r. 2004 v Zlatokove skončila a pokračuje v spoločnosti Getos.

Zlatokov už dávno vo svojom odbore vychovával učňov, čo organizačne patrilo pod Stredné odborné učilište na Jilemnického ul. v Trenčíne. V Zlatokove vyrástlo množstvo odborníkov, ktorí sa uplatnili aj v iných firmách a inštitúciách podobného a príbuzného zamerania, napríklad Zlatá Huta s.r.o. Trenčín, Gold Style s.r.o. Trenčín, Antika s.r.o. Trenčín, Slovenský gemologický inštitút so sídlom v Trenčíne, Asociácia zlatníkov Slovenska so sídlom v Trenčíne.

Toto je digitálna forma (.pdf) papierového vydania*

44. strana - Trenčan Trenčanom o Trenčíne - TTT 2 – jan. 2011 (Priemysel v Trenčíne)

ISBN 978-80-970651-0-2 (papierové vydanie)

Ak nie je uvedené inak, autorom diel, fotografií, textov, spracovania je Ing. Vojtech Brabenec, Trenčín

Takto tradícia zlatníckej výroby v Trenčíne, ktorej korene sa strácajú v temnote dejín kdesi pred trištvrte tisícročím, cez trenčiansky zlatnícky cech spred štyroch storočí, pokračuje cez nedávneho Pechanca a Zlatokov do súčasných zlatníckych a klenotníckych firiem v Trenčíne.

Roľnícke skladištné družstvo

Približne tisícka roľníkov zo stredného Považia si 15. júla 1939 založila Roľnícke skladištné družstvo v Trenčíne. Zakladajúci kapitál družstva bol 100.000,- Kčs. Družstvo sa stalo členom Ústredného družstva v Bratislave a bolo pričlenené k Zväzu hospodárskych družstiev a verejných obilných skladišť v Bratislave, od ktorého si trenčianske družstvo na začiatok zapožičalo peniaze na prevádzku. Družstvo sa zaoberalo nákupom poľnohospodárskych aj lesných plodín a medu. Tiež organizovalo nákup a zásobovanie roľníkov potrebnými strojmi, nástrojmi a materiálom. Sídlilo na Železničnej ulici č. 10 v budove na ohybe cesty vedľa kasární, oproti parku. V roku 1951 z družstva vytvorili národný podnik "Výkupný podnik v Trenčíne", riadený svojou krajskou správou v Bratislave. V tom čase už predaj poľnohospodárskych potrieb a poľnohospodársky výkup rozšíril aj na výkup živočíšnej výroby. Poslaním podniku bolo zabezpečiť zásobovanie domáceho trhu. Za tým účelom od r. 1965 organizoval aj výrobu kŕmnych zmesí. Do r. 1960 podnik prešiel ďalšími reorganizáciami, ktoré však nezmenili jeho zameranie. Okrem uvedeného sídla podnik od r. 1955 budoval v Zlatovciach svoje sklady a iné zariadenia, najmä výrobné, dielne a autopark. Podnik cez vojnu aj po vojne tiež prevádzku (sklady) v budove medzi Legionárskej ul. 12. Podnik sa tiež podieľal na vybudovaní spoločného družstevného hydinárskeho podniku vo Veľkých Bierovciach (známa "slepačáreň" na pravom brehu Váhu) v r. 1969. V tom čase mal podnik okolo tristo zamestnancov a nakoniec bol známy pod názvom Poľnohospodársky nákupný a zásobovací podnik (PNZP, predtým tiež PNZZ). V roku 1992 bol v prvej vlne kupónovej privatizácie sprivatizovaný ako Slovpol, akciová spoločnosť.

Supervenus

Supervenus, továreň na pletený tovar, je takmer neznáma a nachádzame o nej len málo údajov. Jej poloha je zaznačená na nedatovanej nezverejnenej mape Ernesta Tesára 1:8750 z obdobia rokov 1943-1944. Podľa nej, jediná budova továrne bola obdĺžnikového pôdorysu rozmerov zhruba 20m x 50m a nachádzala sa na východnom okraji areálu Tiberghiern Fils, zhruba na mieste, kde neskôr mala Merina mazutové hospodárstvo (teraz je tam benzínové čerpadlo). Zrejme sa jednalo o výrobnú firmu "Venus, továrnska výroba dámskej bielizne, druž. s. r. o., Prešov", ktorú nachádzame v adresári priemyselnej komory za rok 1943. Poslednú zmienku o továrni Supervenus (niekedy sa spomína aj Venus) nachádzame po r. 1945, kde sa uvádza v materiáloch textilnej výstavy v Žiline. Továreň viedol Alexander Viselka.

Nehera, neskôr Odeva

Odevný podnik prostějovského podnikateľa Jana Neheru mal od r. 1931 aj na Slovensku svoje početné predajne a sklady. Preto sa tu po čase rozhodol založiť aj svoj ďalší výrobný závod. Voľba padla na Trenčín tiež kvôli nevelkej vzdialenosti, dobrému dopravnému prístupu z Moravy a miestnemu výrobcovi látok ako polotovarov (Tiberghien). Na základe spoločenskej zmluvy, ktorú Jan Nehera uzavrel 20. okt. 1938 u trenčianskeho notára JUDr. Michala Slávika so svojimi tromi spoločníkmi I. Valentíkom, L. Podivinským a JUDr. Okruckým, bola dňa 5.7.1939 zaregistrovaná a tým založená na Slovensku firma "Nehera, odevná služba, spoločnosť s r.o. v Trenčíne" s kapitálom 400.000,- Ks. Jej jednatelmi boli páni Nehera a Valentík. Koncom februára 1940 museli však k zakladajúcej zmluve dodatkom pribrať ešte troch spoločníkov zo Slovenska, aby tuzemský kapitál mal väčšinu.

Toto je digitálna forma (.pdf) papierového vydania*

45. strana - Trenčan Trenčanom o Trenčíne - TTT 2 – jan. 2011 (Priemysel v Trenčíne)

ISBN 978-80-970651-0-2 (papierové vydanie)

Ak nie je uvedené inak, autorom diel, fotografií, textov, spracovania je Ing. Vojtech Brabenec, Trenčín

Zmluvou s mestom z 23.2.1939 si na Palackého ul. 15 v Trenčíne prenajali dve budovy - jednu pre výrobné priestory, susednú pre sklady. Tu výroba v jednej dielni s 33 zamestnancami začala 19.2.1940 v budove bývalej robotníckej sociálnej poisťovne (po 2. svet. vojne tam bol ONV a Trenčianske noviny, teraz budova patrí trenčianskej nemocnici). Po prvej dielni, ktorá bola nohavicová, po čase pribudla druhá dielňa na športové, pracovné odevy a vesty. V apríli 1940 tu otvorili tretiu dielňu na výrobu až 100 sák denne, v ktorej čoskoro pracovalo 105 zamestnancov. Mzda nebola úkolová, ale časová, 60 až 80 Ks týždenne. Budovu s výrobou na Palackého ulici firma mala prenajatú až do konca r. 1943.

Firma Nehera na základe zmluvy s mestom Trenčín z dec. 1939 odkúpila voľné pozemky na "Dolnej Sihoti" za mostami na pravom brehu Váhu. Tu postavili nový závod, ktorý slávnostne otvorili a vysvätili 24.8.1940. V tom čase už firma mala 176 zamestnancov. Doňho postupne presťahovali odevnú výrobu z prenajatých priestorov na Palackého ulici. Dostavba závodu ešte pokračovala. Rok pred koncom druhej svetovej vojny mal závod tri výrobné haly, mechanickú a zámočnícku dielňu, garáž, kotolňu s komínom, a firma už mala vlastné reklamné oddelenie, 80 firemných predajní na celom Slovensku, vlastné učilište v Baťovom štýle s internátom pre 200 ľudí hneď vedľa závodu. Okrem hlavnej odevnej výroby mala aj strojnú dielňu pre údržbu a stolársku výrobu pre vlastnú potrebu a výrobu vešiakov a istý čas aj hračiek. Nehera, odevná služba v Trenčíne sa zapodievala aj spracovaním koží a kožušín ako aj nadväzujúcou výrobou plstí a klobúkov z nej. Niektoré pomocné odvetvia vytvorili základ pre neskoršie podporné, ale organizačne samostatné podniky. Nehera mal podľa Baťovho vzoru zavedený systém nielen pre výchovu dorastu v svojom učilišti, ale aj pre riadenie a organizáciu chodu celého podniku, v ktorom podporoval aj ďalšie vzdelávanie, hospodárenie a výkony zamestnancov.

Firma tiež stavala byty pre zamestnancov neďaleko závodu, zriadila knižnicu, podporovala záujmovú činnosť zamestnancov a kultúru, zúčastňovala sa na výstavách. Vedľa závodu vznikol kultúrny dom, v r. 1946 veľký športový štadión, v neskoršom období aj plaváreň. Firma počas svojej celej histórie mala svoj úspešný športový klub s vlastnou dlhou tradíciou a viacerými športovými odvetviami, ktorého organizačné formy a názvy sa menili primerane dobe, v ktorej existoval; známi boli odevácki futbalisti a boxeristi. Firma podporovala zamestnávanie nepočujúcich, významne sa uplatnili aj v športe.

Pri prechode frontu 29.4.1945 závod utrpel veľké škody vrátane čiastočného zhorenia, avšak po troch týždňoch rekonštrukčných prác výrobu obnovili s poltisíckou zamestnancov a prvým ich zákazníkom sa stala víťazná armáda. Potom okrem civilnej pokračovala výroba rovnošiat pre československú armádu a tiež bola zriadená samostatná dielňa pre šitie vojenských padákov.

Výmerom Ministerstva hospodárstva SR z 15.5.1942 bola na podnik Nehera uvalená dočasná správa, správcom bol menovaný školský inšpektor Ján Dafčík z Bratislavy, predtým spoločník firmy, za odmenu 10.000,- Ks mesačne. Hneď po skončení druhej svetovej vojny nastala ďalšia zmena spoločenských pomerov a prejavila sa častými organizačnými zmenami firmy. Návaznosť a datovanie vtedajších dokumentov ukazuje niektoré nejasnosti.

Výmerom Povereníctva SNR pre priemysel a obchod z 24.9.1945 bola na podnik Nehera uvalená národná správa, národnými správcami boli menovaní Trenčania Alojz Macek, J. Chorvát a F. Tvrдый.

Následné znárodnenie podniku sa uvádza na základe dekrétu prezidenta republiky z 24.10.1945.

Dokumentom ministra priemyslu z 24.10.1946 bol podnik "Nehera, odevná služba, spoločnosť s r.o. v Trenčíne" ku dňu 1.1.1946 prevedený do "Slovena, slovenské vlnárske závody, národný podnik", Žilina, v podstate ako vedľajší závod. Týmto dátumom končí firemný názov Nehera v histórii trenčianskej odevnej výroby; výroba pokračovala už pod inými názvami.

Toto je digitálna forma (.pdf) papierového vydania*

46. strana - Trenčan Trenčanom o Trenčíne - TTT 2 – jan. 2011 (Priemysel v Trenčíne)

ISBN 978-80-970651-0-2 (papierové vydanie)

Ak nie je uvedené inak, autorom diel, fotografií, textov, spracovania je Ing. Vojtech Brabenec, Trenčín

S platnosťou od 1.1.1946 bol zriaďovacou listinou ministra priemyslu z 28.7.1948 (!) zriadený "Odeva, odevné závody, národný podnik" so sídlom v Trenčíne. a bolo doňho začlenených viacero znárodnených závodov. Boli medzi nimi púchovský závod Rolný a hlohovecká továreň SBOR, ktorá mala v Trenčíne predajňu poniže mestskej veže, ako aj trenčianska Zámečníkova firma "Odevspol", ktorá začínala zhruba v tom čase ako Nehera v priestoroch na poschodí bývalého hotela Zlatý baran medzi trenčianskym hlavným námestím a Palackého ulicou. V roku 1949 sa zase odčlenili niektoré závody.

V lete 1949 sa názov závodu zmenil na "Odevné závody V. Širokého, národný podnik", Trenčín (OZVŠ); súdruh Viliam Široký, predseda Ústredného výboru Komunistickej strany Slovenska, sa slávnostného premenovania národného podniku svojím menom zúčastnil osobne v Trenčíne. Po 11 rokoch a politických zmenách sa Viliam Široký z názvu vynechal a nový názov od 27.12.1961 už znie "Odevné závody, národný podnik, Trenčín" (OZ, n.p.).

V rámci OZVŠ v r. 1956 vzniklo prvé slovenské výskumné a vývojové pracovisko pre odevný priemysel. Výrobu ním vyvinutých odevných strojov realizoval Strojodev, ktorý bol v tom čase siedmy závod v rámci trenčianskeho odevného závodu. Výskumné pracovisko bolo v r. 1965 odčlenené do SOP.

Od marca 1958 boli do OZVŠ začlenené Makyta Púchov, Odevné závody kpt. Nálepku Prešov a Zornica Bánovce. V rôznych obdobiach k trenčianskym odevným závodom patrili v rôznej organizačnej forme aj prevádzky či závody umiestnené mimo Trenčína, napríklad v Novom Meste n. V., Šafárikove (Tornaľa), a inde; nimi sa však tento text nezapodieva.

V lete 1965 vzniklo v Trenčíne odborové riaditeľstvo slovenského odevného priemyslu pod názvom Spojené odevné podniky (SOP), do ktorého patrili aj Odevné závody v Trenčíne. SOP existovali do konca r. 1968 a od začiatku r. 1969 vzniklo generálne riaditeľstvo slovenských textilných a odevných podnikov "Slovakotex", do ktorého boli začlenené aj OZ, n.p. Krátko po svojom vzniku si Slovakotex postavil výškovú administratívnu budovu na križovatke ulíc Jilemnického a K dolnej stanici. Budova mala pripojenú nízku prístavbu, v ktorej sídlil Ústav mechanizácie odevnej výroby (ÚMOV) pre konštrukciu odevných strojov, zriadený zhruba tiež v tom období ako Slovakotex. Od 1.1.1976 do bol do ÚMOV-u začlenený dovtedajší Strojodev ako výrobná časť s dielňami.

V rokoch 1980-1986 sa uskutočnila rozsiahla dostavba trenčianskeho závodu, ktorej dominovala nová výrobná budova s administratívnou časťou, so štyrmi nadzemnými podlažiami; dovtedajšia hlavná brána pri hrádzi Váhu zostala, ale vybudoval sa nový hlavný vstup z ulice na opačnej strane areálu.

V súvislosti s odevnou (prípadne textilnou) výrobou existovali v Trenčíne (v období zhruba vymedzenom rokmi 1968 a 1989) niektoré podporné podniky: Technicko-ekonomický ústav textilného a odevného priemyslu (TEUTOP, vo viacerých starších budovách okolo OZ pri hrádzi Váhu, neskôr tiež v staršom dome na Rozmarínovej ulici, kde predtým, po r. 1968 bola časť veliteľstva Sovietskej armády), UZOTEX (zásobovací podnik, sídlil na poschodí bývalého hotela Zlatý baran na hlavnom námestí), a do istej miery azda sem môžeme počítať aj projektovú organizáciu TEXING (postavil si vlastnú budovu neďaleko OZ, smerom ďalej od Váhu), Ústav systémového inžinierstva priemyslu (ÚSIP, v novej budove na Rybárskej ulici).

Krátko po r. 1989 Slovakotex ako generálne riaditeľstvo zanikol a v budove sú doteraz v podnájme rôzne firmy a inštitúcie vrátane štátnych.

Od 1. 7.1989 sa Odevné závody stali štátnym podnikom, od 1.7.1990 štátnou akciovou spoločnosťou OZETA, následne sprivatizovanou v kupónovej privatizácii v r. 1992. Potom došlo k úplnému otvoreniu vnútroštátneho trhu a jeho zaplaveniu lacnejšie vyrobeným odevným tovarom z Ázie. Ozeta sa v decembri 2002 s 3728 zamestnancami dostala do konkurzu. Kúpil ju nový majiteľ, ktorý ju pretvoril na podnik Ozeta Neo. Výroba sa reorganizovala a redukovala,

Toto je digitálna forma (.pdf) papierového vydania*

47. strana - Trenčan Trenčanom o Trenčíne - TTT 2 – jan. 2011 (Priemysel v Trenčíne)

ISBN 978-80-970651-0-2 (papierové vydanie)

Ak nie je uvedené inak, autorom diel, fotografií, textov, spracovania je Ing. Vojtech Brabenec, Trenčín

vznikla spolupráca so zahraničnými partnermi. Čoraz väčšia časť rozsiahlych nehnuteľností sa však uvoľňovala, prenajímala a rozpredala. Odevná výroba sa celkom zastavila na jar roku 2009.

Mliekareň

V júni 1943 bola uvedená do prevádzky mliekareň na Sihoti, pri železničnom prejazde, neďaleko Kubranského potoka a severovýchodného konca terajšej Hodžovej ulice, na okraji trenčianskeho chotára, blízko súčasne budovanej štvrte rodinných domkov Nová Kubra (tzv. "Šanghaj"). V oplotenom areáli s vrátnicou mliekareň mala okrem výrobných technológií aj poschodovú administratívnu budovu, prízemné garáže a tehlový komín.

Postavilo ju mliekárenské družstvo, organizoval Jozef Tiso (prezidentov menovec). Družstvo postavilo aj mliekárne v Poprade a Lipt. Mikuláši, prevzalo existujúce mliekárne v Žiline a Wittmannovu vo Zvolene, poslednú zrejme ako arizovaný židovský podnik.

Trenčianska mliekareň mala kapacitu 20 tisíc litrov mlieka denne. Do roku 1953 bola v spomenutom družstve, neskôr ako samostatný podnik až do r. 1987. Potom ju nahradila práve dobudovaná mliekareň v Novom Meste n. V. a trenčiansku mliekareň prevzalo Jednotné roľnícke družstvo v Opatovej. Vyrábalo tu parenice a iné výrobky. Po r. 1990 bola aj táto výroba ukončená. Budovy sa používajú na obchodné účely mnohých nevelkých firiem. Komín bol zbúraný zhruba na prelome tisícročí.

Prvá slovenská továreň na lietadlá

Po vzniku prvej Československej republiky sa v Nitre začali opravovať vojenské lietadlá operujúce na slovenskom území. Keď v januári 1929 bol Letecký pluk 3 preložený z Nitry do Piešťan, opravy a údržbu jeho lietadiel vykonávali v trenčianskom treťom prapore autokolóny. Na pristávanie a vzlety používali lúky na Hornej aj Dolnej Sihoti, ba aj Zamarovské lúky. Keď si politická situácia v tridsiatych rokoch vyžiadala presun nitrianskych opravovní do vnútrozemia, ich nové umiestnenie zvolili na južnom okraji Trenčianskych Biskupíc, na základe dobrých skúseností vojenských letcov z tunajšieho leteckého dňa v roku 1934. Na jeseň 1936 sa tu začala výstavba moderného letiska s kompletným vybavením leteckých dielní, skladov a opravovní. Postavili sklady, montážnu halu, hangár, dve kasárenské budovy a vrátnicu. Dohotovená časť bola armáde odovzdaná koncom roku 1938 a od januára 1939 tu bol vojenský oddiel pre preberanie, skladovanie a stráženie materiálu. Výstavba však pokračovala.

Po vzniku prvej Slovenskej republiky v marci 1939 nastala nová situácia. Nevyužitý priestor hangáru, montážnej haly a dielní dočasne využili pre tretí autoprapor sídlaci v Masarykových kasárňach a neskôr v Zlatovciach. Personál letiska sa redukoval o osoby českej národnosti, náhrada za nich sa riešila postupne. Po vzniku Schutzzone (marec 1939) obsadila letisko nemecká branná moc a vyviezla všetok (hlavne školný a výcvikový) materiál, ktorý mohla využiť - okrem strojov a zariadení dielní, ktoré sa podarilo naložiť do vagónov, ukrývaných poldruha roka na železničných staniách trate Trenčín - Topoľčany.

V podmienkach nového štátu výstavba spočiatku uviazla až do doriešenia nových dodávateľských vzťahov a financovania, k čomu došlo až v auguste 1939. Koncom prvého polroka 1940 bol dohnotený letištný komplex odovzdaný Slovenskej armáde. Tretí autoprápor uvoľnil využívané priestory a 27. okt. 1940 na biskupickom letisku za účasti prezidenta republiky slávnostne otvorili presťahovanú vojenskú leteckú školu z Piešťan so všetkými jej lietadlami. Dávnejšie zamýšľané premiestnenie nitrianskych leteckých opravovní sem začali uskutočňovať v júni 1940. Sťahovanie pokračovalo až do decembra 1940. Pre silnú zimu sa opravárska

Toto je digitálna forma (.pdf) papierového vydania*

48. strana - Trenčan Trenčanom o Trenčíne - TTT 2 – jan. 2011 (Priemysel v Trenčíne)

ISBN 978-80-970651-0-2 (papierové vydanie)

Ak nie je uvedené inak, autorom diel, fotografií, textov, spracovania je Ing. Vojtech Brabenec, Trenčín

činnosť sa rozbehla naplno až na jar 1941. Pracovníci sa zúčastňovali preberania lietadiel vyrobených a opravených pre Slovenskú armádu v českých závodoch. Po otvorení východného frontu v júni 1941 s účasťou aj prevažnej časti slovenského letectva, letecké dielne s vojenským aj civilným personálom presunuli bližšie k frontu na letisko Rzesna Polska pri Ľvove, odkiaľ sa vrátili v novembri 1941, po ukončení frontového nasadenia slovenského letectva.

Začiatkom roku 1943 sa rozhodlo umiestniť v Tr. Biskupiciach továreň na lietadlá. Firma Ing. Mráza z Chocne, začlenená do nemeckého zbrojného priemyslu, už v Nitre vyrábala cvičné lietadlá pre nemeckú potrebu, a v Biskupiciach mala umiestniť ďalšiu leteckú výrobu. Z jari 1943 sa určená časť priestorov uvoľnila, dňom 19.8.1943 odišla Letecká škola s leteckým parkom na letisko Tri Duby a letecké dielne na letiská Mokrad, Tri Duby a časť späť do Nitry. Plány na výrobu sa zmenili, s majetkovou účasťou firmy Ing. Mráza a nemeckých firiem a s 51% účasťou Slovenskej republiky tu civilná akciová spoločnosť "Prvá slovenská továreň na lietadlá" (tiež "Prvá letecká továreň na Slovensku") na jar 1943 začala prípravu výroby nemeckých jednovrtuľových strmhlavých bombardérov Junkers Ju-87 Stuka. Začlenenili ju do nemeckého vojenského priemyslu a akciový podiel firmy Mráz prevzala nemecká firma Weser A.G. Bremen. Do výroby prišlo množstvo nemeckých poradcov, inšpektorov a vojenský dozor, pričom tu zostala väčšina civilných zamestnancov bývalých leteckých dielní. Zvyšok roku 1943 pokračovalo budovanie závodu a príprava výroby. Už začiatkom nasledujúceho roku začali zo spolupracujúcich tovární v Nemecku, Poľsku a v Dubnici prichádzať dodávky podzostáv lietadla, ktoré sa v Tr. Biskupiciach montovalo, s postupne stúpajúcim podielom tunajšej výroby. Za prvý polrok 1944 tu vyrobili a zalietali spolu 30 lietadiel Junkers Ju-87 Stuka. Vyrábali aj dielce pre lietadlá Arado Ar 96B. V tomto období sa zmenil názov na "Továreň na dopravné prostriedky, úč. spol." a podriadili ju výrobnej skupine s priamym riadením firmy Hermann Göring Werke v Dubnici. Koncom augusta 1944 zastavili výrobu Stúk a začali vyrábať pokusné úsporné lietadlo Kaube SK-257 ako súčasť vývoja bezpilotného lietadla. Pod priamym vedením rakúskeho konštruktéra Ing. Ottu Kaube tu pokračovali vo vývoji a vyrobili aj zalietali 5 lietadiel Kaube do začiatku zimy 1944, kedy z dôvodov väčšej spoľahlivosti výrobu presunuli do Nemecka.

Okrem uvedenej výroby priamo podliehajúcej Nemcom, ostatná časť letiska aj prevádzka bola v rukách Slovenskej armády, až do vypuknutia SNP. Časť vojakov a civilov odišla do povstania. Pre Nemcov boli letisko aj výroba v Biskupiciach dôležité, preto už 30.aug.1944 sem z Malaciek letecky dopravili svojich výsadbárov, ktorí odzbrojili zvyšok slovenskej posádky a obsadili všetky objekty. Nemci prevzali riadenie dielní aj prevádzky letiska. Od 3. sept. 1944 Luftwaffe používala letisko ako svoju základňu na bojové lety, mala tu svoj letecký park a používala továrenské dielne na opravy a revízie svojich lietadiel až do príchodu frontu. Pred jeho príchodom letisko evakovali a nemeckí ženisti pripravili trhacie práce a 5. apríla 1945 Wehrmacht a Volkssturm časť objektov vyhodili do vzduchu a ustúpili.

Už 15. apríla 1945 začala obnova bývalej Továrne na dopravné prostriedky, na podnet a silami bývalých zamestnancov, spočiatku za naturálny plat. Z ich iniciatívy, na základe vtedajších možností, sa rozhodli pre celkom iný a veľmi rôznorodý výrobný program: obrábacie stroje, kolobežky, trojkolky, lustre, vozíky, lavičky, odznaky, plničky cigariet, predajné stánky, ohrady, zábradlia, brány, opravu áut, vagónov, a obrábacích strojov. Od začiatku roku 1947 už dostali štátny výrobný program, ktorý už obsahoval aj pôvodnú opravu lietadiel, ale sa postupne rozširoval na výrobu klampiarskych strojov, stolových vrtačiek, zvaračky, striekacie pištole, automaty na plnenie obalov, ťahačky drôtov. Vtedajší riaditeľ sa vyhýbal návratu k pôvodnej leteckej orientácii výroby a názov továrne sa zmenil na "Omnia".

Po ukončení 2. svetovej vojny sa všetky časti leteckých dielní a skladov vrátili do pôvodných skladov v Nitre, tamojšie priestory však nevyhovovali. Po rokovaní ministerstva obrany s poverenctvom priemyslu výroba podniku Omnia k 30.12.1948 uvoľnila priestory na letisku a

Toto je digitálna forma (.pdf) papierového vydania*

49. strana - Trenčan Trenčanom o Trenčíne - TTT 2 – jan. 2011 (Priemysel v Trenčíne)

ISBN 978-80-970651-0-2 (papierové vydanie)

Ak nie je uvedené inak, autorom diel, fotografií, textov, spracovania je Ing. Vojtech Brabenec, Trenčín

bola pripojená k závodu Omnia v Kubrej, ktorý bol zriadený k 1.1.1946 z majetku nedokončeného závodu na letecké motory firmy Walter na pozemku, kde ešte predtým bol závod na spracovanie dreva.

Tak sa od r. 1949 na letisko do Biskupíc vrátila oprava lietadiel z leteckých dielní v Nitre, ako "Dielne 3. leteckej technickej divízie", čo bola rozpočtová organizácia Ministerstva národnej obrany, ktorá začínala v troch budovách, okolo stovkou pracovníkov a ročným objemom výroby okolo 1 mil. Kčs. Od roku 1953 sa používal názov "Letecké dielne Trenčín", od 1.1.1954 z dielní vznikol letecký opravárenský podnik "Opravný Trenčín". Rozhodnutím Ministertva národnej obrany bol od 1.10.1958 podnik premenovaný na "Letecké opravny Trenčín", a od 1.1.1959 na "Letecké opravovne Trenčín".

Dekora, maliarske družstvo

Dekora, družstvo s ručením obmedzeným, v roku 1946 založili dvanásť maliari a natierači, ktorí pracovali v Škodových závodoch v Dubnici n. V. Keďže boli bez prostriedkov, prijali ako podielnikov firmy aj osoby, ktoré boli ochotné vložiť do začínajúceho podniku svoj kapitál. Začínalo sa im ťažko, nemali vlastné priestory, museli si prenajímať cudzie, tie ale neboli vyhovujúce. Presadili sa však svojou prácou, časom pribrali aj ďalších pracovníkov a nadobudli prostriedky, za ktoré v r. 1954 - 1956 v Zlatovciach postavili výrobné priestory a administratívnu budovu. Okolo r. 1970 mali poldruhej stovky pracovníkov a vychovávali vyše 50 učňov. Pôsobnosť družstva sa okrem maliarstva a natieračstva rozšírila na autolakovníctvo, písmomaliarstvo, sklanárstvo, stavebnú údržbu, kladenie podlahových krytín, dlažieb a obkladov, klampiarstvo, elektromontáže.

Konštrukta

Po vzniku prvej Československej republiky (1918) sa na jej území nachádzal významný zbrojarský závod, Škodove závody v Plzni, zal. 1899. Pre potreby nového štátu sa v ňom zbrojná výroba ešte rozšírila. Po obsadení Nemeckom (od 1939) sa tu vojnový materiál vyrábala pre okupačnú mocnosť. Zo strategických dôvodov, ešte počas 1.ČSR (do 1938) začal a počas 2. svetovej vojny (1939-1945) pokračoval presun zbrojnej výroby na Slovensko. Škodovka tu získala nový závod na výrobu diel a munície v Dubnici nad Váhom (výstavba od 1929, začiatok čiastočnej prevádzky od 1936) a výrobu úsporných lietadiel typu Kauba v Trenčianskych Biskupiciach.

Nastúpený trend presunu zbrojnej výroby na východ sa po skončení 2. svetovej vojny rozšíril aj na jej vývoj a konštrukciu. Nový režim krátko po svojom nástupe, už v r. 1949, rozhodol zbrojnú Technicko - konštrukčné oddelenie (TKO) Škodových závodov v Plzni, vrátane ich občianskych zamestnancov aj s rodinami, premiestniť na východ, do Trenčína. Zamestnanci nemali na výber. Všetko bolo vojenským spôsobom rozhodnuté, naplánované a zorganizované. Ešte v Plzni bolo rozhodnuté o rozdelení osôb a zariadenia do jednotlivých miestností v Trenčíne. Presun okolo dvoch stovák osôb aj materiálu sa vykonal niekoľkými vlakovými transportmi. Oddelenie sa presúvalo so všetkým svojím inventárom a archívami, dokonca aj nábytok, skrine, stoly, stoličky, čisté papiere sa sťahovali z Plzne do Trenčína. Po trojdňovom balení a dvojdnovom nakladaní do železničných vagónov v Plzni, jeden deň trval presun materiálu do Trenčína, druhý príprava ubytovania na mieste, a na tretí deň, v pondelok 4.sept.1950, večer vystúpili z vlaku prví pracovníci aj s rodinnými príslušníkmi. Ubytovaní boli slobodní pracovníci v 11 kúpeľných domoch v Trenčianskych Tepliciach, rodiny v Trenčíne (Rázusova 18, 20, 22 - spolu 18 bytov a 12 garsóniek). Pracovníci hneď ďalší deň v Trenčíne nastupovali do práce.

Trenčianske TKO plzenskej Škodovky sídlilo v budove národného podniku Cementos (neskôr Cementárne a vápenky) nedávno postavenej na Sihoti medzi vojenským veliteľstvom a

Toto je digitálna forma (.pdf) papierového vydania*

50. strana - Trenčan Trenčanom o Trenčíne - TTT 2 – jan. 2011 (Priemysel v Trenčíne)

ISBN 978-80-970651-0-2 (papierové vydanie)

Ak nie je uvedené inak, autorom diel, fotografií, textov, spracovania je Ing. Vojtech Brabenec, Trenčín

vodným zdrojom, medzi ulicami Rázusova - Smetanova - Golianova (=Štátnych pracovných záloh). Činnosť trenčianskeho TKO bola úzko spätá s materským závodom a jeho prevádzkami v Čechách aj na Slovensku. V r. 1951 pribudli ďalší odborníci z Plzne aj zo škôl a TKO sa organizačne stal súčasťou Závodov K. J. Vorošilova v Dubnici n. V.

Dňa 1.1.1953 minister všeobecného strojárstva z TKO zriadil národný podnik Konštrukta so sídlom v Trenčíne a jeho prvým riaditeľom sa stal Miroslav Lokajíček. Po dvaapol roku ho na 31 rokov vystriedal Ing. Josef Pěchota. Konštrukta mala aj naďalej pracoviská mimo Trenčína, nevyhnutné pre jej činnosť (prototypové dielne, laboratóriá, strelnice). Množstvo práce narastalo, počet zamestnancov sa zvyšoval. Konštrukčné kancelárie pracovali na dve smeny.

Na r. 1954 sa naplánovala prístavba budovy severovýchodným smerom. K dovtedajšej budove, v ktorej zostal hlavný vchod, sa pozdĺž Rázusovej ulice pristavilo nové veľké trojpodlažné krídlo s kancelármi; na prízemí bola kultúrna sála a lekárske ordinácie zubára a všeob. lekára. Pozdĺž Jiráskovej ulice sa postavilo obytné krídlo. Vznikol tak komplex budov takmer uzavretý, s centrálnym neveľkým dvorom, s vjazdom z Golianovej ulice. Ukončený bol približne v r. 1956. Neskôr sa ešte pristavala kotolňa vo dvore. Návazne sa postavila bytovka prevažne pre zamestnancov Konštrukty na Nábřežnej ulici (medzi Jiráskovou a Smetanovou ul., do prevádzky v r. 1957) potom dve slobodárne na Jiráskovej ulici, jedna medzi Hurbanovou a Švermovou ulicou, druhá na rohu Jiráskovej a Hurbanovej ulice. Koncom 50. rokov sa postavila nová škôlka medzi Jiráskovou a Smetanovou ulicou, s vchodom zo Švermovej ulice, oproti dovtedajšej starej škôlke. Základná škola bola nedávno predtým dostavaná (okolo r. 1954) na neďalekej Pionierskej (neskôr Mládežníckej a Študentskej ulici) podľa projektu Ing. Chorváta (jeho matka bola Trenčanka).

Konštrukte v r. 1957 pribudla skúšobňa Lieskovec. Do šesťdesiatych rokov vstupovala Konštrukta s takmer poltisícovou zamestnancov, vlastným znakom a prvými prácami pre civilný sektor, o niekoľko rokov aj pre zahraničie. Ku klasickým zbrojným odborom (kanóny, munícia) pribudli Konštrukte rakety a skúšobná technika. Počas svojej existencie Konštrukta bola jediným pracoviskom svojho druhu v celom štáte, mala dobrú vnútornú organizáciu a nijako nezaostávala voči podobným zahraničným pracoviskám.

V novembri 1974 bol dostavaný a uvedený do prevádzky nový areál Konštrukty (kancelárie, prototypové dielne, laboratóriá, skúšobne) na ploche 2,5 ha v mestskej časti Pod Sokolice, na mieste niekdajšieho valcového mlyna, neďaleko bývalej vojenskej strelnice. Jeho výstavba začala v auguste 1970, náklady dosiahli 138,3 mil. Kčs. Dovtedajšia budova na Sihoti zostala Konštrukte naďalej a v r. 1978 bola rekonštruovaná.

Začiatkom 80. rokov sa počet pracovníkov priblížil k 2500. Nový areál Pod Sokolicami sa ešte dostavoval v r. 1986 - 1989, nákladom vyše 45 mil. Kčs. Zbrojná výroba dosiahla svoje maximum v r. 1987, po čom nasledoval istý pokles, ale až po r. 1989 sa prejavil naplno poklesom na zhruba jednu osminu.

V r. 1988 sa Konštrukta stala štátnym podnikom.

Koncom r. 1992 ministerstvo nariadilo Konštrukte pre potreby vojenského veliteľstva bezodplatne uvoľniť budovu na Sihoti, kde stále sídlili konštrukčné a správne útvary Konštrukty. Ich presun do areálu Pod Sokolicami sa aj zakrátko uskutočnil, avšak s veľkým nepochopením osadenstva Konštrukty.

Dňom 1.10.1993 minister hospodárstva SR rozdelil Konštruktu na dva štátne podniky: Konštrukta - Defence a Konštrukta - Industry. V náplni prvého zostala zbrojná technika, druhý je zameraný na civilný sektor. Takto existujú aj v súčasnosti.

Toto je digitálna forma (.pdf) papierového vydania*

51. strana - Trenčan Trenčanom o Trenčíne - TTT 2 – jan. 2011 (Priemysel v Trenčíne)

ISBN 978-80-970651-0-2 (papierové vydanie)

Ak nie je uvedené inak, autorom diel, fotografií, textov, spracovania je Ing. Vojtech Brabenec, Trenčín

Pekáreň v Zlatovciach

Chlieb ako odpradávná základná zložka potravy sa v minulosti pekával doma, ale dal tiež vzniknúť samostatnému pekárskemu remeslu. V Trenčíne bolo viacero pekárov, medzi vojny boli známi:

Zugmann Samuel (a Fleischhacker), Prvá parná pekárňa, Hollého 2

Prchálek Alexander (cez 2. sv. vojnu vdova Amália Prcháľková)

Pobežal Rudolf, nám. sv. Anny 35

Sigmund Jozef, Hviezdoslavova 25

Centový Ondrej, Kúty 48

Messerschmidt Ondrej (na námestí, tradíciu z tridsiatych rokov nakrátko obnovil v r. 1968 kedy sa na jeho chlieb stáli rady v blízkej predajni potravín "u Jaroša"; od r. 1989 Messerschmidt obnovil pečenie aj vlastný predaj)

V tom období sa výroba chleba často kombinovala tak, že doma gazdiná z kvásku, múky, vody a prípadne zemiakov zamiesla chlieb, ale na upečenie ho priniesla pekárovi. Kvôli identifikácii bochníkov naň pekár prilepil ceduľku s menom a v určený čas si prišla pre upečený chlieb a zaplatila pekárovi obvyklú cenu. Pravdaže, u pekára sa dal kúpiť aj hotový chlieb a pečivo.

Po roku 1945 postupne začalo zanikať domáce pečenie chleba, čo súviselo aj s nárastom zamestnanosti žien. Tradiční pekári nestačili kryť rastúci dopyt. Rozhodlo sa o výstavbe väčšej pekárne, ktorá sa začala stavať v Zlatovciach v r. 1952, nevyhovela však potrebám kvôli nedokonalému strojnému zariadeniu, malým priestorom a vysokým nárokom na fyzickú prácu.

V r. 1954 dali do prevádzky novú pekáreň, ktorá mala spočiatku nedostatočné strojné zariadenie a preto vyrábala nekvalitne. Za prvý rok vyrobila 6.000 kg chleba a 30.000 kusov pečiva. Jej kapacita sa postupne zvyšovala výmenou strojného zariadenia. Pri trojsmennej prevádzke sa za roky 1955 až 1960 vyrobilo každoročne 10.000 kg chleba a 45.000 kusov pečiva. V roku 1960 v pekárni pracovalo až 165 pekárov, časom sa ich počet z dôvodu ich nedostatku znížil. V roku 1961 sa v pekárni zrekonštruovali pece a zaviedlo sa ich plynové vykurovanie namiesto dovtedajšieho uhľového, čím sa znížila pracnosť a zvýšila hygienická úroveň. Pekáreň bola závodom Západoslovenských pekární, n.p. Nitra a zásobovala celý Trenčín, aj okolité obce.

Plynofikácia

Na Slovensku vznikla prvá stanica na výrobu svietiplynu z uhlia v Bratislave v r. 1856 a okolo r. 1900 vznikali plynárne v niektorých slovenských mestách. Umiestnenie takmer dvoch desiatok "lámpe" prevažne na stožiaroch nachádzame na známej Möldnerovej mape mesta z r. 1868 na trenčianskych uliciach. Mapa ale neuvádza, o aké lampy išlo. V novembri 1898 v Trenčíne uskutočnili pokus s osvetlením mesta plynovými lampami. Pokus vraj zástupcov mesta nenadchol kvôli častým explóziám lámpe. Podľa tohoto popisu sa zrejme jednalo o ručne obsluhované acetylénové lampy s miestnym vyvíjačom plynu. Nie je však jasné, či pri pokuse išlo o vonkajšie osvetlenie ulice, alebo o vnútorné osvetlenie miestnosti.

Všeobecné zavedenie zemného plynu do Trenčína sa uskutočnilo až koncom päťdesiatych rokov 20. storočia. V rokoch 1957-1959 (-1960) bol medzi Bratislavou a Žilinou vybudovaný vysokotlakový Považský plynovod s tlakom 25 atmosfér 300mm oceľovým potrubím. Približne v r. 1959 sa z neho pripojil Trenčín cez regulačnú stanicu vybudovanú v južnej časti mesta; redukovala vysoký tlak na nízky. V roku 1960 sa v Trenčíne zriadila plynoslužobňa. Na regulačnú stanicu plynu (spočiatku bola len jedna) sa pripojil novovybudovaný nízkotlakový rozvod plynu v meste. V súvislosti s tým už v druhej polovici päťdesiatych rokov novobudované

Toto je digitálna forma (.pdf) papierového vydania*

52. strana - Trenčan Trenčanom o Trenčíne - TTT 2 – jan. 2011 (Priemysel v Trenčíne)

ISBN 978-80-970651-0-2 (papierové vydanie)

Ak nie je uvedené inak, autorom diel, fotografií, textov, spracovania je Ing. Vojtech Brabenec, Trenčín

bytové domy mali zavedený plyn na varenie, ešte však nie na ústredné vykurovanie (zostávalo na uhlie). Plynofikované centrálné bytové kotolne sa budovali až po r. 1960. V tom čase sa plyn stal palivom aj pre priemyselné závody. Postupne sa plyn zavádzal tiež do existujúcich bytov (na varenie) v bytových domoch rozvodmi na stenách zvonku budovy, aj v rodinných domoch. Od začiatku 60. rokov sa istý čas uprednostňovala aj v bytových domoch individuálna príprava teplej úžitkovej vody prietokovým ohrievačom v každom byte, i keď vykurovanie mali spoločné ústredné. Plynofikovali sa aj dovtedajšie kotolne uhľové.

Pre pokrytie čoraz väčšej spotreby plynu sa v sedemdesiatych rokoch 20. storočia v Trenčíne vybudoval stredotlakový rozvod plynu (1 až 4 at), ktorý mal väčšie kapacitné možnosti; jeho nevýhodou bola nutnosť pripojenia cez plynové regulátory, v rodinných domoch umiestňované často v predzáhradkách.

V osemdesiatych rokoch 20. storočia sa vybudoval druhý plynovod Malženice - Važec s tlakom 40at 500mm oceľovým potrubím, na ktorý sa Trenčín tiež napojil.

Použitie plynu najmä v priemysle bolo viazané na centrálnu regulované pridelenie príslušnej palivovej základne v určitom objeme spotreby plynu. Z tohoto dôvodu plynofikácia priemyselných závodov nebola všeobecná, a najmä pre väčšie objemy spotreby naďalej prichádzali do úvahy aj iné palivá. Príkladom je ešte v polovici osemdesiatych rokov plánované (ale už neuskutočnené) uhľové vykurovanie vo vyše 30MW centrálnej kotolni sídliska Juh. Uhlie nevysokéj kvality sa malo dovážať železnicou do Trenčianskej Turnej, odtiaľ nákladnými autami, ich frekvencia vychádzala značne veľká. Kotolňa sa stavebne vybudovala podľa pôvodných plánov aj s vyše stometrovým komínom pre dostatočný rozptyl dymovej vlečky, avšak po zmene koncepcie sa už technológia realizovala na plyn a s menším výkonom.

Aby sa ušetril plyn, centrálnou reguláciou sa v šesťdesiatych a sedemdesiatych rokoch 20. storočia do priemyslu intenzívne presadzovali vykurovacíe oleje, najmä mazut. Rozvážal sa cisternovými vagónmi po železnici. Pre jeho použitie bolo potrebné vybudovať mazutové hospodárstvo, čo zahŕňovalo jeho stáčanie z dopravných cisterien do nádrží, uskladnenie, a dopravu ku spotrebiču (horáku). Mazut bol nepríjemný, okrem špinenia a zápachu navyše tuhol pri nízkych teplotách, nechcel tiecť, a tak sa pre prevádzku museli nádrže aj potrubia vyhrievať; aby nevychladol pri znížení prietoku, vykurované potrubia sa budovali s cirkuláciou mazutu párom potrubí (jednou rúrou ku spotrebiču, druhou rúrou sa vracal prebytok naspäť). Horák bol pravdaže špeciálne prispôbený na mazut, musel mať prídavné zariadenie na zapálenie mazutu. Intenzívne presadzovanie mazutu po čase poľavilo a naďalej sa primerane používal tam, kde to bolo výhodné.

Zdá sa, že nedávno práve skončilo jedno veľké obdobie rozvoja priemyslu v Trenčíne, ktoré začalo pred storočím. Charakterizovala ho výroba s vyšším stupňom finalizácie, s nevelkou mierou kooperácie a prevažne miestnym, takmer vždy tuzemským odbytom. Svet bol veľký a cudzina bola vzdialená, lebo doprava bola pomalá a nerozvinutá. Storočie priemyselňovania zmenilo obraz mesta na nepoznanie. Vplyv priemyslu prerástol oblasť výroby a stal sa trvale určujúcim pre mnohé rozhodujúce aspekty života v meste, najmä v zástavbe, doprave, vzdelanosti, spôsobe obživy obyvateľov. Z mesta zmizlo poľnohospodárstvo, chov hydiny a dobytky, ktorý sa chodieval do Váhu kúpať len kúsok od stredu mesta. Z ulíc Trenčína vymizli ľudové kroje.

Spiemyselňovanie Trenčína malo svoj oneskorený začiatok a rozvinulo sa vybudovaním pomerne veľkých tovární. Tie dali obyvateľom zväčšujúceho sa mesta prácu, a naopak, v ich dôsledku nastal prílev nových obyvateľov do mesta. Prvá polovica tohoto storočného obdobia

Toto je digitálna forma (.pdf) papierového vydania*

53. strana - Trenčan Trenčanom o Trenčíne - TTT 2 – jan. 2011 (Priemysel v Trenčíne)

ISBN 978-80-970651-0-2 (papierové vydanie)

Ak nie je uvedené inak, autorom diel, fotografií, textov, spracovania je Ing. Vojtech Brabenec, Trenčín

priniesla do mesta nové podniky založené domácim aj cudzím kapitálom, štrajky a zúfalstvo nezamestnanosti, ale tiež vytvorila novú sociálnu vrstvu bohatých priemyselníkov.

Po druhej svetovej vojne predtým vybudovaný priemysel bez váhania pragmaticky využilo inak ideologicky protikladné centrálné riadené celoštátne plánovanie so svojou rovnostárskou istotou, vyhovujúcou masám. Materiálne hodnoty sa centrálné rozdeľovali celkom inak. Priemysel už pre svoj rozvoj nemal k dispozícii hodnoty, ktoré vytvoril. Prostriedky celoštátneho rozpočtu vyčlenené na priemysel síce ako - tak umožnili zakladanie a rozvoj podnikov vybraných odvetví uprednostňovaného ťažkého priemyslu, ale už nestačili na iné odvetvia ani na priebežnú modernizáciu existujúcich technológií. Dopyt hospodárstva ani obyvateľstva sa už nedarilo úplne pokryť. To spôsobilo vznik centrálného rozdeľovania kapacít pre hospodárstvo a vznik čierneho trhu pre obyvateľstvo. Preto po utíšení povojnového nadšenia štát ako celok začal stagnovať. Táto kvantitatívna zmena po čase priniesla zmenu kvality.

Po roku 1989 sa zrušilo centrálné plánovanie a opäť sa nastolil voľný trh. Ten však prišiel do celkom inej doby než pred sto rokmi, preto priniesol aj celkom iné procesy. Súčasnosť je v poslednej dobe charakterizovaná najmä inými vzťahmi - ostrejšími a komplikovanejšími, a najmä celosvetovou centralizáciou - globalizáciou. Vzrastá význam spolupráce; jednotliviec, či už firma alebo osoba, hrá čoraz menej rozhodujúcu úlohu.

Kedysi sa miestne potreby uspokojovali prevažne na miestnej úrovni, dominovala výroba nad obchodom a nevýraznou dopravou, obchod na väčšie vzdialenosti bol zriedkavý. Vývoj to obrátil, takže v súčasnosti je to naopak. Miestne potreby uspokojuje dominantne obchod, i ten čoraz viac centralizovaný a celkom závislý na doprave. Výroba sa centralizuje v doteraz nevidanej až celosvetovej miere, stúpa kooperácia. To všetko umožňuje efektívnejšiu výrobu, znižovanie cien, uspokojovanie dopytu, materiálne nasycovanie, ba až presycovanie v úsilí celej západnej civilizácie neustať so zvyšovaním nárastu. Ponuka dokonca až prevažuje nad dopytom. Aby sa prinajmenej zachovali zisky z podnikania, umelo sa zvyšuje dopyt presadzovaním modelu stupňovania náročnosti spotreby. Čoraz menší podiel spotrebiteľskej ceny patrí výrobe. Miestne sa vyrábajú len výrobky, ktorých centralizovaná výroba a distribúcia sa zatiaľ nevypláca, ostatná miestna výroba postupne zaniká. Sústreďovanie a tým aj zväčšovanie výrobných kapacít je však citlivé na výkyvy trhu, prináša nestabilitu nielen do výroby samotnej, ale aj do okolitého prostredia. Ekonomická sila veľkých spoločností vytláča úlohu štátu. Ten sa viac než nástrojom pre svojich občanov postupne stáva nástrojom veľkej ekonomiky. Peniaze už nie sú len univerzálnym platidlom, stávajú sa tiež univerzálnym meradlom, aj univerzálnym kritériom. Tento všeobecný vývoj má svoju logiku, ktorá ale nemá optimistický výhľad.

Konkrétne dopady uvedených procesov sa po r. 1989 prejavili aj v Trenčíne zánikom mnohých tradičných priemyselných výrob, ich nahradením dovozom, záplavou tovarov nových, predtým nepoznaných druhov, vznikom veľkopredajní preplnených tovarmi, nezamestnanosťou, príchodom zahraničného kapitálu, zvýšením podielu cudzokrajného obyvateľstva, väčšou sociálnou diferenciaciou a nespokojnosťou, vznikom nových špecializovaných výrobní globálnych spoločností v rámci až celosvetovej kooperácie. Z Trenčína postupne zmizli mnohé charakteristické továrenské komíny, alebo boli znížené. Na miestach niekdajších tovární nachádzame obchody a prázdne bytovky. Aj na predtým chránenej poľnohospodárskej pôde sa rozmáha výstavba, zväčša za účelom zisku. Narastá podiel bývania v rodinných domoch. Stúpa podiel služieb, ktoré ponúkajú náhradu za dovtedajšiu svojpomoc obyvateľov. Pešia doprava na väčšie vzdialenosti je skôr výnimkou, ľudia radšej počkajú na autobus. Predtým výrazná doprava bicyklami takmer vymizla, bicykle sú skôr na zábavu alebo ako forma telesného pohybu. Miestna hromadná doprava je neustále vo väčšej či menšej kríze efektívnosti, ktorú zvýšenie cestovného očividne nevyriešilo. Mesto je plné áut a na pribúdajúce už niet miesta. Ulice a občas už aj križovatky sú zapchaté, doprava v meste viazne a napreduje trhane. Na

Toto je digitálna forma (.pdf) papierového vydania*

54. strana - Trenčan Trenčanom o Trenčíne - TTT 2 – jan. 2011 (Priemysel v Trenčíne)

ISBN 978-80-970651-0-2 (papierové vydanie)

Ak nie je uvedené inak, autorom diel, fotografií, textov, spracovania je Ing. Vojtech Brabenec, Trenčín

chodníkoch dominujú parkujúce autá pred chodcami. Kludný život vystriedal zhon. Spoluprácu nahradilo súťaženie a väčší individualizmus. Trenčania sa už vzájomne nepoznajú. Voľné plochy stien na verejnosti sú preplnené grafickými prejavmi všetkých úrovní.

Priemysel pred storočím vznikol, aby uspokojil rastúci dopyt, poskytujúc pritom živobytie ľuďom. Túto úlohu v zásade splnil, i keď niekedy kľukato. Pritom počas jediného storočia podstatne zmenil život ľudí. Keď poodstúpime od všetkých existujúcich negatív, dlhodobe vidíme nesporne stúpajúcu historickú tendenciu zvyšovania úrovne materiálneho zabezpečenia ľudí. Ak by sa podarilo zaistiť prevahu zdravého rozumu nad matériou, ak tento čoraz zložitejší, citlivejší, konfliktnější a akoby zmenšujúci sa svet neprivedie zásadnú krízu, azda by aj v nových podmienkach globalizácie táto pozitívna tendencia mohla pokračovať.

Autor: Ing. Vojtech Brabenec, Trenčín, máj 2010

Pramene:

Statistische Nachweisungen über das Trentschiner Komitat. Gesammelt, zusammengestellt und herausgegeben von der Pressburger Districts- Handels- und Gewerbekammer. Pressburg, MDCCCLXXII

Keller, L.: Trencsén. 1913.

Soznam telefonných ústrední, hovorní a účastníkov na Slovensku a Podkarpatskej Rusi, 1924, vydané Riaditeľstvom pošt a telegrafov v Bratislave. (Trenčín: str. 142 - 144)

Zlatá kniha Slovenska 1918 - 1928, Sostavil a vydal Miloš Kolesár, Bratislava, 1929

ŠOKA TN, fond MÚ TN, 1923-1945, 967/42, kart.229

Branecký: Trenčín 179 - 1930

Kováčik: Trenčín vás zve! 1935

Trenčan r. 1936, 1940, 1941

Slovák, 23.7.1939

Rektor (Branecký): Sborník župných dožinkových slávností v Trenčíne, 1940

Branecký: Wegweiser durch Trentschin, Burg und Skalka, 1942

Rudolf Schaner, reklamný katalóg, nedatovaný, okolo r. 1942

Šebák, Gerhard: Náčrt dejín Trenčína pri udalostiach bezprostredne pred oslobodením mesta, počas oslobodzovania a krátko po oslobodení v roku 1945. Nezverejnené dielo, nedatované (pravdepodobne 1956)

Letecké opravovne Trenčín 1949 – 1969. Trenčín, 1969.

50 rokov Západoslovenských energetických závodov. Ing. V. Sládek. Bratislava 1972.

Slovlik Trenčín - reklamná brožúra o histórii aj prítomnosti podniku, bez názvu, nedatovaná, rok asi 1980, vydala Pravda Bratislava pre Slovlik Trenčín.

Trenčín vlastivedná monografia 1, 1993

Trenčín vlastivedná monografia 2, 1997

Z dejín farmácie, Trenčín 1990

Osobní informátori: JUDr. Vojtech Čelko, Ing. Emil Moder, Ondrej Mrázik, Rudolf Michalec, Emil Haška, Ľudovít Jakubóczy, Vojtech Brabenec, Ľudmila Brabencová, František Brabenec, RNDr. Ján Hanušin, Csc., Ing. Vojtech Tichý, Ivan Šarvaic, Vít Vagovič, Milan Strieženec

Vlastné prieskumy autora

Toto je digitálna forma (.pdf) papierového vydania*

55. strana - Trenčan Trenčanom o Trenčíne - TTT 2 – jan. 2011 (Priemysel v Trenčíne)

ISBN 978-80-970651-0-2 (papierové vydanie)

Ak nie je uvedené inak, autorom diel, fotografií, textov, spracovania je Ing. Vojtech Brabenec, Trenčín

Úvod na záver

V septembri 2008 ma mesto Trenčín požiadalo o príspevok do 3. dielu vlastivednej monografie Trenčín, na tému „Z počiatkov výstavby priemyselných podnikov a zánik niektorých priemyselných podnikov v Trenčíne“; v liste primátor Trenčína píše, že tretí diel „tlačou výjde do 1.novembra 2010“. Prijal som. Napriek prísľubu, mesto mi nedalo ani len poverenie, ani zmluvu. Aj tak som príspevok mestu odovzdal 31. mája 2010. Doteraz od mesta neprišla ani len reakcia na odovzdaný príspevok, nieto ešte zmluva. Termín pre vydanie tretieho dielu monografie už dávno uplynul, ale monografia stále nevyšla. Ja som svoju časť splnil, mesto svoju nespĺnilo. Napriek tomu je môj príspevok stále k dispozícii pre začlenenie do tretieho dielu monografie. Do určeného termínu vydania 1.11.2010 som mestu poskytol výlučnosť pre zverejnenie. Po nespĺnenom termíne vydania som sa rozhodol sám vydať tento môj príspevok za skromných podmienok ako samostatné dielo, ktoré práve držíte v ruke. Obsahove je totožné s príspevkom, ktorý som mestu odovzdal.

Chybám a omylom sa mi určite nepodarilo vyhnúť. Rád prijmem akékoľvek pripomienky. Do budúca predpokladám ďalšie rozšírenie tohoto diela.

Pod'akovanie

Môjmu už nežijúcemu otcovi ďakujem za jeho niekdajšie sústavné, obsiahle a milé spomienky na starý Trenčín. Mojej mame, ktorá pred koncom môjho písania tejto práce zomrela, ďakujem za povzbudzovanie, dobré podmienky pre písanie a tiež za niekdajšie spomienky na starý Trenčín. Za informácie ďakujem autorom prameňov aj osobným informátorom uvedeným v závere; je mi potešením a čťou, že som mohol s nimi byť. Mioli ďakujem za vytlačenie prvého papierového originálu, z ktorého som ďalej rozmnožoval. Za pomoc, odborné rady, usmerňovanie, spoluprácu a podobne ďakujem len sám sebe – nikto iný nebol k dispozícii. Vydanie tohoto diela platím výlučne z môjho predčasného dôchodku, za čo ďakujem len sám sebe.

Pozrite si:

www.trencan.ic.cz zal. 9.marca 2008, moje internetové stránky o histórii Trenčína

www.os52.ic.cz zal.23.marca 2008, stránky 52. klubu old skautov v Trenčíne (zal.18.3.1923)

Vydal Ing. Vojtech Brabenec v Trenčíne.

ISBN 978-80-970651-0-2 (papierové vydanie)

Spracované v Open Office a Gimp, pod GNU/Linux - Ubuntu - Greenie

Toto je digitálna forma (.pdf) papierového vydania*

56. strana - Trenčan Trenčanom o Trenčíne - TTT 2 – jan. 2011 (Priemysel v Trenčíne)

ISBN 978-80-970651-0-2 (papierové vydanie)

Ak nie je uvedené inak, autorom diel, fotografií, textov, spracovania je Ing. Vojtech Brabenec, Trenčín